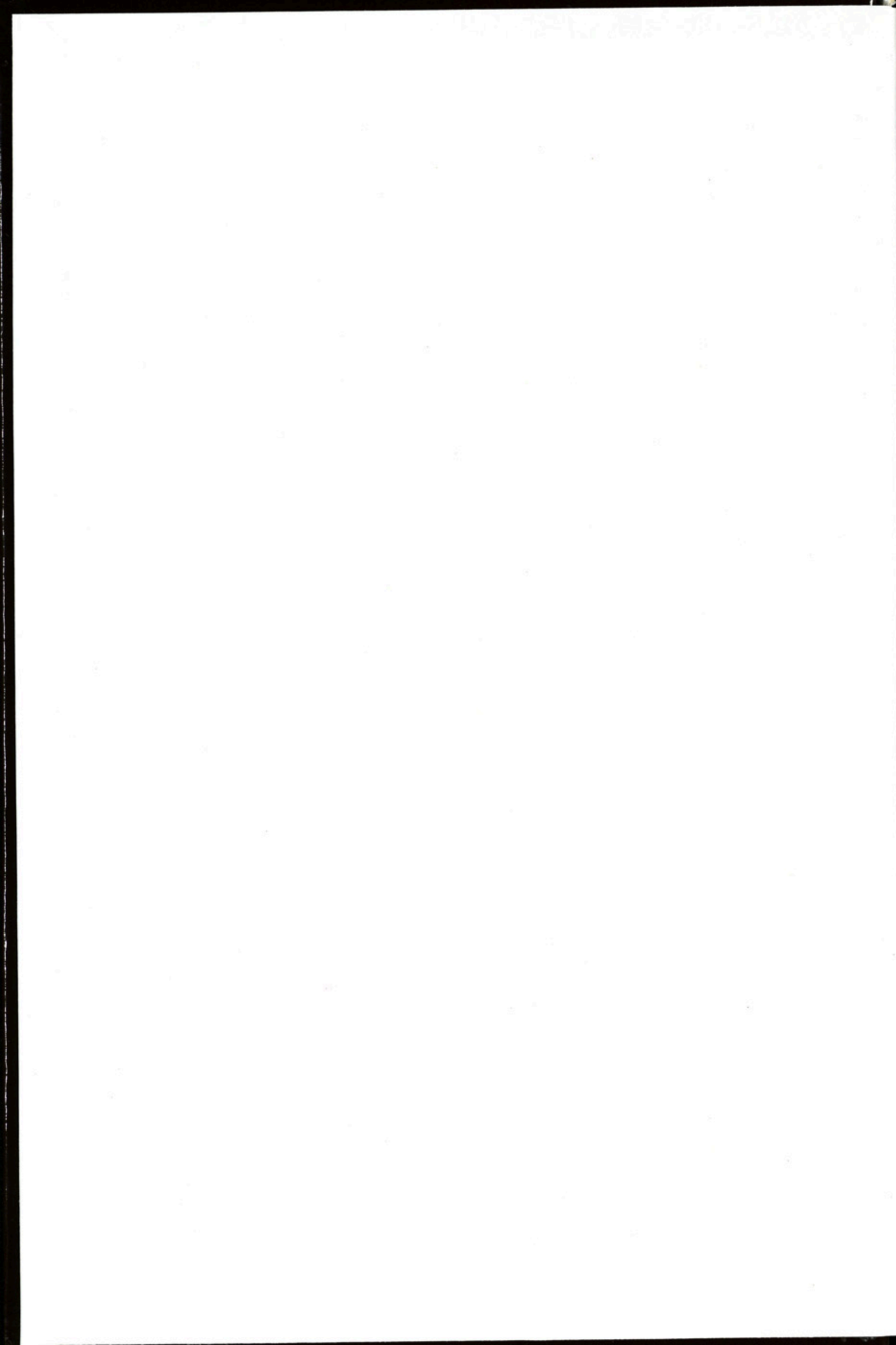

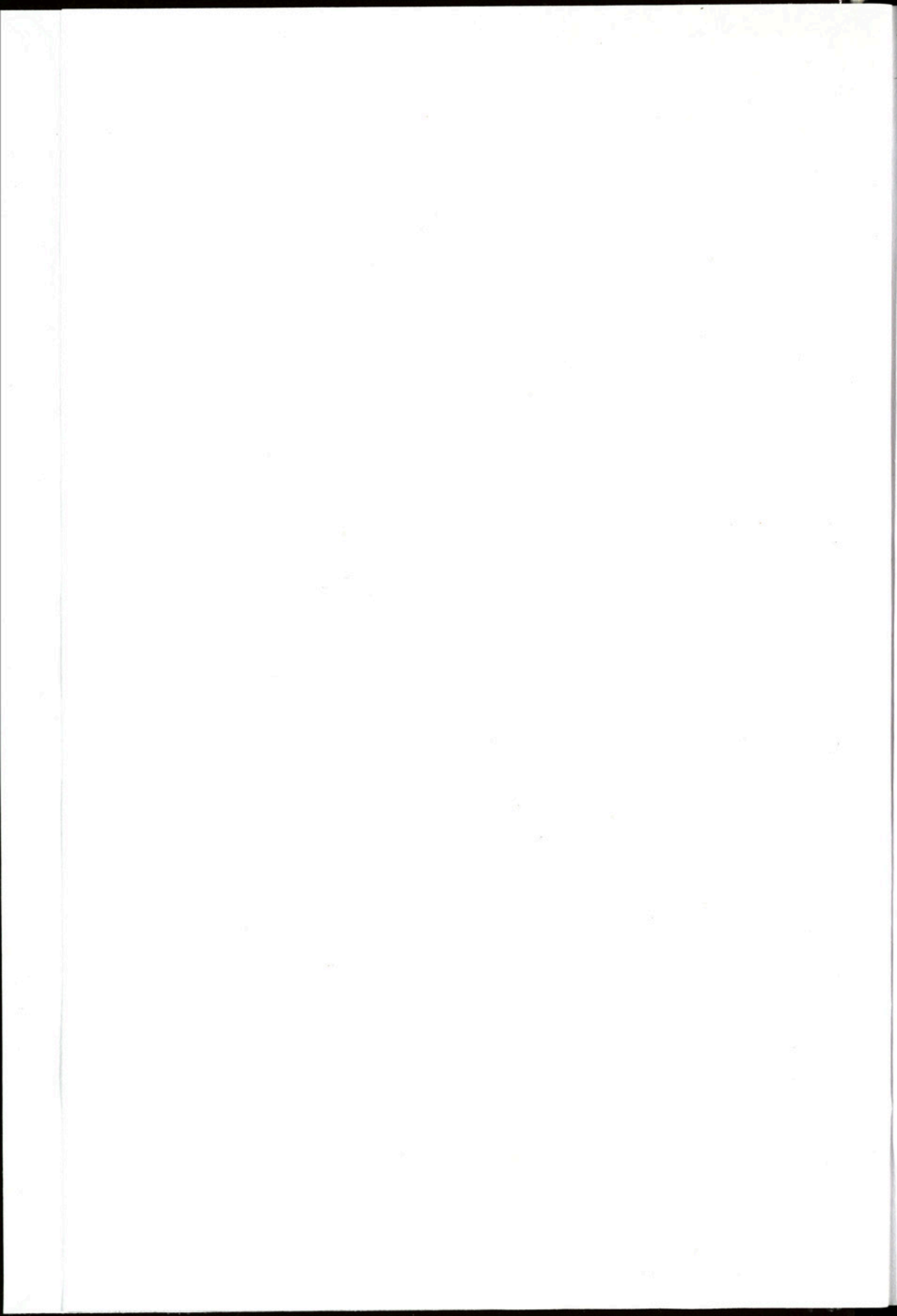

ЋИРИЛСКЕ
РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ
МАТИЦЕ СРПСКЕ

ПОУЧЕНИЈА

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига XII

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига XII

ПОУЧЕНИЈА

Аутори каталога

Душица Грбић
Катица Шкорић
Љупка Васиљев

(опис водених знакова)

Станимир Јакшић
(консултант у опису садржаја)

Аутори прилога

Душица Грбић
Катица Шкорић
Љупка Васиљев

Редактор

Проф. др Вера Јерковић

Нови Сад
2007

Уредник
Миро Вуксановић

КАТАЛОГ

1875

98. PP II 65 (PP 210) – 48276

ДОГМАТСКА ПОУЧЕНИЈА¹

XVIII–XIX век, око 1790/1802. године

Хартија, мастило мрко (светлије и тамније), 174 л. Величина листова је 182x114 мм, а текста 160x92 мм. Број редова на пуној страни је 24. Један писар, Василије Крстић, наставник српске гимназије у Руми.

Према воденом знаку хартије рукопис је настао око 1790/1802. године: 1) грб са ловачким рогом и именом испод знака JFBrandl, а на другом листу Chozen идентично Ајнедер 1546 из 1802. године.

Књига садржи 22 ненумерисане свешчице. Све свешчице имају по 8 л., осим последње где је 6 л., од којих је 6. празан. Он је залепљен са унутрашње стране задње корице. Празна је и полеђина 5. л. те свешчице. На свакој страни испод последњег реда десно налази се кустода (реч, две речи или део речи).

Књига није рестаурисана. Недостаје јој предња корица, као и листови на почетку књиге све до текста: **10.) Праведњи ...** (в. *Садржај*). Листови су опсецани, при чему су оштећене неке кустоде. Листови 1–7 су волантни и на крајевима искрзани, а на л. 1 оштећена су и нека слова. На појединим листовима видљиве су мрље од влаге, прљавштине и од разливеног мастила, а постоји и неколико рупица од црвоточине.

Задња корица састоји се од дашчице обложене шареном хартијом. Иста хартија, делом оштећена, налази се и на хрпту.

Рукопис није илуминиран. Наслови су исписани мастилом, малим словима, или нешто крупнијим од малих, при чему је почетно слово у првој речи већином велико. Са две паралелне хоризонталне и праве линије, од којих је горња пунија од доње, подвучени су наслови или поднаслови неких текстуалних целина или завршетак неког одељка. Витичастом заградом усмереном надоле истакнут је поднаслов на л. 43а. На више страна у књизи једноструко су подвучени поједини поднаслови, као и неке речи у тексту. Текст је у

---

¹ Ранији назив књиге био је *Разна поученија о вери*.

пасусима. У означавању појединих целина писар користи арапске и римске бројеве, као и знак за параграф.

Рукопис је исписан и леп. Слова су ситна, по величини доста уједначена и претежно међусобно повезана. Разликују су пуне и танке линије. Украсна црта се не среће. Од слова у врсти типолошки варирају: **б** (брзописно положено и писано), **в** (брзописно као латиничко *v* подвучено на дну, писано слично савременом и **в** са лучном бочном линијом чији се крајеви савијају унутра и образују две међусобно раздвојене петље), **г** (писано слично савременом руском без црте изнад и писано слично савременом српском са цртом), **д** (писано и полууставно са дугим ножицама, карактеристично и за брзопис), **е** (писано, веће брзописно грчког типа и веће обло слично полууставном), **ж** (брзописно као гужвица и писано), **з** (писано и брзописно веће као тројка), **р** (писано и брзописно), **т** (писано, брзописно троного, карактеристично и за полуустав, и високо), *јер* (мало и високо), **ы** (писано и брзописно), **я** (писано и брзописно).

Велика слова су углавном писана, слична савременим, понегде се срећу и брзописна (нпр. **р**, **ѡ**), или на прелазу полууставног и брзописног (**т** са стубом у виду улево окренуте луле или као издужено латиничко *s*, на којем је хоризонтална и права пречка с привесцима). Она долазе не само иза тачке, већ и ван те позиције на почетку речи, без посебних правила. Надредна слова се јављају, а по типу су писана или брзописна. Упадљиву карактеристику рукописа чини спој брзописног високог једностраног **т** и слова **р** (стуб **т** продужава се испод линије реда и савијајући се улево па удесно навише прелази у стуб **р**, који је и везна црта). Писање везом потврђује се понегде на крају речи у споју над редом **г + о**, или у спојевима на крају реда **а + н**, **е + н**, **ѡ + н** итд. где је прво слово у врсти, а **н** је над редом.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се претежно на крају речи, и то најчешће иза тврдих сугласника долази високо, а иза меких **ь**. *Пајерак* је недоследно присутан, углавном на крају предлога или префикса. Група *ја-* скоро увек се потврђује с лигатуром **ѡ-**, а са **я-** запажен је случај **языковредіе** 158а/2. У позицији иза вокала секвенца *-ја* углавном је писана са **-я**, ређе са **-а**. У положају иза сугласника среће се **-я**, осим иза **ж**, **ч**, **щ** где је увек **-а**, док иза **ш** претеже **-а** над **-я**. Група *је* у обе позиције означена је малим словом **е**, или понегде на почетку речи већим или великим **е** грчког типа. За секвенце *ља*, *ња* јављају се спојеви **ля**, **ня**. На месту старословенског *ље*, *ње* претежно је **ле**, **не**, у неким случајевима среће се и **лѣ**, **нѣ**, слово **е** је веће обло (нпр. Д мн. **сѣеннослѣжителемъ** 76а/20, **слѣжителемъ** 77а/20 итд.; **плененнымъ** 176/15), а нађени су и примери са **лѣ**, **нѣ** (**исцѣлѣвахѣ** 106б/21, друго **ѣ**; **последнѣмъ** 168б/5). Слово **ї** већином се исправно користи, али се налази и уместо **и**, а **й** потврђује се у вредности *j*. Слово **ѕ** (вредност *з*) јавља се само у **слїи же** 5б/19. Нема доследности у писању **ѡ** и **о**, у се по правилу налази на почетку речи, док је **ѣ** присутно у осталим позицијама. У сложеницама на почетку друге речи ограничења нема. Слова **з**, **џ**, **ѣ**, **ѵ** употребљена су у страним речима,

изузев примера **тезстомъ** 69а/22. Акценти постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, упитник, цртица при растављању речи на крају реда, неколико црта у низу, округла заграда, заграда у виду две удесно искошене црте, са чије унутрашње стране долазе по две тачке, писане једна изнад друге, а користи се и знак *дето*, као и ознака *параграфа*.

У латинској речи **objectio** 49б/14, 50а/14 среће се графема **j** са две тачке изнад.

Језик је рускословенски. Потврђују се рускословенски и руски рефлекси *о* и *е* вокализаних полугласника. Слово **ѣ** је скоро увек на етимолошком месту, а ређе се меша са *е*. Рефлекси старословенског **ѡ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ** су по рускословенској норми (*ја*, 'а и *ју*, 'у). Слово **ы** претежно је писано по рускословенским правилима, а замене са **и** су ређе. Јављају се рускословенске групе *ер*, *ре*, *ол*, *ло*. У случају **умроша** 82б/8 уместо **ер** написано је **ро**.

Рускословенско **жд** се чува, слово **щ** долази на месту старословенског **щ**, нема нарушавања рускословенске норме у погледу некадашњег предлога **въ** и иницијалног **въ-**, као ни преласка **вс-** у **св-**, или **л** у **о**.

У области морфологије рускословенска књижевна норма се поштује.

Садржај

Недостаје почетак књиге, део прве главе првога дела.

1а–3б: Текст почиње: **10.) Праведныи. Онъ бо грѣш-/ники законъ свой престѹпающ[ ] / наказѹетъ, а праведники неѡмѣн-/нѡ любятъ и награждаетъ...** (1а/1–20); **11.) Всемогѹщій. То естъ: иматъ / вся во своей си власти ...** (1а/21–24 – 1б/1–7); **12.) вездѣ сѹщій, и вся исполня/ющій ...** (1б/8–22); **13.) Преблаженный, пресовершен/ный, и самодоволный. то ес|т|: Бгъ ...** (1б/23–2а/16); **14. Триличный. то естъ: Сѹщество / в' тре|x| состоящее лица|x| ...** (2а/17–3б/23).

4а–5а/9: **ѡ созданіи мїра.**

5а/10–6а/13: **ѡ аггলেখъ.**

6а/14–10а/1: **ѡ челѡвѣцѣ.**

10а/2–12а/6: **ѡ промыслѣ.**

12а/7–44а/5: **Глава вторая. / ѡ второмъ лицѣ Сѣтя Тр|о|цы / и нашемъ искѹпленіи.**

44а/6–116б/17: **Глава третья / ѡ Дѹсѣ Сѣтомъ и нашемъ / чрезъ него ѡсѣненіи. На л. 116б/17 стоји: конецъ первыя части.**

117а–163а/6: **Часть вторая / ѡ / Богопочитаніи или любви.**

163а/7–173а: **Часть третья. / ѡ третьей добродѣтели, надеж/ди.**

Записа нема.

Историјат књиге

Књига је купљена од породице Јоце Вујића, библиофила из Сенте, а инвентарисана је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948–1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41.

2. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (3), II Недатиране*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1981. годину, књ. 6, Нови Сад 1983, 128 (бр. 54).

99. PP III 26 (PP 246) – 48268

ПОУЧНА СЛОВА¹

XVIII век, око 1775/1785. године

Хартија, мастило мрко, 166 л. 228x187 мм. Текст је по димензијама врло уједначен. По висини је 180 мм, ретко који милиметар испод тога, а ширином 120, такође сасвим ретко мало преко тога. Број редова на пуној страни варира, јер је рукопис у неким деловима ситан, а у другим мало крупнији, ретко се и на истој страни слова величином разликују. Најбројније су стране (107) исписане ситним рукописом и на њима је 28 редова, али нису у континуитету. Затим долазе стране (96), такође не у континуитету, са 22 реда – слова су незнатно крупнија, шири је међуредни простор. Има на пуним странама и 23 и 27 редова, неколико пута и 26, 24, 29 и 25, двапут 21 и једанпут 30. Препис припада Василију Крстићу који је био парох и магистер у Руми.

Према воденим знацима рукопис је настао око 1775/1785. године: 1) грб са ловачким рогом и звоном и именом испод знака СхJHeller и контрамарком уз знак мала круна са иницијалима испод АВ идентично Београд, НБС (С) Рс 62 око 1756. године; 2) исти знак (разлика у звону) само са именом IHeller испод знака са контрамарком малом круном са иницијалима АВ врло сл. Ајнедер 1501 из 1780. године (Iglam Mor. Altenberg-G. R. J. Heller); 3) на папиру уз повез водени знак лађа са краљем и лавом врло сл. Београд, НБС (С) Рс 62 око 1756/1775. године.

Рукопис има 21 свешчицу и нису сигниране. Садрже по 8 л., осим св. 14 у којој има 16 и св. 1 и 21 које су са по 4 л. У 1. св. л. 1 је налепљен на полеђину предње корице, а у св. 21 на полеђину задње налепљен је 4. л. Скоро сви листови су обележени кустодама. Листови са текстом књиге су у горњем десном углу нумерисани арапским цифрама, мрким мастилом (1–163). Писар није нумерисао прва три листа књиге, на 1. л. је његов запис, а следећа два су са исписаним садржајем. Сада је урађена нова нумерација којом су

---

¹ У раду Иванке Веселинов, в. *Литературу*, рукопис је насловљен као садржај у књизи: *Показаніе поѹчителны слова.*

обухваћени сви листови и она се у овом опису рукописа користи. У горњем десном углу, оловком, постојећи низ листова иде од 1. до 166. Листови су цели, већином чисти. Понеки су запрљани или су пожутели од лошег мастила које оксидише. На неким местима текст је теже читљив или чак нејасан, јер је мастило избледело или се разлило. Не виде се јасно сва слова ни на листовима на којима је због лошег квалитета мастила текст у знатној мери пробио.

Корице су картонске, обложене су мраморираном хартијом која је понегде изгуљена и са флекама. У угловима и на хрпту је мрка кожа, похабана је и није сасвим цела, негде је задрана и са црвоточним рупицама. Хрбат има три ребра.

Украса у књизи нема. Наслови су мрки, изведени писаним словима. Сваки почиње обичним великим словом, остала су по облику мала, али крупнија од осталих слова у тексту, нарочито она у првом реду наслова. Најчешће су у ширини текста, понегде је први ред увучен према средини, а ретко се завршавају увлачењем реда са обе стране у односу на исписани блок. Истичу се и тиме што су од текста који следи углавном раздвојени празнином у ширини једног или два словна низа, понегде и прецизно извученим двома паралелним линијама у ширини текста. Текст је у пасусима. Као знак раздвајања већих целина повучене су на њиховом крају две или три хоризонталне линије у ширини текста, на једном месту и четири. Упутства се налазе на простору спољашњих вертикалних маргина. На странама са исписаним садржајем, л. 2а–3б, са леве стране су повучене две мало размакнуте или једна вертикална линија дуж висине текста, а са десне стране две паралелне линије су више размакнуте и образују рубрику ширине 10 мм. У садржају наслови су са леве стране нумерисани арапским цифрама, а у рубрици са њихове десне стране, над којом пише **листи**, стављен је број листа на којем целина почиње.

Књига је написана писаним типом грађанске ћирилице, уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је исписан, уредан, педантан и леп. Редови су сасвим прави и једнаке ширине. Слова су обликом и нагибом уједначена, а величином се у неким деловима књиге незнатно разликују (1 и 1,5 мм). На неким местима где су слова ситнија читање је отежано. У блоку поједине речи, па и реченице писане су крупнијим словима, јер је писар желео да их истакне (2 мм). Пуни и танки потези се једва разликују. Мала слова **а**, **е**, **и**, **л**, **м**, **н**, **о**, **с**, **ћ**, **ч** имају данашњи српски стандардни облик писаних слова, а **и** и **ј**, само са две тачке над словом.² Слово **н** је у једном наслову као латиничко *n* (л. 4а). Свако **к** је из два одвојена потеза, **п** је као данашњи штампани тип, али искошен надесно, **р** је под редом изразито продужено и искошено, а **и** и **у** (завршава се петљом или плитким савијањем улево), **у** **њ** подница повезује оба дела. Употребљени су и уобичајени руски облици слова: **ш** (руско писано **т** са подницом), руско грађанско **щ** и **ю** (из руског брзописа као латиничко *n*). У горњи међупростор залази свако **з** (облик тројке, не иде под ред), а и понеко **с**

---

² У раду се даје графема **ј**.

и иницијално е грчког типа. *Јер* је високо и мало.³ Слово *Ѹ* је увек у висини низа. Најчешће дволинијску схему не прелази ни *х*, на ретким местима десни крак баш дубоко залази у доњи међупростор. Лигатуре *ѿ* и *ю* су у висини низа, осим на неколико места у иницијалној позицији где стуб прелази у горњи међупростор и знатно се продужава и под ред. У *ю* је тада *о* као мало. Типолошки варирају: *б* (писано, слично савременом и брзописни положени српски облик), *в* (руски облик, као курзивно латиничко подвучено *и*, а у исписаном садржају, л. 2а–3б, и у неким насловима је тип са овалним петљама које се најчешће додирују, ретко прелази горњу ивицу низа и слично савременом), *г* (писано са пречком која належе на стуб и прелази га са обе стране и облик руски без пречке), *д* (писано и полууоставно са дужим ножицама), *ж* (облик гужвице, а писани облик у појединим насловима), *ц* (полууоставно и брзописно), *я* (руско грађанско и чешће брзописно) и *ѣ* (курзивно и брзописно). У три типа долази слово *т*: најчешће је троного или високо, док се облик сличан данашњем латиничком *т* (*т*) налази ретко. Слова су често међусобно повезана. Упадљиву карактеристику писма чини спој брзописног једностраног *т* и *р* (стуб слова *т* продужава се испод линије низа и савијајући се улево па удесно прелази у стуб слова *р* који је и везна црта). Постоји у редовном тексту и категорија великих слова, са изразитијом разликом пуних и танких линија. Што се облика тиче, углавном су писана као данас. Велико *н* одговара данашњем писаном из латинице, а и понеко велико *и* је као латиничко. Титла има два облика – као знак питања без тачке испод и као број 6 мало нагнут удесно. Слова над редом су брзописна, а понеко надредно *с* је веће, исто је написано као и титла облика броја 6.

Правопис је по начелима рускословенске ортографије. *Јерови* су на крају речи, *ѣ* је знатно ређе коришћено. Постоји и *пајерак*. Графија *јери* је у положајима које прописује рускословенска норма, али су замене са *и* учесталије. Употреба слова *ї* је и шира него што прописује рускословенска норма. Слово *ѣ* се углавном налази на етимолошком месту, али ни замене са *е* и са *и* нису ретке. За иницијално *ја*- долази традиционално *ѿ*-, на једном месту *ѣ*-. Самостално *ја*, лична заменица 1. л. јд. писана је са *я*, осим неколико случајева где је *ѿ*. Група *-ја* означена је са *-я*, у неким несловенским лексемама са *-а*, на два места написано је и *-ја* (*аја!* 16б/2, *пѣстаја* 20б/8), а *-ѣ* је на једном месту (101а/15). У обележавању почетног *је*- је *е*-, свега неколико пута употребљено је и слово грчког типа, а за помоћни глагол 3. л. јд. једном је стављено *је* (20а/12). Секвенца *-је* долази са *-е*, трипут је запажено *-је* (нпр. *које* 45а/4) и једанпут *-ѣ* (*каѣ* 3. л. јд. презента 90б/12). Групе *ља*, *ња* писане су у складу са рускословенском ортографијом са *ля*, *ня*, а неколико пута постоји и *на*. У означавању *ље*, *ње* претеже *лѣ*, *нѣ* над рускословенским *ле*, *не*. Слог *љи* је писан са *ли*, једанпут са *лї* (*удалїѡ* 123а/4). За *њи* у скоро истом односу долази

³ Високо се преноси као *ѣ*, а за мало се даје *ѣ*.

ни и нји, нї је написано неколико пута, а ны једанпут (данашњи 126а/5). За љу, њу углавном ставља лю, ню, а у И јд. именица ж. рода није необично ни лью. Групу љо означава лјо (желјомъ 1036/20, волјомъ 1486/23). За њо написано је нјо, свега неколико пута и но. Сугласник ј писар бележи словима њ, и и ј. Њихова употреба је позиционо условљена: ј на почетку и у средини речи (нпр. јоше 336/23, бжјой 46/14, са својомъ 336/1), а једном и у групи ио (благоизволіјо 176/20), иначе пише іо (благоизволіо 18а/9); њ, и на крају слога пред сугласником и у морфеми нај- (нпр. знайте 34а/8, покоинномъ 42а/14; наиманѣмъ 296/14, највише 456/24); њ на крају речи (нпр. свой 33а/18, овай 336/20). Графеме и и њ ретко имају вредност ји (своима 436/10; кой 37а/7). Има s, а и његове замене са з. Лигатурно ѣ је у средини или на крају речи, а у је писано на почетку. Употреба слова ѣ је врло изражена, а има вредност српских фонема ѣ и ѣ. За ѣа пише ѣя и ѣа, по једанпут ѣа (146/9) и тя, а за ѣа чешће је ѣа од ѣя. Групе ѣе, ѣе су писане са ѣе, по двапут је за ѣе стављено и ѣѣ, тѣе. Групе ѣи, ѣи означене су са ѣи, свега једанпут за ѣи је стављено дѣи. За слог ѣу стоји тѣу у највећем броју речи, написано ѣю и ѣѣ је ретко, а ѣю је на једном месту. За ѣу пише ѣѣ, једном и ѣю. Групу шт означава щ. У речима са гласом ѣ стављено је ж (желати 526/1, пенжерѣ 78а/19). Неколико пута у страним речима срећу се грчка слова ѣ, ѣ и ѣ (вредност ѣ, и). У сугласничким групама састављеним углавном од различитих гласова преовлађује "етимолошко" писање и разне одговарајуће гласовне измене се на плану правописа најчешће не виде (нпр. гѣѣи 19а/1, мѣсљю 326/27, разѣла се 326/8-9, разстанакъ 326/11, беззаконіѣ 326/23). Велика слова су иза тачке, њима почињу наслови и лична имена. Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, две тачке, тачка и запета, знак питања, знак узвика (са неколико тачака иза у низу). Писар користи косе црте у које ставља једну или више речи, као објашњење или упућивање на нешто. Скоро увек иза текста између косих црта долазе две тачке. Кратка црта на крају реда означава прелом, али није стављана доследно, а каткад је написана на крају реда и кад се реч не ломи. Користи у набрајању арапске цифре с тачком и затвореном облом малом заградом. На неколико места знак за убацивање пропуштене речи је положена витичаста заграда испупчена надоле, као данас. Међу деловима сложенице једанпут је знак једнакости. Оно што чини једну акценатску целину писар пише уједно, па и кад је таква целина састављена из двеју или више простих речи.

Језик је славеносрпски. У њему су присутни облици савременог српског књижевног језика и рускословенског језика. Потврђује се и директан утицај српскословенског.⁴ Присутне су и дијалекатске форме. Језичка мешавина се огледа и у истој лексеми. Комбиновање фонетско-морфолошких особина српског и рускословенског језика, ретко и српскословенског је веома изражено

⁴ Особине које се у рускословенском и српскословенском слажу узете су с обзиром на време настанка преписа као рускословенске.

(нпр. сатворавао 5а/8, смѣшава 32б/13, чѣвствѣюћи 33б/2, предосѣждавао 34а/9–10, согласанъ 40б/17, продолжи се 71б/7, ѡбећаніемъ 104а/1). Вокализацију старих полугласника према српском/српскословенском изговору сведочи мноштво примера (нпр. добродѣтелянъ 33а/10, порочанъ 33а/15, у напредакъ 33а/17–18, конаць 73б/16). И рускословенске рефлексе, е < ъ и о < ѣ, има знатан број речи (нпр. благочестивы 33а/1, почестъ 33а/12–13, вѣнецъ 33б/8, спасителенъ 34а/12, слепецъ 40а/9; совестъ 33а/24, со 34б/15, ко 43а/21, въздѣхъ 73а/22). Има и истих речи које долазе у два фонетска лика (нпр. любви 2а/8 / любви 3а/19; данъ 34а/1 / на день 15б/наслов; савестъ 101а/2 / совести 101а/1). Неколико пута речи са префиксом съ- долазе са српскословенским са- (нпр. садѣланъ 9а/21, саединѣніе 33а/13, савершила 33а/26), има их и према рускословенском са со- (нпр. соблюдохъ 33б/7–8, сосеженія 34а/2). Вредност *jata* је е (нпр. лета 32б/24, света 33б/23). Срећу се и икавизми у неколико посебних фонетских позиција, који карактеришу савремени српски књижевни језик (нпр. ніе 15а/9, нисамъ 44а/10, гасніе 68а/14, веселіе 68б/9), а и шумадијско-војвођански дијалекат. Рефлекс старог *ę* најчешће је српски, али нису ретке ни речи у којима по рускословенској норми стоји а, я (нпр. подвизахся 33б/7, дивишася 47а/4, чада 48б/10). Неке од лексема са старим *ę* имају и српски/српскословенски и рускословенски лик (нпр. езыка 40б/16–17 / ѡ языческаго 26а/4; месо 55б/15 / мяса 55б/13). Написано р, р' за вокалног *p* одговара српском (нпр. скрби 49а/1, ѡбрнѣо 49б/6, смръть 66б/16; вр'ло 33б/15, кр'вь 35а/13, пр'во 51а/20, смр'ть 89б/10). На месту вокалног *p* најчешће пише ер (нпр. къ смертноме 32б/4, верло 50б/4, смерть 88б/8, дерзновеніе 115а/20). Сасвим су ретко присутне рускословенске групе ре, ор (нпр. ѡскорбително 5а/9, древо 34б/27). Место вокалног л је најчешће српско у (нпр. дѣжно 33а/2, са сѣзама 40а/20), а руско ло, ол је у неколико примера (нпр. достодолжное 33б/3, плоть (< плѣть f.) 34а/16). Према српском језику је промена -л > -о (нпр. любіо 33а/14, приносіо 33б/3, мысао 111б/21), а свега неколико пута л на крају речи и слога није измењено (нпр. восталь 34б/3, топаль 77а/20, слострадалцы 127б/21). Група чр- је доследно према рускословенском (нпр. из' чрева 25а/4). Најчешће је група чѣт- промењена према српском језику у шт (нпр. нища 32б/9, зашто 33а/12, ща 33а/21), а примера са чт има мање (нпр. чтогодъ 40б/1, ничто 41а/19, что 96б/наслов). Група шт се углавном не чува и у већини примера се према српском налази писан глас ѣ. Српско ѣ је често, али примери у којима традиционална група жд није србизирана преовлађују. Упрошћена према руском народном језику долази ретко (нпр. на рж|с|тво 82б/наслов). Епентетско л нема једна реч (101а/15). Замена вѣ са у је врло честа. Рускословенском одговарају форме во и вѣ, које се срећу по двадесетак пута, и неколико пута написано в'. Облик ва према српскословенском је употребљен једанпут (93б/11). Речи са некадашњим почетним вѣ- углавном се налазе у српском облику (нпр. угасити 33б/19–20), али ни примери са особинама рускословенског језика нису необични, дакле са во-, в-, в'- (нпр. восталь 34б/3, вниди 35б/22,

в'селенныя 70а/14). Из српскословенског је **ваистинѸ** 143а/25. Иницијално **въз-/въс-** се потврђује у српском облику (нпр. **усмирити** 33б/18, **узмемо** 33б/24), али је рускословенско **воз-/вос-** далеко присутније (нпр. **на воскресеніе** 34а/4, **возсіяли** 34а/6). Неколико пута ту је и српскословенско **ваз-/вас-** (нпр. **превазноси** 25а/11, **вазсіяла** 82б/14–15). Метатеза заменичког **въс-** је спроведена скоро доследно (нпр. **све** 32б/7, **сва** 32б/7, **савъ** 32б/14), а примери са **въс-** су ретки (нпр. **на все** 36а/наслов, **всячески|x|** 82а/14, **всякъ** 84б/6). Из српскословенског је **васданъ** 57б/10. Глаголске именице су углавном на **-ије** (нпр. **обѣщаніе** 13а/27, **представлѣніе** 32б/14), али и са извршеним јотовањем у духу српског језика има их у приличном броју (нпр. **заради чѣваня** 11а/10–11, **на осећаню** 111б/13, **по ... ѿбећаню** 156а/наслов). Са извршеним новим јотовањем као у српском језику примера је пуно (нпр. **изъ грозѣя** 5а/22, **тернѣ** 7а/6, **пићѸ** 9б/20, **цвећя** 24б/19, **лисѣя** 24б/19, **млаћимъ** 56а/20).

Нису уопште ретке ни дијалекатске црте из језика писара. То су облици глагола VII Белићеве врсте са икавизмом, **-и- < -ѣ-** (нпр. **доживити** 32б/2, **не видити** 45б/15 **увидіо** 52а/12), а и икавизми типа **гди** 1а/17, **нигди** 53а/12 (има и: **где** 54а/9, **гдѣ** 67б/16). Затим губљење фонеме **х** у свим положајима, нарочито у финалној позицији (нпр. **оће** 1а/10, **ладны|m|** 33б/27; **усала** (= *усахла*) 11б/9, **безъ ... страа** 45б/18, **наранила** 57б/4; **ѿ ... тѸћи** Г мн. 41б/20–21, **у један ма** 49б/14). Присвојна заменица **њихов** је у свим облицима без фонеме **-х-** (нпр. **ніова** 41б/17–18). Слово **х** се иначе најчешће налази тамо где му је по етимологији место (нпр. **хоће** 33а/11, **хвалити** 33б/1, **хлеба** 38а/7; **похоти** 33б/19; **у пра|x|** 33б/16, **не видѣхъ** 57б/8). Изостајање слова **х** одликује шумадијско-војвођанске говоре, а и друге штокавске говоре. Према говору писара је и појава секундарног **о** у II јд. демонстративне заменице **тај** (**с оты|m|** 57б/20), прелаз **с > ш** пред палаталним сугласником **њ** (**ш нјоме** 99б/кустода), дисимилација групе **мн** у **мл** (нпр. **млого** 79б/5, **млога** 79б/9–10) и супституција гласа **х** са **к** у групи **кт** (нпр. **уздрктала** 42а/3).⁵

И у морфологији има српских и рускословенских особина – у именичким променама, у заменичко-придевској промени и у конјугацији. Именице м. и ср. рода у II јд. су чешће са српским него са рускословенским наставком (нпр. **на постѸ** 1б/а4, **у разѸмѸ** 32б/15, **у ... животѸ** 33б/13–14 / **ѿ постѣ** 1а/наслов, **в' ... словѣ** 1б/6, **во цар|с|твїи** 41б/1). И у множини именица м. и ср. рода облици су двојаки, одговарају српском и/или рускословенском/руском језику. У Г су облици из оба језика (нпр. **ѿ ... лета** 2б/25, **ѿ ... зала** 49а/6, **грѣхова** 49б/11 / **ѿ дѣлъ** 1а/1, **ѿ книжникъ** 42б/наслов), а у Д су наставци рускословенски (нпр.

⁵ Појаве се јављају у свим шумадијско-војвођанским говорима данас, а и у језику војвођанских писаца 18. и 19. века /в. Питер Херити, *Књижевни језик Емануила Јанковића*, Нови Сад 1983, 96, 120, 125–126, 143/.

людма 136/18, апостоломъ 44а/19–20, к' ... родителѣ|мъ| 616/11, правиламъ 133а/7). Примери А мн. м. рода долазе двојако (нпр. грешнике 346/5, мачеве 576/19 / храми 446/11). Облици И су такође различити (нпр. ногтима 50а/4 / с' людма 1а/4, дѣлами 136/19, плодами 336/22, заблѹжденїяма 1346/3). Неколико Л м. рода је према рускословенском на -ѣхъ (нпр. въ домѣхъ 38а/9–10). Облици из српског језика чешћи су и у деклинацији именица ж. рода, на пример: јд. Г работе 346/9, ѿ ... клетве 35а/10–11 / пра|в|ды 336/8–9, истинныя вѣры 1476/наслов, Д правди 326/23, ко ... истины 43а/21 / къ горѣ 86/12, И пшеницомъ 34а/2, надъ силомъ 35а/1 / любовїю 36а/7, Л у славы 346/22–23, у прилицы 78а/7–8 / ѿ ползѣ 36а/наслов, во славѣ 686/20; мн. Г сѹза 34а/15, молитава 55а/9 / страстей 496/21–22, Д к' ... ногама 62а/21, страстыма 1336/4 / щедротамъ 35а/27, А у рѹке 346/28, на ... главе 35а/6–7, И са сѹзама 40а/20, съ гѹслама 406/17, болестыма 1456/16 / съ лихвами 16/4, съ ... стварма 326/12, сладостми 147а/27, Л у кѹћама 44а/9, у ... дѹшама 64а/23–646/1, у книгама 1496/7 / у ... граница|х| 1566/2.

Лична заменица 1. л. јд. према српском је заступљенија од рускословенског облика (нпр. я 416/12, га 38а/21; азъ 33а/22). Српски енклитички облици личних заменица се често срећу, на пример: Д мѹ 35а/12, јой 9а/2, намъ 59а/5, А га 35а/22 итд. Наглашени облици се чешће поклапају с облицима српског језика, на пример: Д јд. теби 33а/12 / емѹ 10а/23, къ тебѣ 43а/1, И јд. са мною 896/3 / предо мною 33а/23, Л јд. у теби 356/17, И мн. съ нама 37а/21 итд.

У једнини м. и ср. рода заменичко-придевске парадигме се јавља највећа разноврсност наставака. Употреба наставака који одговарају савременом српском књижевном језику је најфреквентнија, а из рускословенског/руског су ређе коришћени. На пример: Г на -ог/-ег (маловременогъ 71а/1, нѣзиногъ 74а/12, благоѹтробнѣйшегъ 1466/16), на -ога/-ега (до тога 326/2–3, корыстолюбивога 336/18, найслаћега 71а/18) / на -аго (великагѿ 16/1, ѿ всякаго 696/16), на -его (твоего 356/22); Д/Л на -ом/-ем (къ ближнѣмъ 46а/11, свакомъ 56а/22; у данашнѣмъ 146/15, у сѣтомъ 546/16, ѿ небесномъ 59а/2–3), на -ому/-ему (ближнѣмѹ 136/6, свакомѹ 36а/10, правомѹ 36а/10; у свемѹ 436/20, у цар|с|комѹ 526/6, у нашемѹ 666/11), на -ома (къ смертнома 326/4, къ тома 326/5, онакома 326/16, къ дрѹгома 366/14; у ... первоме 2а/3, у овоме 336/13, у молитвенома 346/23); И съ нима 33а/21, овим 44а/11. Примери Л на -ом одговарају и српском и рускословенском, а само један случај има рускословенско -ѣмъ (во ... нб|с|нѣмъ 416/1). Придеви у Н јд. и мн. м. рода су чешће написани према рускословенском него према српском језику (нпр. јд. младъ 38а/21 / краткїй 336/21; мн. добродѣтелни 196/23 / младыи 326/1).

И примери ж. рода у једнини заменичко-придевске промене чешће имају облик који одговара српском, а не рускословенском језику. На пример: Г ѿ кое 4а/наслов / твоея 66а/6, Д доброй 326/10 / къ ... торжествѹющей 2а/10–

11, И правомъ 34а/2, својомъ 40б/1, са собомъ 40б/11, съ покоиномъ 42а/14, Л ѿ којой 36а/7, на себи 44б/1 / на ... нб|с|нѣй 46/4, въ себѣ 42б/наслов. У Д и Л јд. скоро увек је -ој, што одговара и српском и рускословенском језику, а рускословенско -еј је сасвим ретко.

У множини заменичко-придевске деклинације наставци су такође различити. На пример: Д на -им/-има (овымъ самымъ 14б/18, безчестнымъ 133б/6–7, слепыма 43б/10), И на -има (никаквима 6а/14, многоразличнымъ 145б/16) / на -ими (радостными 34а/8–9, са ... православленными 148а/5), Л на -има (ѿ злымъ 3а/27, у тешкима 48а/4–5, у вашимъ 64а/23). Примери А мн. ж. рода су као у српском језику (нпр. у животне 9б/11).

Доследно је основа ко- у заменици који и у од ње изведеним речима (нпр. коима 32б/12, у некое 33а/3, кои 33а/19). И облици компаратива и суперлатива потичу из различитих језика (гаснѣ 68а/14, веселѣ 68б/9 / силнѣише 59а/8, высочайшемѹ 62б/3; найстарѣ 148б/6 / найдревнѣйше 148б/6).

Српски наставци су заступљенији и у конјугацији, а примера према рускословенском има мање. Неки од двојакних облика у презенту су: 1. л. јд. не знамъ 33а/19 / знаю 33а/23; 2. л. јд. варашъ 33а/7 / бѹдеши 34б/15; 3. л. јд. е 33а/25 / естъ 33а/23; 1. л. мн. смо 32б/1 / молимся 97б/кустода; 3. л. мн. не желе 140б/2 / висе|т| 138б/16. У 3. л. мн. аориста рускословенски примери су у већини (нпр. не въздоша 63б/11). Прилог времена садашњег је обично на -ћи у складу са српским језиком, а форме као у рускословенском су ређе присутне (нпр. празнѹюћи 15а/22, не спаваюћи 46б/16, говорѣћи 47б/5 / глѹще 47а/4, имѹщія 50а/2, глѣ 79б/17).

У различитим морфолошким категоријама постоји и приличан број облика насталих под утицајем локалног говора писара. Неки од примера у категорији именица су: у Д/Л јд. ж. рода на -а уклоњени су резултати друге палатализације (ноги 100а/16; ѿ науки 1а/15 итд.), наставак -и у И/Л мн. м. и ср. рода (нпр. усты 11б/19, са свои ученицы 109б/10; ѿ ... дѣлы 26б/27, по домови и сокацы 117а/3–4, у ... градови 146а/20–21)⁶ и наставак -а у Л мн. именица ж. рода (у молитва церковни 55б/21–22). Из дијалекта су и неки облици заменица, на пример: употреба партикуле -зи (нјойзи 50б/15), посесивна заменица 3. л. мн. има форме њиов, њин (нпр. нино 40а/1, у нїови 44б/15) и придевске заменице типа такав, онакав, овакав без форманта -в- (нпр. онакоме 32б/16, къ такимъ 32б/20–21, овака 43а/18). Утицај народног говора огледа се и у наставцима заменичко-придевске деклинације, на пример: И и Л мн. на -и (са свои люти мразови 61а/3–4; ѿ сви свои 26б/27, по сви нѣгови 119б/26 и др.) и супституција -е- са -о- у наставку због утицаја тврдих основа на меке (Д јд. преѣшномѹ 70а/5–6). У категорији глагола народни су презентски облици који задржавају инфинитивни наставак -ава/-ива

⁶ Наставак -и у И мн. м. и ср. рода је карактеристичан за народне говоре Војводине, а и стари је /в. П. Херити, *Књижевни језик Емануила Јанковића*, 179/.

(**ωбличавамъ и оплакивамъ** 29б/20 итд.), 3. л. јд. презента од неких глагола (**пошилѣ** 47а/8, **имаде** 69б/3), 3. л. мн. презента с дијалекатским наставком -*ду* (нпр. **разѹмедѹ** 86а/19) и с аналошким наставком -*у* код глагола VII Белићеве врсте (**живѹ** 133а/25), глагол *гледати* и његови композити с презентском основом на -*и*- (1. л. мн. **гледимо** 119а/14, глаголски прилог садашњи од 3. л. мн. *гледе* гласи **гледећи** 59а/20), глагол имперфектизован наставком -*ава* (нпр. **размышлявајући** 33а/5–6, **размышлявали** 34а/22), трпни придев образован наставком -*т* у глаголским основама које у књижевном језику долазе са -*н* (**назвато** 23б/17, **создате** 74б/5). И неки облици непроменљивих речи су народни (нпр. предлози **спроћѹ** 13б/16, **чрезѹ** 33а/17, прилози **свагдарѹ** 37а/8, **сасма** 70б/19, партикула **такоћерѹ** 37а/3).

Посесивна заменица 3. л. јд. и мн. налази се и у следећим облицима: јд. Г **нјове** (= *његове*) 40б/18, Д **по нјовы|м|** (= *по његовим*) 104а/5, А **нјова** (= *његова*) 11б/21 (х2); мн. Н **нјова** (= *њихова*) 10б/27, 104б/12, Д **къ ... нјовѹ** (= *к њихову*) 11а/3, **по нјови** (= *по њиховим*) 29б/3, А **на нјовѹ** (= *на њихову*) 55а/14, **нјове** (= *њихове*) 80а/12, Л **у нјови** (= *у њиховим*) 38а/13, ω **нјовой** (= *о њиховој*) 120а/1 итд.

Има лексема које су директно преузете из рускословенског језика, на пример: **чѹство** 33а/3, ω **человѣче** 33а/7–8, **ѹко** 33а/22, **азѹ** 33а/22, **весма полезно** 33б/12–13, **общество** 72б/16 итд. Употребљене су и лексеме несловенског порекла, на пример: **фамилію** 18а/27, **фришакѹ** 37б/14, **на асталѹ** 43б/1, **файдѹ** 43б/19, **пенжерѹ** 78а/19 и др.

Испитивање језика рукописа који је написао Василије Крстић показује да је његов језик заснован на шумадијско-војвођанском дијалекту. Говорне црте, присутне на фонолошком, морфолошком и на лексичком нивоу, јављају се спорадично. Особине српског језика у знатној мери су нарушене елементима који одликују рускословенски/руски језик, како са аспекта фонологије и морфологије, тако и у лексици, а у неким језичким особинама огледа се и српско-словенска традиција, али сигурне српско-словенске црте су ретке (нпр. предлог *ва*, префикси *са-*, *ваз-/вас-*, *ва-*, заменичко *вас-*). Василије Крстић се служио са више различитих језичких израза, као и други војвођански писци 18. и с почетка 19. века. И све присутне дијалекатске особине, иначе сасвим обичне и у језику старијих војвођанских писаца, раширене су и у већини савремених српских народних говора у Војводини.

Садржај⁷

2а–3б: **Показаніе / поѹчителны слова, коя се / у овоме первомѹ томѹ са-/держе.**

⁷ Енклитике су у односу на реч са којом чине изговорну целину углавном писане заједно. Због већег степена јасноће наслови су, што се размака међу речима тиче, дати према правопису савременог српског књижевног језика.

4а–7б/8: Слово на воздвиженіе ч|с|тнаго кр|с|та, / ѿ томъ, що крестная смерть, кою е за насъ пре-/терпію преблагій нашъ спаситель, есть доказа-/телствомъ онакове любви, ѿ кое нища веће бы-/ти не може|т|.

7б/9–11а: Слово на день Архаггла Михаила. / ѿ томъ, какво е бношеніе церкви воинствующей / къ церкви торжествующей.

11б–15а/18: Слово на день стителя хр|с|това Ніколаа. / ѿ томъ, що даръ чюдотворенія некїимъ обра-/зомъ зависитъ отъ собственюга нашего произволе-/нія.

15а/19–18б/13: Слово на Рж|с|тво Хр|с|тово ѿ томъ, / що тайна воплощенія Хр|с|това, есть источни|к| / истините радости.

18б/14–23а/13: Слово на новое лѣто. ѿ томъ / Да бы поминали дни первыя и лѣта вѣчная и / поучавали се.

23а/14–25б/19: Слово на крещеніе господнѣ. / ѿ томъ, пребывамо ли мы свагда правыми и вѣр-/ными хранителями у данномъ ѿбвезателствѣ, / кое смо учинили на стоме крещеню.

25б/20–30а/2: Слово на стюга Саввѣ Сербско|г|. / ѿ соравненіи празднованія дѣховногъ са мїр-/скимъ.

30а/3–34а/3: Слово въ Н|д|лю мясопѣстнѣю. / ѿ томъ, да хоће быти сѣдѣ, но када ѣе, / ѿ томъ е неизвѣстно. / Егда прїде|т| Снѣ члѣвѣческой во славѣ своей, и вси / стїи аггли съ нимъ. Матѣ(ей). гл.

34а/4–35б: Слово на воскресеніе ѿ / Радости Праздника воскресенія Хр|с|това.

36а–42а: Слово / ѿ ползѣ Благочестія. / Тѣлесное ѿбѣченіе в малѣ есть полезно: а бла-/гочестіе на все полезно есть. 1. Тим(отей). гл. 4. 8.

42б–46б: Слово / ѿ Ревности. / Се нѣцыи ѿ книжникъ рѣша въ себѣ: сей хѣли|т|. / Матѣей гла|в|(а) 9. 3.

47а/–53б: Слово / ѿ / Зависти. дивишася народи глѣюще, како николиже гавися такѣ / во Іїли, Фарисіе же глѣхѣ: ѿ Князѣ бѣсовствѣмъ изго-/нить бѣсы. Матѣ(ей): гл. 9 с|х| 33.

54а–58б: Слово / ѿ / Милосердію. / видѣ Іїсѣ много народъ, и милосердова ѿ ни|х|. / Матѣ(ей). гл(а)|в|(а). 14. с|х| 14.

59а–65а: Слово / ѿ / Небесномъ царствію.

65б–72а/3: Слово / ѿ / Подобію |измеѣл| сна, и Смерти Праве|д|ныхъ. Не умре дѣвица но спить. Мат|ѣ|(ей). 9. с|х| 24.

72а/4–75б: Слово на Рождество Б|д|цы, / ѿ томъ, у чемѣ се наша дѣжность са-/стои|т|, којом смо мы ѿбвезани и людма / и вещма.

76а–82а: Слово на введеніе Бѣгоматере / ѿ томъ що мы ѿ самы млады / лета дѣжни смо прилѣплявати се / къ Бѣгѣ. / Слыши дщи и виждѣ и приклони ухо твое, / и забѣди люди твоя и домъ оца твоего, / и возжелаетъ царъ доброты твоея. / Ѵаломъ 44. с|х| 11.

826–87a/6: Слово на Рж|с|тво Хр|с|тово / ѿ томъ / Що заключаваю у себе ова Ап|с|лска / слова: Нѣси уже рабъ, но сѣъ; Гал(атима). гл(а)|в|(а). 4. 7.

87a/7–93б: Слово въ Н|д|лю ваїи ѿ томъ / заради чега е уреѣна тайна сѣога причащенїя. / Не бойся дщи сїоня: се Царь твой грядеть те-/бѣ кротокъ и спасаей. Іѡан. гл. 12. ст. 15.

94a–96б/9: Слово на воскрѣсенїе Хр|с|тово / ѿ радости, коя ѿ воскрѣсенїя Хр|с|това на|м| / проистиче.

96б/10–102a/6: Слово въ Н|д|лю Ѳоминѹ / ѿ томъ что есть миръ.

102a/7–109a/4: Слово въ Н|д|лю разслабленнагѡ. / ѿ томъ, що надежда на члѣка полагаема / есть фалишна и сѹмнителна, а на еднога / Бѣга полагаема надежда есть тверда и по-/стояна. Ей Гсди! члѣвѣка не имамъ. Іѡан. гл. 5. с|х| 7.

109a/5–114a: Слово на день вознесенїя Госпо|д|ня. / ѿ томъ великомъ таинствѹ нашего ра|з|-/лѹченїя съ плотїю, и преселенїя ѿ земли / на небо.

114б–118a: Слово на сошествїе сѣагѡ Дѣа / ѿ томъ Да ако хоѣемо, да бы Дѣхъ сѣый на насъ сышао, то смо дѹжни подражавати лю-/бави и единопѹшїю сѣи Апостола.

118б–121б/22: Слово въ Н|д|лю Цвѣтоноснѹю, ѿ томъ, по чемѹ кротость Хр|с|това должна бы-/ти узрокомъ великїя радости.

121б/23–123б: Слово на воскресенїе Хр|с|тово.

124a–128a: Слово въ Н|д|лю двадесеть вторѹ, ѿ / томъ, що бѹдетъ воздаянїе какѡ за добро, / такѡ и за сло. Чадо! помяни, какѡ воспрїялъ еси благая въ жи-/вотѣ твоємъ, а Лазара такожде слая. Лѹк(а). 16. 25.

128б–132a/21: Слово въ Н|д|лю двадесеть трећѹ. / ѿ слобныма людма. / Срете егѡ мѹжа нѣкїй ѿ града, иже имяше бѣсы ѿ / лѣтъ многихъ. Лѹк(а). глав(а). 8. ст. 27.

132a/22–135б: Слово у Н|д|лю двадесеть четвертѹ ѿ / Торжествѹ вѣры. / Онъ же изгнавъ всѣхъ вонъ, и емъ за рѹкѹ ея, возгласи глїя: / Отроковице востани. и возвратися дѹхъ ея, и воскрѣсе абїе. Лѹк(а). 8. 54.

136a–139б/16: Слово на введенїе престїе Б|д|цы. / каквымъ начиномъ можемо мы и житейске / нѹжде исправити, и попеченїе ѿ дѹши своїой не-/ ѡставляти.

139б/17–143б/3: Слово на сѣога Нїколаа ѿ томъ, / съ чим се онъ найвыше овога света прославїо, и по-/ себи наивеїю славѹ ѡставїо.

143б/4–147б/15: Слово въ Н|д|лю Праотець. ѿ / дѣиствѹ званїя Бжїя и Благодати. / Мнози сѹтъ звани, мало же избранныхъ. лѹк(а). 14. 24.

1476/16–152a/8: Слово у Н|д|лю пре|д| рж|с|твомъ Хр|с|товы|м|. / ѿ древности истинныя вѣры. / Книга родства Іѣса Хр|с|та сѣна Давыдова сѣна Аврам-/ля. мат(ей). гл. 1 с|х| 1.

152a/9–155б: Слово у Н|д|лю по Рж|с|твѣ хр|с|твѣ. / Воста|в| поими отроча и матеръ егѡ и иди въ зе-/млю Іѣлевѣ, изомроша бо ищѣщи дѣи отрочате. Ма|т|(ей). гл. 2. 20.

156a–159б/9: Слово на день вознесенія Г|с|дня. / ѿ томъ када ѣе ово превожделѣнное време быти, / що Г|с|дь по своме ѡбеѣнаню опеть узритъ насъ.

159б/10–163a: Слово на Превображеніе Г|с|дне ѿ / томъ 1.) що свака слава овога света скорѡ пролази|т| / и у слополѣчіе превраѣа се, 2.) що мы, кад се налазимо / у средины свакога благополучія овога света, есмо ду-/жни быти опасни, и благополѣчно плаваюѣи дѣжни-/смо свагда имати на памети слополѣчное време.

163б–166б: Слово на сѣ|х| Ап|с|ль Петра и Павла.

Записи

На л. 1a–б је запис писара књиге, истим типом писма и мастила као и остали текст: Покажи ми ѿ дѣль твои|х| вѣрѣ твою, премѣдро вели Апостоль: / ово е управъ и на кратко. Когодъ вели да добро вѣрѣе, а видиш га / да зло чини, кр|с|ти га се; онъ таки и с' Бѣгомъ лаже, а камоли / неѣе с' людма. Тко разумно, пощено, и праведно живи, онъ / таманъ верѣе, како Ев|г|лїе изыскѣе.

Свойство разумнога члѣка у томе се састои, да онъ самъ себе / свакој данъ неумитно сѣди, и що у себи позна посмеянїя достой-/но томе да се посме|я|ва, ща ли пакъ наѣе за похѣжденїе, то нека / похѣждава: и тако свакој данъ да се исправля. А–

Неразуман е и высѡкоуман е члѣкъ оѣе у свачемѣ да има / правѡ, и такѡ све то лѣѣи и гори постае.

Сви они люди, кои ищѣ наѣкѣ, само да чре|з| ню на некако-/ва зовома господства доѣѣ; а не да разумнїи, просвещенїи, болїи / и савершенїи бѣдѣ; пакъ ако ѣедѣ и у селѣ децѣ учити: Таковїи / кривѡ, мрачноѡ, и хѣдо мнѣнїе, какѡ ѿ наѣки, такѡ и ѿ својой дѣ-/ши имадѣ; и подобни сѣ басне орлѣ, кои се високо пенѣ, тамо да / гди зечиѣи или корнячѣ угледа. (1a/1–17)

ѿ Постѣ; васїлїи великїи.

Постъ, говори|т| онъ, угаси силѣ огненїю, загради уста / львѡ|в|, молитвѣ на нѣбо во|з|сылае|т|, такоже крыл[] [] / бывая ко горнемѣ шествїю: Постъ домо|в| возвращенїе, / мати здравїя, юности наказатель, красота стар-/це|в|, благъ сошественикъ пѣтници|в|; [и тверде] еди/нокрѡвникъ

сожителей: не зазираеть бракомъ / навѣты мѹжь, в' постѣхъ зря женѹ живѹщѹ: нетае|т| / ревнообразіе|м| жена, мѹжа зрящи постѣ пріемлюща (1а/18–26)

Такоже великаго васілія словѣ в' Пятокъ Сирный ѿ Постѣ:

Постѣ заимованія естественнаго не вѣсть, трапеза по-/стяща[] ся лихвами не смердитъ, постникѡва сираго / отрока лихвы отчїи, такоже смїи оплетающїися, не / давять. (1б/1–5)

Тойже васіліи в' то|м| словѣ:

Бѣгай пїянства всѣхъ страстей, и ни сѹщаго ѿ вїна прїе=/мли, да не предвариши вїно пїет [се|м|] водное питїе, / да не тайно водить тя на постѣ пїянство: нѣсть / съ пїянствомъ внити в' постѣ: ниже съ лихоим-/ствомъ в' правдѹ: ниже съ блѹженїе|м| в' цѣлѡмѹ-/дрїе: ниже в' кратцѣ рещи, со слобою в' добро-/дѣтель: иная дверь есть в' постѣ. пїянство / в' блѹженїе вводитъ, а на постѹ недоволство. / Пїянство Г|с|да не прїемле|т|, Дѹха ст҃аго ѡгоняеть: тако-/же дымъ прогоняе|т| пчелы, тако дарованія / Дѹховная ѡгоняеть пїянство. (1б/6–12)

Испод последнег реда текста на л. 166б писар кнїге Василије Крстић је додао: ова послѣдня проповедь есть говорена Іерее|м| Аарономъ / Парономъ Гр'чанскимъ у Вароши Рѹмы лѣта 1787-о Мсѣа / Іѹнїя 29-о лице|м| на Петро|в| да|н|.

На листу налепљеном на предње корице, нова рука, писаном грађанском ћирилицом, мрким мастилом: 13 Јѹнїа 1818. въ Рѹмѣ бѣхъ АРм (монограм, А и Р су у лигатури, м је у везу).

На листу налепљеном на задње корице у горњем левом углу су арапске цифре у неколико колона, њихов смисао се не зна, мастило је мрко. Следи преко целе стране и текст, нова рука, грађанском писаном ћирилицом, бледомрким мастилом: На Утреный на Ст҃ю Пасхѹ / Бгословенъ Богъ нашъ: Трѣтое таже По/милѹй мя Боже и ка[]окъ великія Сѹб-/бѡти послѣди помолѹй(!) насъ Боже по/милѹй насъ. Премѹдрость. Слава тебе / Боже нашъ. []. Се скинутя / [] царскїя двери. и Священикъ / взель Крестъ возглашаеть (два прецртана слова следе) / стоя посредѣ Царскїя двери. воскре-/сенїе твое и людіе и вси исходятъ / и ѡбносятъ []ти трижды и ставшѹ / священикѹ поредѣ западнои двери / глеть Слава Ст҃й Единосѹщнѣй / []. и абїе гробъ воскре(!) се трижды / [поя], такожде и [дѣль] [поють], таже / Да воскр[еснетъ] Божъ. и порядѹ / стїхы свя слава Отцѹ и сынѹ / послѣди Священикъ глеть гробъ / воскре(!) а дѣ[] и сѹщ[] во гресѣ, / и вшедшѹ Священикѹ во олтарь / [] Миромъ Гдѹ [помолимся]

Историјат књиге

Рукопис је у Библиотеку Матице српске доспео куповином од породице Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте, заведен је у инвентар Библиотеке 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948–1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41–42.

100. PP III 27 (PP 247) – 48271

ВЕЛИКОПОСНА ПОУЧЕНИЈА¹

1782. година

Хартија, мастило мрко (светлије и тамније), 124 л. Величина листова је 240x190 мм, а текста 175–194x120–147. Број редова на пуној страни је неуједначен, 21–23, најчешће 22. Један писар, Василије Крстић, наставник српске гимназије у Руми.

Водени знак: 1) грб са звоном и именом испод знака JHeller, а на другом листу налази се име AltenBerg. Водени знак није нађен у расположивој филигранолошкој литератури, а према сачуваном запису писара (в. одељак *Записи*) рукопис је настао 1782. године у Руми.

Књига садржи 15 свешчица са по 8 л., означених арапским бројем у горњем десном углу (мастило мрко као и текст). Постоје још 4 л. (3 на почетку и 1 на крају књиге) са писаревим белешкама, као и 2 корична листа. Страна *a* предњег и полеђина задњег коричног листа су мармориране, као што је и хартија унутрашњих страна корица. Новија фолијација, рађена оловком, обухвата све листове, осим коричних, и тече од 1 до 124. На свакој страни испод последњег реда десно налази се кустода (реч, две речи или део речи).

Књига није рестаурисана, али је доста добро очувана. Листови су углавном цели. Мања оштећења јављају се на листовима с почетка и с краја књиге који нису у саставу нумерисаних свешчица. Срећу се и мрље од влаге и прљавштине, као и од разливеног мастила.

Корице су картонске, пресвучене тамномрком кожом, која на хрпту има цветне украсе у златотиску. Кожа је излизана и делимично оштећена, нарочито на хрпту. Хрбат је са седам ребара. Површина између другог и трећег ребра хрпта, посматрано од његовог врха, уоквирена је златним линијама, а златотиском је написан и наслов: *мїна/тїи / I том*.

Рукопис није илуминиран. Изнад наслова одељка на л. 4а, 20а налазе се две паралелне хоризонталне и праве линије, од којих је горња пунија од доње. Линијом у виду витичасте заграде испупченом надоле подвучени су

---

¹ Ранији назив књиге био је *Поученија великопоснија перваго периода*.

поднаслови на л. 4а, 20а, 48а, 67а, затим реч *Конец* на крају текста на л. 66б, као и наслови записа с почетка и с краја књиге (в. одељак *Записи*). На крају текста на л. 47б долази завршна вињета коју чине стилизоване испреpletене линије изведене мастилом. Иницијали су такође писани мастилом. По изгледу су као велика слова, само су крупнији и више стилизовани, при чему је и разликовање пуних и танких линија израженије. Најдекоративнији је иницијал **К** на л. 96б. Наслови су исписани мастилом великим и малим словима, која су крупнија него у тексту. Текст је у пасусима.

Писмо је курзивно уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је исписан и леп. Слова су ситна, по величини доста уједначена и претежно међусобно повезана. Разликују су пуне и танке линије. Украсна црта се не среће. Од слова у врсти типолошки варирају: **б** (брзописно положено и писано), **в** (брзописно као латиничко *v* подвучено на дну, писано слично савременом, издужено са лучном бочном линијом и раздвојеним петљама и веће бубњевито), **г** (писано слично савременом руском без црте изнад и писано слично савременом српском са цртом), **д** (писано и полууставно са дугим ножицама, карактеристично и за брзопис), **е** (писано, веће брзописно грчког типа и ретко веће обло слично полууставном), **з** (писано и брзописно веће као тројка), **р** (писано и брзописно), **т** (писано, треного, карактеристично и за брзопис и за полуустав, и високо), **ц** (брзописно где су стубови и подница као код штампаног облика, при чему се подница на левом крају лучно савија улево па надоле чинећи кратак реп слова, и брзописно писано као латиничко *v* подвучено на дну где се подница на левом крају кратко ломи надоле образујући ножицу), *јер* (мало и високо), **ы** (писано и брзописно), **я** (писано и брзописно), **ю** (писано и брзописно).

Велика слова су углавном писана, слична савременим, срећу се и брзописна (нпр. **р**, **ц**, **ш**, **щ**, **ѿ**, **ѡ**) или на прелазу полууставног и брзописног (**т** са стубом у виду улево окренуте луле или као издужено латиничко *s*, на којем је хоризонтална и права пречка с привесцима). Понегде по узору на руски предложак јавља се велико обрнуто **э** (**э** 82б/12, 83а/11, **эхъ** 86а/2 итд.) с таласастим језичцем. Велика слова долазе не само иза тачке, већ и ван те позиције на почетку речи, без посебних правила. Надредна слова су по типу писана или брзописна. Упадљиву карактеристику рукописа чини спој брзописног високог једностраног **т** и слова **р** (стуб **т** продужава се испод линије реда и савијајући се улево па удесно навише прелази у стуб **р**, који је и везна црта). Писање везом потврђује се понегде на крају речи у споју над редом **г + о**, или у спојевима на крају реда **а + н**, **е + н**, **ѡ + н** итд. где је прво слово у врсти, а **н** је над редом.

Правопис је рускословенски. Слово *јер* користи се на крају речи, а ређе ван те позиције и то обично иза меког сугласника. *Пајерак* је недоследно присутан, већином на крају предлога. Група *ја-* чешће се потврђује са лигатуром **ѡ-** него са грађанским **я-**, а за *-ја* долази претежно **-я** или ређе **-а**, и то у позицији иза **ї** углавном у страним речима. Иза сугласника среће се **-я**,

осим иза **ч, ж, ш** и **щ**, где је **-а** или понегде **-я** (нпр. А мн. м. род **нашя** 38б/20). Група **је** у обе позиције означена је малим словом **е**, или понегде на почетку речи већим или великим **е** грчког типа. За секвенце **ља, ња** јављају се спојеви **ля, ня**, а на месту старословенског **ље, ње** је **ле, не**. Слово **ї** (ређе **і**, обично у страним речима) углавном се употребљава по норми, али се налази и уместо **и**, а **й** је у вредности **ј**. Слово **з** (вредност **з**) писано је по рускословенским правилима, али и уместо **з**. Нема доследности у коришћењу **ω** и **о**, у се налази на почетку речи, као и у неким сложеницама на почетку друге речи, а у осталим позицијама чешће је **ѡ** од **у**. Потврђују се и слова **з, ѡ, ѡ, в**. Акценти постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, три тачке у низу или у троуглу, неколико тачака у низу, упитник, узвичник, цртица која се користи у сложеницама или при растављању речи на крају реда, заграда (округла, угласта, или у виду две удесно искошене црте).

У записима писар употребљава и српску графему **ћ** (нпр. **измѣравајући** 1а/5 итд.), а глас **њ** означава са **нј** (**нјовога** 1а/8 итд.), над **ј** су две тачке.

Језик је рускословенски уз знатније присуство руских и неких српских црта. Потврђују се рускословенски и руски рефлeksi **о** и **е** вокализаних полугласника. Слово **ѣ** је већином на етимолошком месту, а ређе се меша са **е**. Понегде слово **ѣ** употребљено је на месту некадашњег **ѣ** које се у рускословенском рефлектовало у **ја**, а у српкословенском у **е** (Г јд. ж. род у **неѣ** 29б/2, 122а/16 итд.). Такође и на месту **ѣ** са рефлексом 'у у оба та језика (А јд. ж. **еѣ** 28б/5, 51б/16, 84б/22 итд.). Јављају се и русизми са **ѣ** уместо **е** у вредности **је** (**ѡѣхавши** 28а/21, **пріѣхала** 28б/18, **сѣѣла** 29б/6, **ѣхатѣ** 60б/14 итд.). Изузев наведених примера, рефлeksi старословенског **ѣ, ѣ** и **ѣ, ѣ** су по рускословенској норми (**ја, 'а** и **ју, 'у**). Слово **ы** претежно је писано по рускословенским правилима, а његове замене са **и** су ређе. Потврђују се рускословенске групе **ер, ор, ол, ло, ро** и руске **оро, оло**. Група **жд** се чува, а среће се и **ж**, карактеристично за српски и руски језик (**сѣжѣ** 42б/21, **нѣжна** 69а/13, **нѣжно** 87а/19 итд.). Слово **щ** долази на месту старословенског **щ** (**хощетѣ** 5б/23, **хощѣ** 6а/7 итд.), а понегде и уместо **сч** (**нешастіе** 64б/17, **нешастіи** 64б/18). Уместо **щ** у складу са руским језиком више пута је присутно **ч** (**хочѣ** 17б/21, **хочетѣ** 24а/7 итд.). Нема нарушавања рускословенске норме у погледу некадашњег предлога **вѣ** и рефлкса иницијалног **вѣ-**, ни преласка **вс-** у **св-**, као ни **л** у **о**, среће се једначење по звучности: **двенатцатѣ** 9а/1, **ѡсннатцатѣ** 25а/6, **дватцатѣ** 66а/19 итд.

У области морфологије рускословенска правила су доста пута нарушена, и то чешће присуством руских него српских црта.

Русизме на том плану, настале вероватно под утицајем предлошка, чине: Г, А јд. повратне заменице **себе** и личних заменица **ја, ти** (**себя** 29б/21, **ѡ тебя** 40б/11, **меня** 41а/1, **на меня** 41а/2 итд.); Н, А јд. сложене придевске промене м. род на **-ой** (**вѣ нѣкоторой день** 29а/15, **нѣкоторой мѣдрецѣ** 30а/12, **гласѣ трѣбной** 35а/13, **всякой смертной грѣхѣ** 37а/20 итд.); инфинитив на **-тъ** (**даты**

12а/2, сказать 12а/2, стараться 13б/18, сбыться 13б/22, говорить 31а/7 итд.), а не на -ти.

Наставак -шь, а не -ши, у 2. л. јд. презента (дѣлаешъ 17а/14, можешъ 18а/5, чинишъ 100б/13 итд.), карактеристика је и руског и српског језика.

Срећу се и лексички русизми (двенатцать 9а/1, хорошо 13а/18–19, пожалуй 16а/10, завтра 16а/11, веревка 76а/19, 22 итд.) и србизми (досадно 82б/2 итд.).

У неким примерима очитује се особина славеносрпског језика (зажмѣриваю|т| 30а/20 итд.).

На л. 82а/13–14 потврђује се латински језик, у изреци *Sortem vel elusit, vel implevit*, и превод на рускословенски – **Либо онъ пророчествѣ / насмѣялся, или оно е исполнилъ.**

Садржај

3а–3б: **Описаніе / Содержащимся въ семь Первомъ Томѣ / Поученіямъ. / Поученія Велико-Постныя / Перваго Періода.**

4а–20а/2: **Поученія. / во святѣю, и великѣю / четыредесятницѣ. / Недѣля Первая / великаго поста. ... / ѿ Предѣлопредѣленіи.**

20а/3–32а: **Въ Недѣлю Вторую / великаго Поста. ... / ѿ Зависти.**

32б–47б: **Въ Недѣлю Третію / великаго Поста. ... / ѿ Будущемъ Судѣ.**

48а–66б: **Въ Недѣлю четвертѣю / великаго Поста. ... / ѿ Мѣцѣ.**

67а–86а: **Въ Недѣлю Пятѣю / великаго Поста. ... / ѿ Покаяніи.**

86б–96а: **Въ Недѣлю вербнѣю ... / ѿ Священномъ Причастіи.**

96б–120а: **Во святѣи / и великѣи Пятокѣ. / На спасительную Страсть.**

120б–123б/7: **Въ Недѣлю / Пасхи.**

Записи

На полеђини предњег коричног листа писар књиге Василије Крстић из Руме, курзивном ћирилицом, мрким мастилом записао је: **Преписаль, Василій Кр|с|тичъ дѣаконъ / Новорѣм[ъ]. и учитель Новорѣмъ. юности лѣта / Г|с|дня 1782-о Юліа 25-о в' Рѣмѣ собственою / рѣк (потпис Василија Крстића).**

Испод тога другом руком, савременом ћирилицом, оловком: **Дневник с поукама / 35.**

На л. 1а/1–3 запис Василија Крстића, курзивном ћирилицом, мрким мастилом:

ѿ Правдѣ, и в' чемъ она состоитъ.

Правда состои|т| въ дѣянїа|x|, согласны|x| съ святою волею Бжїею: / а неправда ес|т| ѿдаленїе ѿ оныя.

У наставку исте стране и на л. 1б–2б, 123а/8–22 и 124а, б налазе се белешке Василија Крстића, истим писмом и мастилом:

Разсматриванїе сѣнца.

ѿ мнимый мудрече! що ты измѣраваюћи сѣнце, и / нѣговѣ величинѣ, ѿпредѣлаваюћи пѣть лучей и силѣ / нјовога сїянїя, безконечно силнога и без'конечно / благога нјовога Творца или ѿричешъ или забора/вляшъ. А када већ свѣтила нб|с|ная тебе про-/свѣтити и любви у ср|д|цѣ твое

зажеѣи ни-/сѹ у состоянїю, то сниди ты ѿ ослѣпленный и / ѿледенѣвшій во
безсолнечное владычество мра-/ка, сниди у вѣчнѹю ночь (1а/4–13)

Разсматриванїе лѹны

Востаните ѿ вы спящїи и лѣнивцы! Востаните / и удивляйте се
тамнозрачной ноѣи сопровождае-/мой блистанїемъ лѹны! Почитайте,
подобно / нїю, у глѹбокомѹ удивленїю, Бжѣство, кое е уре-/дило, овай
слабый свѣтъ любви наше достой-/ный. Са вниманїемъ разсматраюѣи
оный, бла-/говѣствуйте ведро настѹпающемѹ дню; и бѹ-/дите лѹны, во
вѣрномъ и неразлѹчномъ нѣзино|м| / послѣдованїи, но никогда во
нѣзиномъ измѣненїи / подобны. (1а/14–24)

Разсматриванїе звѣздъ.

Возри ѿ смертный! алчѹщїй все испытати, на / океань нб|с|ный,
воорѹжи брѣнное свое око, и и-/спытай, что и широкїй поясъ, млечный о-
/ный пѹтъ простирающїйся на нб|с|и, и тебѣ / маглою пре|д|ставляющїйся,
есть сонмъ не-/изчетны|х| звѣздъ. Знай, что и неподвижныя звѣ-/зды, како
ты ихъ называешь, сѹтъ с|л|нца, / имѣющая собственнїй свѣтъ, и коя
есть ли / не болше, то по крайней мѣрѣ толико же ве-/лики, колико и твое
слнце. Да и не могѹтъ / на подобныя земли нашей планеты и лѹны /
такѡжде, и около ихъ ѡбращатися. По и-/стиннѣ! кто Бжѣства. при томъ
многи|х| свѣ-/тила|х| не видитъ, той слѣпъ естъ. (16/1–15)

Разсматриванїе огня.

Огню подобна естъ любовь. Она стремителна / и силна; ненавидитъ
принѹжденїй, и никаковы|х| / не терпи|т| ѡбѹзданїй; она покоряетъ себѣ
вся / дрѹгїя страсти, и самый разумъ, благополѹчїе / и спокойство
повергаются часто къ стопа|м| / ея. А когда огонь ея угаснетъ и ср|д|це
истоши|т|-/ся, то ѿставляетъ она по себѣ мрачнѹю и / скорбнѹю пещерѹ, в'
которѹю вселяется ра-/скаянїе во образѣ ношнаго врана. Но любовь / ея
нѣсь нисходящая сохраняетъ []/нѹю. ѿ, да бы она паки в' насъ
восплам-/нилася! (16/16–28)

Разсматриванїе воздуха.

Премѣняемомѹ и непостоянномѹ воздухѹ ничего нѣсть / тако
подобнаго, како мысли и желанїя человѣче-/ская. То плачетъ онъ, то
смѣется; то любить, / то ненавиди|т|. Онъ самъ себѣ своимъ
легкомыслїе|м| / бываетъ во тягость, и своею вѣтренностїю несно-/снымъ
бременемъ. ѿ колико безѹмный може|т| / себе ѡтягощати! Почто ведеть
онъ самъ со / собою толь жестокѹю брань? Онъ втѣсняется / во брак, в'
достоинства и госѹдарственная дѣла: / все емѹ мнится легко. Но внезапно
ощѹщаетъ / тягость, подобно како разслабленный болящїй, / давленїе
воздѹха. Тогда удрѹчается онъ по|д| бре-/менемъ, но никто не хоче|т| онаго
ѡвергнѹти. (2а/1–14)

Разсматриваніе воды.

Всещедрое существо! Ты подаеши сїе изобилїе, и вода, / гако море. Твояе благости есть неизчерпаема. Ты / ωрошаеши землю, да приносить прозябенїе. И къ / томѹ творя намь вїно из' воды, печешися въ / безконечны|х| прекращенїяхъ того и дрѹгаго, ω на-/шемь вкѹсѣ, здравїи и жизни. Токи(!) раство-/ренныя солїю, слезы радости стремящїяся из' / очесь наши|х|, да благословятъ тебе за Твоя / благотворенїя. (2а/15–24)

Разсматриваніе Земли.

Когда мы ногами попираемь землю, тогда она / вопїеть къ намь: ω смертный! воззри на / мене, ты здѣ приуготовань еси, здѣ изобра-/жень еси, здѣ и твоя сокровища, которыми / ты возносишися; и я приклоняюся здѣ, да / бы уготовити тебѣ гробъ, в' который ты / вскорѣ снидеши: и тогда бѹдеши ты паки во/едино со мною; Земля бѹдеши, како ты пре-/жде былъ, и каковъ ты и нїѣ. Попирай убо / дерзновенно, а я ѿмщевати стнанѹ(!). (2б/1–11)

Разсматриваніе Града или тѹчи.

Хѹлитель подобень есть нагло падающемѹ градѹ, / Из' очесь его сверкае|т| Завистливый и снѣдающїй / огонь, а из' свирѣпы|х| челюстей исходи|т| на враго|в| / и на прїятелей градъ преисполненный поноше-/нїи и рѹгателествь. Сїи ударяють и разятъ / жестоко, терзаю|т| и газвлятъ, и нигдѣ не мωжно / ѿ них укрытїся. Но к' щастїю нашемѹ, хѹлитель ωпровергаетъ чре|з| то кѹпно и собстве|н|ное свое благоденствїе; и бѹдѹћи погрань ис-/чезаетъ онь, подобно градѹ тающемѹ на раз-/женной земли. (2б/12–24)

Разсматриваніе снѣга.

Ничего нѣсть бѣлѣе снѣга, то и нравы наши до|л|-/жны уподобитїся чистотѣ и бѣлизнѣ его. Ни []ство / необѹзданнаго гнѣва, ни безѹміе томящїя любви, не / должны сея бѣлизны истребити и уничтожити. / Мягко гако снѣгъ да бѹде|т| ср|д|це наше ко благомѹ, и да не / ослѣпляется блескомь злодѣянїи! И хотя бы грѣхи на-/ши, гако кровь, чермны были, да убѣлятся они, гако снѣгъ. (2б/25–32)

Разсматриваніе Грома.

Сей гремящїй, и дающїй силѹ молнїямь есть / Г|с|дь. Дакле изыди ты из' сводω|в| и глѹбоки|х| верте-/пω|в|, в' кои|х| ты сокрывался, ѿ погибшїи(!) Безбожни|к|! / почто тебѣ убѣгати того, который тебе пора-/зити не можетъ? Почто укрыватїся ѿ слѣпа-/го слѹчая? А еже ли онь силенъ поразити тебе, / то для чего его нѣсть? И когда ты все почита-/еши за слѣпый слѹчай, то почто содрогається / и трепеще|т| ср|д|це твое? почто въздыхаешь, почто / молиш'ся ты, и комѹ? Внемли убо гремящемѹ, / и вѣрѹй в' него: а ежели иначе, то научишися / его познавати тогда,

когда громъ его низвер-/гнетъ тебе в' тѹ безднѹ, из' коея уже спасти/ся невозможно. (1236/8–22)

Разсматриваніе Дѹги.

Влажный и мрачный облакъ есть даска, на которой / слнце дѹгѹ начертавае|т|, краски или боя его сѹть свѣтъ, / а кисть или пемзла солнечныя лѹчи. Тако ср|д|це на-/ше есть ѡснованіе и даска, на которой изображается / Бжѣство Добродѣтель есть краска, а свѣтъ всевы|ш|-/няго благодать. Еже ли Бгѣ взираетъ на ср|д|це, то / ничего прекраснѣе нѣсть онаго; когда же ѡвращае|т| / ѡ него сїяніе своя благодати; ничего нѣсть тем-/нѣе и мрачнѣе нашего ср|д|ца. Тогда мы токмо еди-/на сѣнь, или со всѣмъ ничто. (124a/1–11)

Разсматриваніе вѣтра.

Жизнь наша подобна морю. Судба возбѹждаетъ / волны, а страсти сѹть противоборествѹющїи вѣ-/тры. Кто сїя вѣтры укротить, и полнѹю влас|т| / над ними ѡдержитъ, той благополѹчно пла-/ваеть. Не звѣзда шастїя, но добродѣтель и не|б|о / сѹть его пре|д|водители, ведѹщїи его къ безопа/сномѹ пристанищѹ. Колико блаженъ онъ тамо / во вѣчной тишинѣ вѣтрѡ|в|! (124a/12–20)

Разсматриваніе Горы.

Внемли гордый смертный! возносящїйся из'тины, / и подобно горѣ надмѣвающїйся! Твоя высота дале-/че еще, ѡсвѣтилъ нб|с|ны|x| и Бжѣства, ѡстоитъ. / И тако угнѣтай ты кичливыми стопами твер-/дыню земнѹю, а она растворяетъ безднѹ, и по/глощаетъ тебе. (124a/21–27)

Разсматриваніе Долины.

Долина тихая, в' тебѣ премѹдрымъ жити! / Кто бѣ не хотѣлъ тебе достойно похвалити? / въ долинѣ нѣкогда Аполлонъ имѣлъ свое убѣжище / всегда протяжнѣе ѡпѹскается сѣнь в' долину, и / славѹй прїятнымъ своимъ пѣніемъ наводитъ / дню, пастыремъ и стадамъ спокойствїе. И самая смиренность пребываетъ в' долину. Хо/тя надмѣвающаяся гордыня затмѣваетъ униже|н|ность презорствомъ и поношенїемъ ей; но междѹ / тѣмъ ѡстается она спокойна и доволна; и хотя / находится она во ѡпасности, поправа быти, па/ко цвѣтъ полный, и кринь удалный; но не укло/няется ѡ сего блаженнаго жилища: и бо невин-/ность и спокойство, добродѣтель и веселїе во-/дворилися съ нею. (1246/1–16)

Разсматриваніе Холма.

Гдѣ вся прїятности съ утѣхою обитаютъ, / Мирь, тишина, покой, тѣмъ мѣсто|м| обладаю|т|. / Икоже Холмы воздвигнѹты природою ради ѡсмо-/триванїя, тако да бѹде|т| честь в' госѹдарствѣ, / в' разсѹжденїи тебе, ѡ члѣче! Она соорѹжаетъ / высокїя степени, и возвышенное мѣсто не съ / тѣмъ, да бы ты возносился, и горделиво взы-/рала на презрѣнный простой народъ; но да бы / ты смотря прозорливо в' даль, ѡ униженномъ

/ народѣ попеченіе имѣль, и из' далнѣйшаго по|д|зра-чїя бѣдѣщи ѿ
госѣдарственно|м| небеси пророчество-/валь. Холмы и честь принадле-
жа|т| къ попеченїю / и бдѣнїю. (1246/17-30)

Листови 106-11а, 42б, 43а, 124а, б ишарани су оловком.

Историјат књиге

Књига је купљена од породице Јоце Вујића, библиофила из Сенте, а инвентарисана је 2. октобра 1948. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948-1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41-42.

2. Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске (2)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1980. годину, књ. 5, Нови Сад 1982, 101-105 (бр. 33).

101. PP IV 17 (PP 283) – 212248

ИЗАБРАНА ЈЕВАНЂЕЉСКА ПОУЧЕНИЈА

XVI век, око 1590/1600. године

Хартија, мастило мрко (тамније и светлије) и киновар, 463 л. (празни су л. 46 и сачувани део л. 456б). Величина листова је 305x205 мм, а текста 225x125–130 мм. Број редова на пуној страни је 27. На л. 1а испод текста (око средине) спуштена је реч, а на л. 89а, 104б и 314а део последње речи на страни налази се испод текста (десно). Највероватније један писар који се потврђује и као коректор.

Према воденим знацима хартије рукопис је настао око 1590/1600. године: 1) котва у кругу са угластим тролистом и контрамарком I–C идентично Мошин 2372 из 1593. године, Београд, МСПЦ, Грујић 195 и идентично Пловдив 83 око 1590/1600. године; 2) исти знак са већим угластим тролистом и контрамарком I–C идентично Мошин 2367 из 1590, Пљевља (C) 15; 3) котва у кругу са звездом и контрамарком G–G идентично Београд, МСПЦ, Грујић 349 око 1580. и идентично Мошин 1754 из 1593; исти знак идентично Београд, МСПЦ, Грујић 348, 349 око 1580. године; 4) котва у кругу са малим угластим тролистом изнад знака и контрамарком I–T идентично Мошин 2410 око 1570/1580, Београд, САНУ 14, идентично Савина (C) 20 око 1590/1600, идентично Пећ (П–C) 59 око 1590/1600. и Београд, МСПЦ, Грујић 195 из 1593. године; 5) котва у кругу са великим угластим тролистом и контрамарком AP врло сл. Мошин 2323 из 1587, а контрамарка иде уз котву са звездом идентично Никољац (C) 1568; 6) котва у кругу са малим угластим тролистом и контрамарком Vb; котва идентично Мошин 2414 око 1580/1590. године, код Мошина контрамарка је IV, а ова контрамарка Vb идентично Пловдив (C) 28 око 1590/1600. године; 7) котва у кругу са великим тролистом и контрамарком IC идентично Савина (C) 6 око 1590/1600. и врло сл. Београд, МСПЦ (C) 41 из 1593. године; 8) котва у кругу са великим тролистом и контрамарком AV. Ова контрамарка иде уз котву са звездом идентично Мошин 1604 око 1570/1580. године.

Рукопис почиње нумерисаном свешчицом од 4 л. са исписаним садржајем. Следи 58 свешчица које су на предњој страни (десно) 1. л. и на поле-

ђини (лево) 8. л. сигниране ћириличким словима у бројној вредности, мрким мастилом као и текст књиге. Изузетак је последња свешчица у којој сигнатуру има само 1. л. Слова у сигнатурама су полууставна са титлом, а понегде и брзописна. Брзописом се јављају на првој и последњој страни св. $\bar{з}$ (= 7), $\bar{и}$ (= 8) и $\bar{мв}$ (= 42) или само на последњој страни св. $\bar{ма}$ (= 41). Свешчице садрже по 8 л., осим последње у којој су 3 л. (текст је потпун). У св. 57 сачувана је само горња трећина 4. л., доњи део је исечен (л. 456). Новија нумерација листова, од првог до последњег, рађена је оловком. Листови су већим делом чисти. Од руку су запрљани доњи спољашњи углови, а флеке од влаге се виде по маргинама и уз лог, нарочито с почетка и с краја књиге. Оне на неким местима делимично прекривају и редове текста, али не умањују читљивост. Понегде постоје и мрље од буђи и капања свеће. На појединим странама речи у "живој глави" су замрљане јер је следећи лист преврнут пре него што се на њима мастило осушило и не рашчитавају се сасвим. У блоку је понеки иницијал или велико црвено слово делимично осликано на следећу или претходну страну, јер се мастило није осушило, што на јасноћу текста није утицало. На л. 126 у 4. реду (осим две прве речи) и на л. 236 (од половине претпоследњег реда и цео последњи ред) део текста писар је исписао на комаду хартије, који је педантно исечен и налепљен на одговарајуће место. Неки су листови крпљени уз лог, а при крају књиге на неким је крпљен и знатније искрзан десни доњи угао. Неколико неправилних комада хартије којима су делови књиге крпљени сада су слободни, јер су однекуд отпали. На тридесетак последњих листова искрзани доњи спољни углови и делови спољашње маргине нису крпљени, текст није оштећен. Лист 204 је прилогу мало зацепљен. Последња два листа су волантна. Волантан је и празан лист на крају књиге, мањи је од осталих (230x194 мм).

Корице су дашчице закошених рубова према унутрашњој страни. Пресвучене су мрком кожом, која је различито орнаментирана на предњој и задњој корици. Од украса на предњој корици у средини утиснут је медаљон са композицијом *Распећа*, а у угловима су представе јеванђелиста – *Матеја*, *Марка*, *Луке* и *Јована*. У средини задње корице налази се медаљон с представом *Апостоли са Христом*. Кожа је понегде издерана, а на угловима јој недостају мали делови. Од листова који су били налепљени са унутрашње стране дашчица сачувани су делови (на предњој дасци постоји трећина листа само уз лог, на задњој, такође уз лог, остао је уски комад неправилног облика). На хрпту су четири ребра, а кожа је понегде излизана и са неколико црвоточних рупица. Сачувана је горња копча, унутрашња страна њеног ремена је искрзана. Од доње копче постоји делић ремена на задњој корици и метални део на предњој где се копча затварала.

На л. 5а јавља се заставица. Иницијали су рађени киноваром, осим иницијала **С** који је раскошнији (састоји се из испреплетених линија изведених мрким мастилом, а нека унутрашња поља попуњена су киноваром). Иницијали су у блоку, а по висини заузимају више редова текста (од три до девет).

Наслови су црвени. Три су у везу, остали су писани малим словима као и главнина текста. Најчешће су у ширини текстовног блока, а каткад се завршавају ван блока – на бочним маргинама или на доњој маргини (око половине). Више пута наслови мањих целина, у питању је једна реч, налазе се ван блока, на бочним маргинама. Велика слова су киноварна или ређе мрка. Понегде имају украсну црту. На горњим маргинама од л. 146 постоји "жива глава". Писана је црвеним мастилом, а на једном месту црним (л. 120а).

Писмо је полуустав уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је исписан, леп и декоративан. Разликују се пуне и танке линије. Подвучене, надвучене и почетне црте по правилу изостају. Украсна црта среће се најчешће код слова са продужецима – а, в, ж, з, к, њ, њ у оџ, па и з, затим на стубу слова з са високом главом, код широког о и ѡ и већег слова ф. Јавља се и код напредног м, као и на везној црти у споју м и њ (у низу и над редом).

Од слова у врсти по типу варирају: а (полууставно, брзописно), в (полууставно и три примера брзописног, 746/1, 1836/16, 2206/22), в (полууставно, и брзописно четвртасто), е (полууставно и грчког типа), ж (полууставно и брзописно), ѕ (писано као ѕ и ѕ), з (полууставно и брзописно), р (полууставно и брзописно), т (једноног, код којег се леви привезак доста пута спушта до линије реда па делује као двоног, затим треног и високо), њ (лигатурно и о са птичицом), а над редом: а (полууставно и брзописно), в (полууставно и једанпут брзописно, 556/19), в (брзописно четвртасто и брзописно веће са лучном бочном линијом чији завршеци се савијају унутра образујући две међусобно раздвојене петље). Од већих слова потврђују се: широко е, о, с, ѡ, високо њ, т, њ, бубњевито в. Јавља се и издужено в са улево угнутим стубом и лучним раздвојеним петљама, издужено е, к и с, крупније л, м, једноног т, ф, е грчког типа. Доста слова брзописног типа има продужетке у међупросторе (стуб, реп, крак, ножице, језичац и сл.). Лигатуре су такође честе, а понегде се јавља и везно писање (обично два слова, ређе цела реч). Од напредних слова и полууставни и брзописни тип имају: а, в, в, к, р, т, а само брзописно јавља се ж, м, з.

Према општем утиску дуктуса чини се да на неким странама (по неколико редова) рукопис потиче од друге руке. Слова су овде читка, али нису тако лепа. Пошто се употребљени облици типолошки и варијантски слажу са онима у осталом делу књиге, вероватно се ради о истом писару.¹

Правопис је ресавски, ненормализован. Од јерова долазе њ, њ, високо јер и најерак. Група ја- на почетку речи редовно је означена лигатуром ја-, а иза вокала чешће је -а од -ја. Понегде је присутно и слово -а (исправкниѡ 3136/26, сеѡтвѡ 327а/13 итд.), као остатак руског предлошка. За иницијално је- већином

¹ Опширније о палеографским одликама в. у овој књизи рад: Душица Грбић, *Палеографске и коректорске особености рукописне књиге Изабрана јеванђељска поученија*.

је употребљено слово *ѣ*-, више пута налази се и широко *ѣ*-, док је лигатура *ѣ*- најређа. У поствокалској позицији претеже *-ѣ* над *-ѣ*, а широко *-ѣ* запажено је само црвено на крају речи и реда. Групе *ѣа*, *ѣа* писане су претежно *ѣа*, *ѣа*, срећу се и спојеви *ѣа*, *ѣа* (подављени 254б/26, покѣпле 275а/3–4, земла 330б/18; ближнаго 221б/1, вышнаго 268б/26, послѣднаа 294а/10 итд.), а у неким случајевима и *ѣа*, *ѣа* (нпр. ѡслаѣ 82а/5, покланѣ се 114б/21, прво ѣ), по узору на предложак. Графема *ѣ* једанпут се потврђује и у означавању некадашње групе *р'а* (прѣжити 285б/24). У примеру кашленіѣ 398б/6 на месту *ѣа* омашком је написано *ѣе*. Секвенце *ѣе*, *ѣе* подједнако често обележаване су са *ѣѣ*, *ѣѣ* и *ѣѣ*, *ѣѣ*. Групе *ѣу*, *ѣу* обично имају лигатуру *ѣ* или ретко *ѣ* (земла 256а/24, блѣгостынѣ 262а/26). Иза слова *ѣ* лигатура *ѣ* је доста чешћа од *ѣ* (ѣю|д|са 113а/7, ѣювьствѣно 146а/6, притѣчу 220а/6 итд.), а јавља се и иза *ѣ* (дѣю 342б/11). Слово *ѣ* (*ѣ*) није увек по ресавским правилима. Слово *ѣ* користи се понегде на етимолошком месту или уместо *ѣ*. Осим у позицији на месту старословенског *ѣ*, слово *ѣ* долази и уместо некадашњег *ѣ > ѣ* (активни партицип презента м. род покланѣ се 114б/21, друго ѣ, покаѣ же 270б/1), што је одлика рускословенског језика и правописа. Према рускословенском је и употреба слова *ѣ* иза *ѣ* у примеру Г јд. ж. род притѣча сеѣ 253б/4–5. Акценти и спирити постоје. Интерпункцијски знаци су: тачка, запета, тачка са запетом, две тачке, скоро увек са таласастом цртом иза њих, а једанпут и без ње. У току писања, а и накнадно писар је на разне начине исправљао и допуњавао текст (у реду, над редом, на маргинама), користећи при томе понегде различите знаке за убацивање пропуштеног текста), а кориговао је и редослед речи.²

Језик је српскословенски и заступљене су све његове фонетске особине. У тексту су спорадично присутне и гласовне црте које књижевној норми не припадају, већ су српске или рускословенске. На месту *јерова* доста пута потврђује се словом српскословенско *а* (дљжанѣ 58а/4–5, не ванидете 88б/7, ва (предлог) 92а/12, на послѣдакѣ же 112а/7, видаць 127б/11, маглою 191а/17, простарѣшѣ 192а/17 итд.). У неколико речи уместо етимолошког *а* налази се *јер* (нпр. съ вѣми 94б/14, ѡ тѣковы|х| 110б/2, тѣинѣства 160а/15). Међутим, неколико пута потврда вокализације је страна, руска (лихоимецѣ 303б/21, павель 329б/3, 334а/15). Слово *ѣ* је у већини лексема на одговарајућем месту, али ни међусобне замене *ѣ* и *ѣ* нису ретке. Срећу се и примери у којима се *-и*- уместо *-ѣ-* појавило аналошким путем (в. о морфологији). Двапут и у прилогу/предлогу посрѣдѣ уместо другог *ѣ* долази *и*, посреди 95б/25, 145а/5. Група *ѣ* се чува. Уместо *ѣд* неколико пута је *ѣ* као у рускословенском (на рѣ|с|тво 4а/1, нѣжнаа 221а/18 и др.). Доследно се групе *ѣр-* и *ѣт-* чувају. Према

² О коректорским исправкама и допунама в. Д. Грбић, *Исто*.

књижевној норми постоји вокално *л*, а није промењено ни *л* на крају речи и слога. Место предлога **въ** једанпут је српско у (**оу море** 266б/9–10). Замена **въ-**, **въз-/въс-** са **оу-**, **оуз-/оус-** не долазе, као ни метатеза заменичког **въс-**. Вокално *р* се чува, изузев три примера у којима је рускословенски рефлекс *ер*, *ро* (**четвертовластїе** 451б/14–15; **свекрови** 375а/10, **съ свекровью** 375а/13). Епентетско *л* изостављено је у неколико речи (нпр. **оуѣзвена** 281а/13, **оуѣзвенаго** 404а/8). Рефлекси старословенског *ѣ*, *јѣ* су *е*, *је*, а слово **ѡ** се под утицајем предлошка среће и место старословенског **ѡ** (нпр. **словесныѡ** А мн. ср. рода 354а/12). Неколико пута, такође према предлошку, **ѡ** има вредност 'а' (**покланѡ се** (прво **ѡ**) 118б/21, **съставителѡ** (Г јд.) 149б/25), а и *а* иза сугласника *ч* (нпр. **ни давати прит'ча** 144б/26, **не давати прит'ча** 145б/14). Сугласник *х* писар чува у различитим положајима. У три речи, према свом изговору, финално *х* је испустио (**рѡкъ свои** 42б/18, **Ѡ многи** 307а/19, **обидѡуции** 321б/5). Губљење сугласника *х* је дијалекатска црта којом је књижевна норма нарушена, али она нема локални карактер јер се јавља у већини штокавских народних говора.³ Једанпут у сложеној заменици **нѣкъто** заменичко *кт-* је прешло у *тк-*, **нетъко** 83б/4, што је према старом српском језику.⁴

И у области морфологије заступљене су све одлике српкословенског. Облици Г и А јд. м. рода за биће су изједначени. У И јд., Д и Л мн. *ї промене и на консонант је *-е-* (**-емь**, **-ехь**). У сложеној придевској промени Д јд. је на **-омѡ/-емѡ**, ретко пише **-омоу**. Облици прости придевске промене у косим падежима множине су ретки (Г, Д, Л). Атематски глаголи су у 1. л. мн. презента на **-мы/-ми**, неколико пута и на **-мь**, **-мо**. Асигматског аориста нема.

У промени именица морфолошке црте које се у српкословенским споменицима јављају спорадично, а карактеристичне су за рускословенски нису реткост: Н јд. именице ж. рода на *ї с проширеном основом (нпр. **любовь** 343б/16, 17, 26), Г јд. на **-и** у две именице ж. рода на **-жда** (**надежди** 194а/24, **нѡжди** 441а/8), Н мн. м. рода *о основе на **-ове** (нпр. **бѣсове** 254б/1, 268а/22) и са наставком **-їе** код именица *јо основе (нпр. **мѡжїе** 300б/7, **прѣзрителїе** 325а/2–3), облици Г мн. именица м. рода **о/јо* основа на **-овь/-евь** (нпр. **трѡдовь** 260а/9, **Ѡ врачевь** 272а/26), И мн. именица м. и ср. рода **о/јо* основа на **-ми**, **-ами** (нпр. **грѣх'ми** 329б/9–10, **въздыханьми** 442б/16; **по|д|крылами** 325б/27).

³ Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, Београд 1976, 105.

⁴ Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, у Биограду 1874, 147.

У деклинацији, у различитим морфолошким категоријама, често је облик А мн. једнак са Г мн., што представља утицај руског говорног језика.⁵ Забележено је преко осамдесет потврда (нпр. *пославъ вои своихъ* 2146/25, *смотренте оучникъ хѣѣхъ* 2376/6, *любите врагъ вашихъ* 240а/4 итд.).

Више пута употребљени су и облици који се срећу и у руским и у српским споменицима, дакле представљају или остатак страног предлошка или особину старог српског језика: Л мн. именица м. рода *о основе с проширењем -ов- (*въ градовѣхъ* 190а/20),⁶ Л мн. именица ср. рода *о/јо основа с наставком -ах из *а основе (нпр. *на крыла|х|* 190б/7, *въ ср|д|цахъ* 194б/1, *въ гробищахъ* 271а/9).⁷

У деклинацији придева примери с наставком -омъ у Л јд. м. и ср. рода сложене придевске промене, који одговарају и рускословенском и српском народном језику, долазе у великом броју (нпр. *о в'торомъ* 1а/5, *о дѣвнѣ|м|* 1а/27, *о ... добромъ* 3а/18 итд.). Пуно пута у Д и Л јд. сложене придевске промене ж. рода је наставак -ои као у рускословенском, а и у српском језику (нпр. *Д прѣстои* 11а/6, *дарован'нои* 13а/9 итд.). И порекло облика придева с наставком тврде заменичке промене може бити двојако, из предлошка или језика писара. На пример: И јд. *испльнкнѣмъ* 40б/23, *обльгаемѣмъ* 65а/17, *призванѣм'* 218а/13; Г мн. *пріетнѣхъ* 24б/10, *почитаемѣхъ* 72б/24, *славимехъ* 109а/3; Д мн. *обоженѣмъ* 40б/21, *раславлкн'нѣмъ* 52а/20, *достоинѣмъ* 52б/4, 109б/1 итд. Наведени примери у чијој је основи заменичко -ѣ- (-е-) јављају се и у рускословенском језику и у више српских говора, у косовско-ресавском, источнохерцеговачком и у зетско-сјеничком.⁸

И у конјугацији облици императива са основом на -и-, а не на -ѣ- карактеришу рускословенски и српски језик (нпр. *не вѣдите* 1а/8, *принесите* 185б/21, *не плачите* 273б/25).

Српкословенски морфолошки систем нарушен је осим досад изнетим и другим облицима који одликују штокавско наречје. Од општештокавских особина долазе: -8/-ю у Л јд. именица м. и ср. рода (*о пастирѣ* 3а/18, *по ѡживлкнїю* 74а/18, *по оубїиствѣ* 116б/12 итд.), -и/-ы у Н мн. именица м. рода (нпр. са проширењем -ов- *грѣхови* 48а/11, *часовы* 190а/19; *жидовы* 337б/16), -а у Г мн. м. и ср. рода (нпр. *показа ... вѣдѣщихъ образа* 235б/17, *Ѡ лица новы|х|*

⁵ Б. Ђирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, Београд 1989, 21.

⁶ Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, 134; Б. Ђирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 22.

⁷ Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, 136; Б. Ђирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 24; А. И. Соболевский, *Лекции по истории русского языка*, 'S-Gravenhage 1962, 177.

⁸ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956, 101, 135, 162.

327a/20), -е у А мн. именица м. рода (нпр. **рыбарѣ** 234б/25, **оучѣлкѣ** 234б/27, **вѣсовѣ** 269б/2), -ѣ (написано место е) у Г јд. именица *а основа ж. рода (**правдѣ** 311а/21, **мѣтвѣ** 331а/13, **клетвѣ** 339б/11), -ы (стављено место -и) у Д и Л јд. (**Д сатаны** 68а/14, **вѣры** 180б/15; **Л въ гльбины** 250б/26, **въ бѣды** 418а/7, **на тесноты** 418а/8 итд.), -е у А мн. ж. рода на *а (**на лихвѣ** 245а/21) и -ама у И мн. исте промене (**съ ... женама** 130б/1–2); -е од -ее у Г јд. присвојне заменице ж. рода (**своѣ** 113а/3, 22, **Ѡ ... своѣ** 276б/16–17), основа ко- у облицима упитне придевске заменице *који, која* и у речима од њих изведених (**коимъ** 5б/18, **нѣкои** 72а/6, **нѣкоимъ** 201б/26 итд.); -и у Н мн. придева (**блжени** 260а/27–260б/1, **многи** 260б/18); наставак -мо у 1. л. мн. презента и императива (нпр. **есмо** 10б/27, **есмо** 29а/18; **вѣгаймо** 171а/25–26). Наноси из српског језика су и ретки примери прилошке употребе партиципа.

Осим српских општештокавских црта постоје и дијалекатске које су из говора писара. Понегде је облик Л мн. употребљен уместо Г, на пример: **сврѣшенъ к|с|(т) члкъ паче всѣхъ тваре|х|** 276б/18, **причестіе има|т| паче всѣхъ тваре|х|** 276б/21 итд. Долази неколико пута и Г мн. место Л: **въ ... житиескихъ вльнь члкъ** 234а/22–23, **ѡ всѣ|х| тамо свѣиихъ езыкъ** 237а/9–10 итд. Таква замена карактеристична је за зетско-сјенички дијалекат.⁹ И Л јд. придева ср. рода са наставком -омѣ, **ѡ прѣславномѣ** 360б/20, одликује зетско-сјенички говорни тип.¹⁰

Српскословенку норму нарушава и Л јд. именица ср. рода *јо основе са сажетим наставком -и- уместо -ии- (**по скончани** 413а/5, **ѡ вставлени** 459а/8).

Српску редакцијску норму више пута нарушавају и примери старог српског Л мн. именица м. и ср. рода с наставком -о|х|/-оухъ место -ѣхъ, који се развио према -омъ у Д мн. (**въ недѣго|х|** 50а/8, **въ јоудѣо|х|** 123а/10, **по чреслоухъ** 395б/10 итд.).¹¹

Од норме одступају и именице м. и ср. рода *јо основе и ж. рода на *ї које каткад у Л мн. имају наставак старе тврде основе, -ех место -их (**въ коравлѣхъ** 328а/17; **въ ср|д|це|х|** 176б/21, 177а/7; **о ... вѣцехъ** 391а/9–10 итд.).¹²

Ни стари Л јд. придева м. и ср. рода неодређеног вида с наставком -ѣ није по правилима српскословенског (нпр. **ѡ мртвѣ** и **обльганѣ ... и ѡсѣж|д|енѣ** и **распетѣ** 99б/1–2, **ѡ ... аггловѣ** 360б/20–21).¹³

⁹ П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 162.

¹⁰ Александар Младеновић, *Језик владике Данила*, Нови Сад 1973, 146–147; Мато Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, Титоград 1989, 299–300.

¹¹ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деklinацијом*, Београд 1965, 70, 72; Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, 130.

¹² А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деklinацијом*, 71–73.

¹³ Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, 50.

Писар се српскословенске књижевне норме није придржавао доследно, о чему сведоче присутни рускословенски облици вероватно потекли из предлошка. Резултати испитивања језика показују да је рукопис исписао Србин. Дијалекатске црте нас упућују да је писар можда био пореклом са подручја зетско-сјеничког говорног типа.

Садржај

1а–4а/1–18: Сказаніе извѣстно глава|мь| гаже сѣ|т| въ книзе сєи. Ђирилским словима у бројној вредности, на спољашњој маргини страна са садржајем, киноваром, исписан је број главе.

4б: Страна је празна.

5а–456а/1–8: Повченіа из'бран'на Ѡ сѣго еѵглїа / и Ѡ многи|х| вж|с|твны|х| писанїи. глѣмаа Ѡ архи|ерѣа изъ оусть въ всакѣю н|д|лю, на пооуч|нїе хр|с|тоимениты|м| люде|м|, или прочита|ема. також|д|е и на гѣскїе пра|з|ники. *Изабрана јеванђељска поученија* садрже 76 глава: о мытари, и фарисєи. еѵ|г|лїе, Ѡ лѣки. / слово ,а (5а–11б/14);¹⁴ пооуч|нїе. въ не|д|(ѣ)лю влѣднаго сѣа. еѵ|г|лїе, / Ѡ лоуки. слово ,б. (11б/15–20а/5); повченїе въ не|д|(ѣ)лю месопѣст'нѣю. еѵ|г|лїе / Ѡ ма|т|рѣа. слово ,г. (20а/6–26б); повченїе въ не|д|(ѣ)лю, сыр|нѣю еѵ|г|лїе Ѡ ма|р|ка(еа), сло|в|(о) ,д. (27а–35а/4); Пооуч|нїе въ не|д|(ѣ)лю ,аю сѣго поста, пра|вославноу|ю. слово ,е. (35а/5–46б); Пооученїе, въ не|д|(ѣ)лю ,б,ю, сѣго поста. / еѵ|г|лїе, слово шестое:~ :~ (47а–53б/18); пооученїе въ не|д|(ѣ)лю ,г,ю. сѣго поста / на поклонїе ч|с|тнаго кр|с|та. еѵ|г|лїе, Ѡ ма|р|(ка). / сло|в|(о) / з (53б/19–62б/24); Пооуч|нїе въ не|д|(ѣ)лю ,д,ю. сѣго поста. еѵ|г|лїе / Ѡ мар'ка. сло|в|(о) шсмое. (62б/25–69а/13); пооученїе въ не|д|(ѣ)лю ,е,ю. сѣго поста. / еѵ|г|лїе, Ѡ марка. слово. деветое. (69а/14–75а/21); Пооученїе, в' сѣвотѣ. сѣго. праведна|го лазара. еѵ|г|лїе. Ѡ іѵан'на. сло|в|(о) ,ї. (75а/22–79б/12); пооученїе. въ не|д|(ѣ)лю, цвѣтнѣю. еѵ|г|лїе. Ѡ іѵанна. слово. прьвое на десе|т|(е). (79б/13–84а/21); пооуч|нїе въ сѣтѣю великѣю недѣлю пасхи. сло|в|(о) / вї (84а/22–87б/19); повченїе. въ пне|д|(ѣ)л'ник|. сѣые н|д|ли. сло|в|(о) ,гї. (87б/20–91а/24); повченїе. в' н|д|лю. сѣго ап|с|ла дѣмы. / еѵ|г|лїе. Ѡ іѵан'на. слово ,дї. (91а/25–98а/18); пооученїе, в' н|д|лю, сѣыхъ мѣроносиць. / еѵ|г|лїе. Ѡ мар'ка. слово ,еї. (98а/19–103б/17); пооученїе. въ н|д|лю, о раславлїнѣмъ. / еѵ|г|лїе, Ѡ іѵан|н|а, слово. шестое на десе|т|. (103б/18–110б/15); Пооученїе, въ недѣлю. о самараныни / еѵ|г|лїе, Ѡ іѵан'на. слово ,зї. (110б/16–119б); повченїе. въ нѣ|д|(ѣ)лю, слепаго. еѵ|г|лїе, / Ѡ іѵан'на. слово шсмое на десе|т|. (120а–126а/11); Кирила недостоинаго мнїха. слово / на възнесенїе гнїе. въ четврт'къ ,с, / недѣли по пасцѣ, Ѡ пр|о|рчьскїи|х| оуказа|нїи. и ш

¹⁴ Над заставицом на л. 5а писар је полууоставним малим словима као у тексту, киноваром, дописао: притча о мытари и фарисєи.

вскр|с|ніи в'серw|д|наго адама / изъ ада. (126a/12–1306/10); пооученіе въ н|д|лю, с|ты|х| .т̄, и иі. б|го|носны|х| Ѡц̄ь. е|в|г|л|іе, Ѡ і|в|ан'на. сл|в|в|(о), д̄і. (1306/11–1356/9); повченіе. въ н|д|лю стоюю .нц8, / е|в|г|л|іе Ѡ і|в|ан'на. слово ,к̄. (1356/10–144a/11); пооученіе въ недѣлю вьсѣхъ с|ты|хъ. / е|в|г|л|іе, Ѡ ма|т|р|еа. слово ,к̄а. / гла|с| ,и. е|в|г|л|іе ,а. (144a/12–149a/23); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю .бю. е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та сл|в|в|(о) ,кв̄. / гла|с| ,в̄. е|в|г|л|іе, в̄,е, (149a/24–1536/18); пооученіе въ н|д|лю .гю, е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о). / к̄г̄ (1536/19–159a/2); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю ,дю. е|в|г|л|іе, Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) ,кд̄. (159a/3–1656/5); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю .ею е|в|г|л|іе. Ѡ ма|р|(е)та слово ,кѣ. / гла|с| ,е. е|в|г|л|іе ,ек. (1656/6–1716/12); пооученіе в' н|д|лю .сю. е|в|г|л|і(!) Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) .кз̄ (1716/13–1786/21); пооученіе в' н|д|лю ,зю. е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) кз̄. / гла|с| ,с̄. е|в|г|л|іе ,зе. (1786/22–1836/8); пооученіе. |в' н|д|лю| ію е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. слово .кн̄. / гла|с| ,з̄. е|в|г|л|іе .не. (1836/9–188a/1); пооученіе въ н|д|лю .дю, е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о). / кд̄ / гла|с| ,и. е|в|г|л|іе ,де. (188a/2–1946/8); пооуч|ч|ніе въ недѣ(ѣ)лю ,ію, Ѡ ма|р|(е)та, сл|в|в|(о) ,л̄. (1946/9–2006/5); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю ,аі. е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та слово ,ла. / гла|с| ,в̄. е|в|г|л|іе ,аі. (2006/6–2056/23); пооуч|ч|ніе въ н|д|лю ,вї. е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) ,лв̄. / гла|с| ,г̄. е|в|г|л|іе ,де. (2056/24–2106/23); пооуч|ч|ніе, в' н|д|лю .гї, е|в|г|л|іе, Ѡ ма|р|(е)та. слово ,лг̄. / гла|с| ,д̄. е|в|г|л|іе ,ве. (2106/24–2146/12); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю .дї, е|в|г|л|іе, Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) лд̄. (2146/13–219a/21); пооученіе в' н|д|лю ,еї. е|в|г|л|іе, Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) ,ле. / гла|с| ,с̄. е|в|г|л|іе ,д̄. (219a/22–2236/6); пооученіе въ н|д|лю ,сї. е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) ,лс̄. (2236/7–228a/9); пооученіе въ н|д|лю зї. е|в|г|л|іе Ѡ ма|р|(е)та. сл|в|в|(о) .лз̄ / гла|с| ,и. е|в|г|л|іе ,с̄. (228a/10–2336/20); пооученіе въ н|д|лю иї. е|в|г|л|іе Ѡ л8ки. / сл|в|в|(о) лн̄ / гла|с| ,а. е|в|г|л|іе ,з̄. (2336/21–2386/23); пооученіе в' н|д|лю дї. е|в|г|л|іе Ѡ л҃к(и). сл|в|в|(о) ,лд̄. / гла|с| ,в̄. е|в|г|л|іе ,не. (2386/24–2456/11); пооученіе въ н|д|лю ,кю. е|в|г|л|іе Ѡ л҃к(и). сл|в|в|(о) ,м̄. / гла|с| ,г̄. е|в|г|л|іе ,де. (2456/12–2496); пооуч|ч|ніе въ н|д|лю ,каю. е|в|г|л|іе Ѡ л҃к(и). сл|в|в|(о) ,ма. / гла|с| ,д̄. е|в|г|л|іе ,те. (250a–2576/9); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю ,квю. е|в|г|л|іе, Ѡ л8к(и), сл|в|в|(о) мв̄. / гла|с| ,е. е|в|г|л|іе ,аі. (2576/10–2656/16); пооученіе въ н|д|лю кгю. е|в|г|л|іе Ѡ л8к(и). сл|в|в|(о) мг̄. / гла|с| ,с̄. е|в|г|л|іе ,а. (2656/17–271a/19); повченіе в' н|д|лю ,кдю. е|в|г|л|іе, Ѡ л8к(и). сл|в|в|(о) ,мд̄. / гла|с| ,з̄. е|в|г|л|іе ,ве. (271a/20–2756/22); пооуч|ч|ніе в' н|д|лю ,кею. е|в|г|л|іе Ѡ л҃к(и). сл|в|в|(о) ,ме. / гла|с| ,и. е|в|г|л|іе ,ге. (2756/23–282a/20); пооуч|ч|ніе въ н|д|лю ,ксю. е|в|г|л|іе Ѡ л8к(и). сл|в|в|(о) ,мс̄. / гла|с| ,а. е|в|г|л|іе ,де. (282a/21–288a/2); пооученіе в' н|д|лю ,кзю. е|в|г|л|іе Ѡ л8ки. сл|в|в|(о) ,мз̄. / гла|с| ,в̄. е|в|г|л|іе ,е. (288a/3–2936/3); пооученіе въ н|д|лю ,кню. е|в|г|л|іе Ѡ л8ки. сл|в|в|(о) / .мн̄ / гла|с| ,г̄. е|в|г|л|іе ,с̄. (2936/4–2996/9); пооученіе въ н|д|лю ,кдю. е|в|г|л|іе. Ѡ л8к(и), сл|в|в|(о) мд̄. / гла|с| ,д̄. е|в|г|л|іе ,з̄. (2996/10–305a/5); пооуч|ч|ніе, в' н|д|лю ,лю.

еѵ|г|ліе Ѡ лѣки. сло|в|(о) ,н̄. (305а/6–311а/19); повченіе в' н|д|лю ,л̄ю. еѵ|г|ліе Ѡ
 лоу|к|(и). сло|в|(о) н̄а. / гла|с| ,с̄. еѵ|г|ліе ,д̄е. (311а/20–316а/17); поочченіе, в'
 н|д|лю ,л̄ю. еѵ|г|ліе, Ѡ лѣки. слв|в|(о) / ,н̄в / гла|с| .з̄. еѵ|г|ліе ,ї. (316а/18–322б);
 Повченіа на вл|д|чнїе праз|д|никїи и / на памети ст̄ыхъ из'бран'ныхъ|х|. м|с|ца
 сеп'тем'врїа, въ прьвыи поочченіе, въ / начелѣ новаго лѣта. глава ,н̄г. (323а–
 328а/15); поочченіе въ н|д|лю прѣ|д| въз'движеніе|м|. / ч|с|тнаго и животворе-
 щаго кр|с|та. еѵ|г|ліе Ѡ іѡанна. глава ,н̄д. (333б/13–338б/13); М|с|ца тогожде,
 въ д̄ї. поочченіе на / з|д|виженіе(!) ч|с|тнаго кр|с|та. гла|в|(а) ,н̄е. (338б/14–
 343а/12:); М|с|ца, октом'врїа, въ к̄с̄. поочченіе / на памет|т| ст̄го великом|ч|ника
 димитрїа. / еѵ|г|ліе Ѡ іѡан'на. глава ,н̄с̄. (343а/13–349а/15); М|с|ца ноем'врїа ,а.
 поочченіе на |п|(а)меть / ст̄ю бесребреникѣ козмы и дамїана. еѵ|г|ліе, Ѡ
 мат'деа. глава ,н̄ї. (треба ,н̄з̄.) (349а/16–353б/15); М|с|ца тогожд|е, въ г̄ї.
 поочченіе на памет|т| / ст̄го ѡца нашего іѡан'на злат|т|(о)устаго. / еѵ|г|ліе Ѡ
 іѡан'на. глава ,н̄з̄. (треба ,н̄ї.) (353б/16–360б/1); М|с|ца, ноем'врїа, въ к̄а.
 поочченіе на введе|ніе прес̄тые в̄це. еѵ|г|ліе Ѡ лѣки. гла|в|а ,н̄д̄. (360б/2–365б/8);
 поочченіе, въ недѣлю. ст̄ыхъ прѣѡц̄ь. / гла|в|(а) / з̄ (365б/9–371б/5); поочченіе
 въ н|д|лю, прѣжд|е роож|д|ьства х̄ба. / гла|в|(а) / з̄а (371б/6–379а/2); м|с|ца,
 декемврїа, въ к̄е. поочченіе / на рож|д|ьство х̄во. еѵ|г|ліе, Ѡ мат'деа. гла|в|(а) /
 з̄в̄ (379а/3–383а/21); поочченіе въ н|д|лю, по роож|д|ьствѣ х̄вѣ. / еѵ|г|ліе, Ѡ
 мат'деа. гла|в|(а) ,з̄г̄. (383а/22–388б/11); м|с|ца геньварїа въ а̄. на паметь ст̄го /
 ѡца нашего василїа. поочченіе / д̄шепользно, къ инокомь. гла|в|(а) ,з̄д̄.
 (388б/12–393а/12); поочч|ніе в' н|д|лю прѣ|д| кр̄щеніе|м|. еѵ|г|ліе, Ѡ ма|р|(ка)
 гла|в|(а) / з̄е̄ (393а/13–397а/10); М|с|ца геньварїа, въ с̄. поочченіе на / кр̄щеніе г̄а
 и б̄га и с̄пса нашего іса х̄а. / еѵ|г|ліе, Ѡ мат'деа. глава ,з̄с̄. (397а/11–403б/21);
 поочченіе, въ н|д|лю по кр̄щенїи, еѵ|г|ліе, Ѡ ма|р|(еа). / гла|в|(а) / з̄ї̄ (треба з̄з̄)
 (403б/22–409б/11); М|с|ца феврварїа, въ в̄. поочченіе на / ср̄теніе г̄нк. еѵ|г|ліе,
 Ѡ лѣки. / гла|в|(а) / з̄д̄ (треба з̄ї̄) (409б/12–414а/2); М|с|ца марта, к̄е. поочченіе
 на бл̄говѣ|щеніе. прѣст̄ые вл|д|чце нашее в̄це при|снод̄вы марїе. глава ,б̄. (треба
 з̄д̄) (414а/3–417а/7); м|с|ца априлїа, въ к̄г̄. поочч|ніе на паметь / ст̄го
 великом|ч|нка геѡргїа. еѵ|г|ліе Ѡ іѡан|н|(а). / гла|в|(а) з̄д̄ (треба ,б̄.) (417а/8–
 423а/22); М|с|ца маиа, въ к̄а. поочченіе на памет|т| / ст̄го, равноап|сло|м| ц̄ра
 кон'стан'тина. и / м̄тре его елены. Ищи сего поочч|ніа м|с|ца / ное|м|бра, г̄ї. ст̄го
 іѡан'на злат|т|(о)устаго. ем̄ж|(е) / начело. / гла|в|(а) / о̄а (423а/23–424б/9);
 М|с|ца июнїа, к̄д̄. поочченіе на роож|д|ьство / іѡан'на кр|с|тителѣа. еѵ|г|ліе, Ѡ
 ма|р|(еа). / гла|в|(а) / о̄в̄ (424б/10–430б/11); М|с|ца июнїа, въ к̄д̄. / ст̄ымь
 ап|сло|мь петр̄ и павл̄. сло|во похвално. ищи недѣли ,н̄ї, Ѡ лѣки. / гла|в|(а) /
 о̄г̄ (430б/11–14); М|с|ца авгоуста, въ а̄. поочч|ніе, еѵ|г|ліе Ѡ ма|р|(еа). / гла|в|(а)
 / о̄д̄ (430б/15–436а); М|с|ца авг̄ста, въ с̄. поочч|ніе на прѣѡбраженіе / г̄а и б̄га

и сѣса нашего іса х̄а. еѵ|г|ліе Ѡ лѣки. / гла|в|(а) / оѣ (436б–443а); М|с|ца аѵгоуста, въ еї, пооученіе на оуспеніе / пр|с|тые вл|д|чце нашек бѣе, пр|с|нодѣвы мрїе. (ово је гла|в|(а) оѣ) (443б–449а/11); М|с|ца авгѣста, въ кѣ. пооученіе на оусѣ/кновеніе главы. стго іѡан'на пре|д|те/че. еѵ|г|ліе Ѡ марка:~::~ гла|в|(а) / оѣ (449а/12–456а/1–8).

456б: Сачувана горња трећина стране је празна.

457а–463б: М|с|ца шктом'врїа дї: житїе / и жизнь прп|д|бные мтрє наше петкы. въ / нкм'же и како прѣнесена бысть въ гра/дѣ трьновѣ. съписано еѵдїмикѣмь. патрїархѣмь трьнов'скїи|м|.

Записи

На л. 1а, горња маргина, оловком плаве боје написан је број 10.

На л. 4а у последњем 18. исписаном реду садржаја књиге, после тачке, писар или неко други, дописао је полууставом, бледомрким мастилом: поел.

На левој маргини л. 13б бледомрким мастилом су два слова, прво је **Н**, а друго је **А** или **Л**.

На л. 52б, горња маргина, бледомрким мастилом: **Н П**.

На л. 463б, испод текста, десно од половине стране, бледомрким мастилом, писаном грађанском ћирилицом: **Аминѣ**. При дну исте стране проба пера, неколико слова црквене ћирилице, мрким мастилом.

На листу налепљеном на унутрашњу страну задње корице, сачуван је део, мешовитим писмом (полуустав, брзопис), светломрким мастилом: **Сїи ли|ст| пише|м| го|с|поди|а| кв|р|**.

Историјат књиге

Рукопис је у инвентар Библиотеке Матице српске заведен 23. јуна 1960. године, са напоменом да је купљен од академика Павла Ивића из Новог Сада.

Литературе о рукопису нема.

102. PP IV 40 (PP 315 – 352 A 45) – 184401

ОДЛОМАК ПОУЧЕНИЈА ЗА ЧЕТВРТУ И ПЕТУ НЕДЕЉУ ПОСТА

XVII век, око 1669. године

Хартија, мастило мрко, и киновар, 3 л. Величина листова је 300x195 мм, а текста 210x120–128 мм. Број редова варира 25–27. Један писар.

Према воденом знаку одломак је настао око 1669. године: 1) грб са ловачким рогом и иницијалима ВМР изнад грба и у самом грбу идентично Дианова 665 из 1669. године.¹

Одломак чине три волантна листа без оригиналне нумерације. Према сачуваној ознаци свешчице Ѕ (= 6) на доњој маргини 1. листа, са леве стране, види се да је то био 1. лист у 6. свешчици неке непознате рукописне књиге. Друга два листа немају никакве ознаке, а пошто текст не тече у континуитету, већ се иза сваког листа прекида, није могуће утврдити којим су свешчицама они припадали.

Без повеза.

Од украса на л. 3б постоји иницијал **В** изведен црвеним мастилом у висини пет редова. На истој страни јавља се наслов исписан великим црвеним словима у везу. Велика слова у тексту писана су мрким мастилом и киноваром, од којих нека имају украсне црте. На горњим маргинама л. 1а–3а постоји "жива глава".

Писмо је полууставно уз присуство и неких брзописних слова.² Рукопис је леп и исписан, али није калиграфски. Редови су прави. Разликују се пуне и танке линије. Подвучене и надвучене, као и почетне црте углавном изостају. Украсну црту има лигатура **га** и надредно **з**.

Слова су типолошки устаљена. Варирају само: **ѐ** (обло и грчког типа које одликује и брзопис и полуустав), **з** (полууставно с хоризонталном пре-

¹ У наведеном албуму са овим знаком јављају се две књиге штампане у Кијеву 1669. године: *Мир с Богом човеку* и Јоаникије Гаљатовски, *Мессия правдивый*.

² Детаљније о писму, правопису и језику в. рад у овој књизи: Душица Грбић, *О провенијенцији Одломка поученија за четврту и пету недељу поста*.

чком, косим стубом и луком у доњем делу и брзописно у виду тројке). Слово **т** је једноного или једанпут троного (л. 3а/10). За **у** долази спој **ов** (краци **в** су увек исте дужине, а **у** се не употребљава) и једанпут **8** (л. 3б/20). Оба наведена типа слова **з** су крупнија. И слова **w** и **W** су увек шира и без средњег стуба. Од већих слова јављају се: широко **є**, високо *јер* и крупније брзописно **а**. Надредна слова су углавном брзописног типа.

Група *ја-* на почетку речи писана је већином по рускословенским правилима са **па-**, а само четири пута, и то у личној заменици *ја* са **а**. Секвенца *-ја* иза вокала обележава се са **-а**, ретко са **-а**. Иза сугласника среће се **-а**, осим иза **ч**, **ж** где је **-а**. Графема **а** потврђује се и у писању старословенског **па**, **на**. За иницијално *је-* јавља се чешће широко **є**- од малог **е**-. У позицији иза вокала присутно је само **-е**. Лигатура **к** изостаје. Слово **и** (**і**) углавном је употребљавано по норми. На месту етимолошког **у** и рефлекса **у** < **ж** јавља се скоро увек диграф **ов**, само једанпут **8**. За глас **о** на почетку речи скоро увек је присутна *омега*. У осталим позицијама у речи долази слово **о**. Слово *омега* налази се и у страним речима у иницијаној групи *ио-* (или *ијо-*), а једанпут се потврђује и ван иницијалног положаја такође у несловенској лексеми. Акценти постоје. Од интерпункцијских знакова употребљавају се: тачка, запета, тачка са запетом, три тачке у троуглу с таласастом цртом или без ње, две тачке и три тачке једна изнад друге. Више пута над тачком долазе две мало улево искошене црте.

Језик је рускословенски, са знатнијим присуством руских, украјинских, пољских и других народних и дијалекатских црта. Употреба *јерова* на крају речи чешће је у зависности од изговора крајњег сугласника, а ређе по јужнословенским начелима. У јакој позицији уместо *јерова* већином долазе рефлекси **є** и **о**, док су случајеви с *јеровима* ређи. Слово **ы** претежно се користи по рускословенској норми, а међусобне замене **ы** и **и** су ретке. Слово **ѣ** углавном се користи на етимолошком месту, а неколико пута уместо **ѣ** јавља се **и**, што је одлика украјинског језика (нпр. *заповидѣлѣ* 2а/12–13). Потврђују се рускословенски рефлекси **єр**, **ол**, **ре**, **ле**. Група **жд** не долази, јавља се само **ж** (нпр. *межи* 1б/17). Графема **щ** пише се по норми, али има и потврда са народним **ч** на месту **щ** (нпр. *хочѣт* 1а/3). Рефлекс старословенске групе *чт-* је *шт-*, писано **щ-** и **шт-** (нпр. *що* 1а/16; *што* 3а/11). Потврђује се и прелазак **е** у **о** (*вышо* 2а/15, 17, *чом' же* 2а/22 итд.), који одликује више говора: кијевске, галицијско-волинске, западноруске, средњоруске, московске, новгородске итд. Уместо руског префикса *раз-* долази *роз-* (*роз|казовю* 2а/14–15) карактеристичан за малоруске дијалекте (нпр. галицијски, украјински) и западнословенске језике (пољски, чешки), присутно је и отпадање иницијалног *и-* у облицима глагола *имѣти* (нпр. *мѣ* 2б/9), што се среће у југозападним и западноруским граматама 14. и 15. века. Више је случајева и са отпадањем

крајњег сугласника као у савременим великоруским говорима (нпр. **бысь** 3б/13).

У области морфологије рускословенску норму нарушавају: облици Д јд. заменица **товѣ** 2а/14, **совѣ** 2б/14, што је особина руских и украјиских говора, као и савременог књижевног пољског и чешког језика; Г јд. м. рода сложене придевске промене са наставком *-ого* (нпр. **зараженого** 1б/15), као у савременом руском и пољском језику; наставак 2. л. јд. презента увек је **-шь** (нпр. **можешъ** 2а/6), који је постао норма у источнословенским, али и другим словенским језицима (српски, пољски, чешки итд.), за разлику од црквенословенског где је и данас **-ши**; доследан наставак **-мо** у 1. л. мн. презента и императива (нпр. **идемо** 3б/4–5), који се потврђује у галицијско-волинским и западноруским споменицима, а данас је одлика украјинског језика.

Међу лексичким одступањима од рускословенске и руске књижевне норме доминирају украјинске и пољске речи. Оне упућују на просторе данашње Украјине, односно некадашње Галиције (нпр. **мовили** 2а/18–19, **з недовѣрками** 2б/9, **пано|м|** 3б/6–7 итд.), а у прилог тој тези иде и водени знак хартије, идентичан с филигранима у поменутих кијевским штампаним књигама из 1669. године, као и већина потврђених фонетских и морфолошких црта.

Садржај

1а–3а: *Поученије за четврту недељу поста*. У "живој глави" на л. 1а, 2а и 3а погрешно стоји *трећа* недеља поста уместо *четврта*.³

Недостаје почетак текста, на л. 1а почетак је: [ ]зѡвмѣ|т| старомов Нов|ж|[иншіи] вѣды. ко|торыи вши(с)|т|ки|м| знаемыи соv|т|... На л. 1б текст се прекида: ...Облчивши / гѣ нашъ іс хс и|ж| сѧ ѡнъ спокори|л| / из' ср|д|ца своего оvвѣри|л|. на тыхъ мѣ|ст|(ѣхъ). На л. 2а почетак је: [ ]ши. на землю валл|л|сѧ. пѣною слинлчн|о|... На л. 2б текст се прекида: ...и тїи которыи Ѡстов|повю|т|, Ѡ старожит|нои, сѣои соборнои / ап|с|лъскои цркве и постановленїе, На л. 3а почетак је: оvлютова|л|сѧ на|д| сно|м| его и выгна|л| из него / шатана... На истој страни *поученије* се завршава: ...а дровгѧ по|ст|. права|д| / сте|ж|ка, и гостенець до цр|с|тва небе|с|наго до которого на|с| ра|д| домѣстити / ѡче, и снѣ, и сѣи дше и со своими / сѣими на вѣки / вѣчъныи аминь: ~

3б: Пооvч|є|нїе в не|д|(ѣлю) ·є· поста. Є|г|лїе: / Ѡ ма|р|к(а): На истој страни текст се прекида: ...и кр|с|то|м| которы|м| быва|ю крещенъ, боудете ѡкрѣпїи. але / сѣдѣти на правици мои, або на

Записа нема.

³ В. о томе у раду: Д. Грбић, *О провенијенцији*.

Историјат књиге

У Библиотеци Матице српске одломак је инвентарисан 14. октобра 1956. године под бројем 184401 без података о начину прибављања, тј. са напоменом да је затечен.

Литературе о рукопису нема.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОЈЕ СУ КОРИШЋЕНЕ У ОПИСУ ВОДЕНИХ ЗНАКОВА

Ајнедер	G. Eineder, <i>The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks</i> , Hilversum, 1960.
Београд, МСПЦ (С)	Р. Станковић, <i>Рукописне књиге Музеја Српске православне цркве у Београду, Водени знаци и датирање</i> , Београд 2003.
Београд, МСПЦ, Грујић	Музеј Српске православне цркве, Грујићева збирка рукописа
Београд, НБС (С)	Р. Станковић, <i>Приновљене рукописне књиге Народне библиотеке Србије, Водени знаци и датирање</i> , Археографски прилози, бр. 18, Београд 1996.
Београд, САНУ	Архив Српске академије наука и уметности, збирка ћирилских рукописа
Дианова	Т. В. Дианова, <i>Филиграны XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы. Каталог</i> , Москва 1993.
Мошин	V. Mošin, <i>Anchor Watermarks</i> , Amsterdam, 1973.
Никољац (С)	Р. Станковић, <i>Датирање и водени знаци рукописних књига манастира Никољца</i> , Археографски прилози, бр. 16, Београд 1994.
Пећ (П–С)	М. Гроздановић-Пајић, Р. Станковић, <i>Датирање и водени знаци српских ћирилских рукописних књига Пећке патријаршије</i> , Археографски прилози, бр. 13, Београд 1991.
Пловдив (С)	Р. Станковић, <i>Рукописи српске редакције у Народној библиотеци "Иван Вазов" из Пловдива</i> , Археографски прилози, бр. 26–27, Београд 2004–2005.
Пљевља (С)	Р. Станковић, <i>Рукописне књиге манастира Св. тројице код Пљеваља, Водени знаци и датирање</i> , Београд 2003.
Савина (С)	Р. Станковић, <i>Рукописне књиге манастира Савине, Водени знаци и датирање</i> , Археографски прилози, бр. 20, Београд 1998.

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

СВИДЕТЕЛЬСТВО КОМУСЬ КОПИОВАНЕ У ОДНОГО
ПОДПИСАТЕЛЯ

Адрес

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

НЕОПРЕДЕЛЕН

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Имя и фамилия

г. Москва, ул. ...

Душица Грбић

ПАЛЕОГРАФСKE И КОРЕКТОРСKE ОСОБЕНОСТИ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ *ИЗБРАНА ЈЕВАНЂЕЉСКА ПОУЧЕНИЈА*

1. Рукописна књига богословског садржаја *Избрана јеванђељска поученија* са сигнатуром РР IV 17, описана у овом каталогу под бр. 101, доспела је у Библиотеку Матице српске јуна 1963. године куповином од академика Павла Ивића и до сада није помињана у литератури. Није датирана, нити садржи записе са подацима о писару и месту настанка, а водени знаци хартије упућују на време око 1590/1600. године.

Ова књига великог формата има 463 листа, односно 59 свешчица, од којих само прва (са 4 л.) није сигнирана. Сигнатуре свешчица чине ћириличка слова у бројној вредности писана углавном полууставом, а неколико пута и брзописом: $\bar{з} = 7$ (веће као тројка, на 1. и 8. л. св.), $\bar{й} = 8$ (на 1. и 8. л. св.), $\bar{м}а = 41$ (на 8. л. св.), $\bar{м}в = 42$ (на 1. и 8. л. св.). У сигнатурама $\bar{м}а$ и $\bar{м}в$ слова имају знатније продужетке појединих елемената и писана су везом, а на продужетку слова м на 8. л. у св. $\bar{м}в$ јавља се украсна црта. Почев од св. 15 па до краја књиге, у сигнатурама које садрже два слова у функцији цифара, писар већином изнад другог слова (негде је то и изнад титле) ставља надредни знак – дужу удесно искошену црту (нпр. $\bar{з}i = 17$, $\bar{к}а = 21$ итд.).

Повез чине дашчице закошених рубова према унутрашњој страни обложене различито орнаментираном кожом.¹

Књига је исписана мрким мастилом (тамније и светлије) и киноваром, полууставним писмом уз присуство и брзописних слова, ресавским, ненормализованим, правописом и српскословенским језиком. Српскословенску језичку норму нарушавају неке српске црте, као и русизми заостали из предлошка.²

¹ О повезу и илуминацији ове књиге в. и: Љупка Васиљев, *Илуминација и повез рукописних поученија Библиотеке Матице српске*.

² Детаљније о језику в. у овој књизи: Катица Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописа Избрана јеванђељска поученија*.

Потврђује се највероватније само један, за сада непознати писар (о тој дилеми биће речи ниже), који се јавља и као коректор.

По формату, увезу, обиму, илуминацији, лепом и декоративном дуктусу, по организацији и прегледном распореду текста, као и по разноврсним коректорским исправкама и допунама, овај импозантни кодекс већ на први поглед оставља утисак озбиљног преписивачког дела, иза којег стоји помни рад, знање и искуство, те се може претпоставити да је настао у неком развијенијем преписивачком центру.

Књига је занимљива за разна испитивања, а овде ће се истаћи неке њене палеографске и коректорске особености, са циљем да се представе специфичности дуктуса и манири за сада неидентификованог писара-коректора, који је, судећи по вештини писања, вероватно за собом оставио још преписа.

2. На почетку кодекса налази се *Сказаније по главама*, исписано на 7 страна које чине нумерисану свешчицу од 4 л. (полеђина 4. л. је празна). Насловна страна, као и нумерација листова, како је то уобичајено у српско-словенској рукописној традицији изостају, што је по узору на њу карактеристика и штампаних србуља 15–17. века, изузев *Псалтира Бартоломеа Гинамија* (Венеција, 1638), последње књиге из времена старог српског штампарства, који добија насловну страну и нумерацију листова.

У наставку рукописа теку *поученија* по недељама великог поста са јеванђељским тумачењима (л. 5–322), а потом следе *поученија на господње празнике* (л. 323–456). Од листа 456, сачувана је приближно само његова горња трећина, где се речју *амин* завршава текст *поученија*, а испод тог дела постоји и уска трака хартије уз леви лог (200x18 мм), на којој су видљиви рукописни остаци продужетака појединих елемената слова, исписани мрким мастилом и киноваром као што је и текст. Није искључено да се на том одстрањеном делу листа налазио запис, који је можда садржао и податке важне за историју књиге и њено кретање.

На крају рукописа (л. 457–463) долази *Житије св. Петке*, препис за који сам утврдила да је потекао са штампаног предлошка у Вуковићевим *Зборницима за путнике*.³ Предложак *поученија* и овог *Житија*, дакле, није исти, о чему сведоче и потврђени дијалектизми и русизми у тексту *поученија*, којих у *Житију* нема. Иначе, *Житије* није унето у садржај на почетку књиге, вероватно стога што оно чини додатак, који испрва можда није ни планиран.

Број редова на пуној страни је 27, а висина словног низа је 3 мм.

На горњим маргинама л. 146–456а постоји "жива глава", обавезно са тачком на крају. Она је писана црвеним мастилом или једанпут црним (л. 120а).

На л. 1а испод текста (око средине) спуштена је реч *праз|д|нованїи*, која није стала у претходном реду. У три случаја завршетак последње речи на

³ О томе в. рад у овој књизи: Душица Грбић, *О преписима и предлошку Житија св. Петке*.

страни налази се испод текста са десне стране: *ѡстав'лѡю 89а, прѣбываю/ще, 104б, помоцни/ка 314а*. Уз пренети део речи у прва два случаја стављен је знак за уметање (први је црвен, а други црн). Њега чине две улево искошене лучне линије на почетку паралелне (њихове врхове повезује танка хоризонтална црта), а потом све мање размакнуте док им се крајеви не споје у једну завршну линију лука. У другом наведеном примеру између тих линија (око средине унутрашње белине) повучене су две танке хоризонталне црте, између којих је мањи размак.

3. Од украса у књизи постоји једна већа заставица (100x170 мм) на л. 5а, стилизована од различито испреплетених мрких линија, при чему су нека поља попуњена црвеном бојом. На врху заставице је натпис *прит'ча о мытари и фарисеи* исписан киноварним полууставним словима.

На истој страни налази се и иницијал *С*, који се такође састоји од испреплетених мрких линија и местимичних црвених поља, чија висина је нешто преко пет редова. У целој књизи то је и најдекоративнији иницијал. Остали иницијали који се потврђују на почетку поглавља писани су црвеним мастилом или понегде и делимично црним. По висини заузимају простор 3–10 редова, а украшени су флоралним елементима (гранчицама, листовима, бобицама), цртицама и тачкама.

Велика слова у тексту су киноварна, или понегде мрка, а од украса у неким случајевима имају црту. Иза тачке у функцији великих слова потврђују се већа црвена (ређе црна) слова полууставног и брзописног типа.

Наслови су црвени. Три пута, тј. на почетку главних делова књиге (л. 5а, 323а и 457а), у насловима се налазе велика слова писана везом, висине око три реда, и то само у првом реду текста, док је њихов остали део исписан малим црвеним словима. Остали наслови који се односе на мање целине у оквиру већих, а то су углавном наслови *поученија*, изведени су малим словима или је понегде неко почетно слово у речи велико или веће.

По ширини наслови се углавном уклапају у текстовни блок. На л. 626/25 долази наслов *Пооу'ч|(ε)нїе въ не|д|(ѣ)лю. д̑ю. ст̑го поста. еѵ|г|лїе* а његов завршетак *Ѡ мар'ка. слѡ|ѵ|(о) ѡсмое.* пренет је у други ред, тако што је исписан од средине па до краја тог реда, а испред је стављен знак за убацивање. Знак је стилизован од двеју лучних линија, као у поменутих случајевима где се завршеци речи јављају испод текста, само што је декоративнији, јер је унутрашња белина попуњена наизменичним црвеним пољима. Од почетка реда до тог знака исписан је почетак *поученија* мрким мастилом. Зашто је текст наслова тако распоређен, да ли због уштеде простора или из неких других разлога (омашки, декоративности), остаје само да се претпоставља.

Постоје и примери где се крај наслова *поученија* – обично *број слова*, или *број главе*, налази у продужетку на бочној маргини.

У случајевима где се наслови завршавају навођењем броја гласа и зачала јеванђеља, тај део писар доследно преноси црвеним мастилом на доњу маргину, око средине (л. 144а, 149а, 165б, 178б, 183б, 188а, 200б, 205б, 210б, 219а, 228а, 233б, 238б, 245б, 250а, 257б, 265б, 271а, 275б, 282а, 288а, 293б, 299б, 311а, 316а). На пример, на л. 144а/12–13 написано је: **поученіе въ недѣлю въсѣхъ стѣхъ.** / **єв|г|ліє, ѿ ма|т|деа. слово, кѣ.** У наставку на доњој маргини додато је: **гла|с|, ѿ. єв|г|ліє, ѿ.** Писар тако организује текст вероватно из разлога што жели боље да истакне тај део третирајући га као поднаслов. Овакав распоред доприноси и штедњи простора, као и декоративности, па и естетској равнотежи ако се има у виду да издвојени црвени текст на доњој маргини долази наспрам црвене "живе главе" на горњој.

У самом тексту, при навођењу стиха из јеванђеља црвеним словима најпре је стављена реч *јеванђеље* у пуном или скраћеном облику (почетно слово *є* је веће, а остала су мала, негде су сва слова мала а слово *є* на крају је веће, а негде су сва слова мала). На сличан начин, такође црвеним словима, истиче се и реч *толкованије* (пун и скраћен облик). Обе наведене лексеме, које представљају наслове мањих текстуалних целина у оквиру одређеног *поученија*, претежно се налазе у блоку, а доста пута су изведене и на бочним маргинама.

На л. 158а/8 испред речи **єв|г|ліє.** исписане киноваром на крају реда је знак за убацивање изведен као у наведеном случају на л. 62б/26.

Судећи према изнесеним чињеницама, организација текста је у функцији садржаја, а у складу са тим су и поменута естетска решења.

4. Писмо је полууставно уз присуство и брзописних слова, нарочито већих. Рукопис је исписан и леп, са доста лигатура, а понегде и веза. Редови су прави. Слова су углавном усправна. Висине су 3 мм и доста су уједначена по величини. Разликују се пуне и танке линије. Подвучене, надвучене и почетне црте по правилу изостају. Украсна црта код малих слова не долази, често се среће код већих, и то нарочито код оних са продужецима (овде је убројано и *ψ* са украсном цртом на стубу који навише залази преко половине међупростора).

Стуб **ѣ** редовно прелази ивицу низа, допирући приближно до половине међупростора, краци лигатурног **8** негде не прелазе ивицу низа или то чине сасвим мало, и то чешће леви, а потврђују се и примери где један од кракова допире и до половине међупростора, ножице **д** углавном се завршавају изнад половине међупростора, доњи лук **з** спушта се до половине међупростора или ниже од тога (ређе нешто више), стуб **р**, **ф**, десни стуб **ѳ** у **оѳ**, десни крак **х** који је дужи од левог, ножица **ц**, реп **џ** својом дужином обично прелазе половину међупростора, а доста пута допиру и до наредног низа.

Петља слова **а** је двопотезна (горња и доња страна писане су одвојено). Њена горња линија полази од врха улево искошеног стуба или нешто испод тога, док доња линија додирује стуб око његове половине.

Горњи крај петљи **в**, **ь**, **ѣ** везују се за стуб око његове половине, а приближно те висине је и петља **ѣ**, само што је стуб виши.

Пречка **в** са привеском на крају својом дужином скоро редовно премашује ширину петље, док стуб слева не прелази или то чини мало. Пречка **г** је као код **в**.

Спојнице **п** и троног **т**, као и поднице **п**, **ц** и **џ** сасвим мало премашују крајње стубове или тог преласка нема.

Пречка **и** полази око половине левог стуба, или нешто ниже, а за десни се везује мало испод његовог врха, док је пречка **н** смештена више: полази нешто испод врха левог стуба, понегде и од самог врха и допире приближно до горње трећине-четвртине десног.

Пречка **ѡ** је хоризонтална и смештена је високо, изнад половине слова, док је код **ѣ**, **ю** искошена (полази око половине левог стуба, а за наредно слово везује се мало испод врха).

Угиб **в** је обично мало изнад половине стуба, код **ж** је на врху стуба или нешто испод тога, код **к** наспрам половине стуба или мало више, а код **х** је око половине словног низа или ниже.

Скрећем пажњу и на следеће карактеристике појединих малих слова: горња троугласта петља **в** је мања од доње, обично лучне, слова **е** и **с** су лучног облика и плића су, слово **ж** је тропотезно, краци се секу на врху стуба или мало испод тога (негде и нешто улево или удесно од ивице стуба), слово **з** има хоризонталну пречку и коси стуб, а у доњем делу лук, чији завршетак скоро нигде није наспрам почетка већ је удесно од тога, бочна страна **к** увек је одвојена од стуба, **м** је четворокрако са угибом на линији реда, несиметрично **ч** има вертикалан улево лучан стуб и лучну чашицу, чији крај се везује за врх стуба.

Од малих полууоставних слова типолошки (по изгледу) варирају само **з** (писано као **з** и понегде **з**), **т** (једноног, код којег се леви привезак доста пута спушта до линије реда па делује као двоног, и троног које одликује и брзопис) и **џ** (лигатурно и **џ** са птичицом). И брзописни тип у врсти имају: **а** (елипсаста петља виси на улево искошеном и угнутом стубу, писаном између ивица низа), **в** (положено, запажена су три примера, л. 746/1, 1836/16, 2206/22), **в** (четвртасто), **е** (грчког типа). Од надредних слова и полууоставни и брзописни тип имају: **а**, **б**, **в**, **к**, **р**, **т**, а само брзописно јавља се **ж**, **м**, **з**.

У рукопису се користе и грчка слова **џ**, **џ**, **џ** и *ижица* над којом су две тачке. Понегде по узору на рускословенски предложак среће се и слово **ѡ**.

Потврђени облици у овој књизи слажу се са описом устава 16–17. века у *Историји српске ћирилице* Петра Ђорђића.⁴

⁴ Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 114–115.

Нарочиту особеност овог рукописа чини употреба *већих слова*. О фреквенцији и разноврсности ових слова сведочи чињеница да се готово сва мала слова срећу и у већем облику, од којих нека и у различитим типовима и варијантама. Међу њима доминирају брзописни облици с продужецима појединих елемената, који се различито извијају и већином су украшени цртом, што доприноси декоративности. Већа слова откривају и одређене писареве манире, који могу бити од значаја за препознавање његовог дуктуса, те ћу их овде и посебно истаћи.

Веће **а** има елипсасту петљу која виси на улево усмереном стубу као код малог брзописног **а**. Продужавајући се надоле, стуб се два-три, па и више пута различито савија, а на њему се чешће налази украсна црта.

Веће **в** најчешће је брзописно, издужено. Обликује га бочна улево лучна линија која се на крајевима савија образујући међусобно раздвојене лучне петље (горња је ужа од доње). Бочне линије петљи већином прелазе стуб и продужавају се са леве стране, где се различито савијају (негде тај продужетак има само једна петља).

Среће се и бубњевито **в**, писано киноваром или ређе мрким мастилом. У више случајева унутар црвеног слова при врху и при дну налази се по једна тачка или је у горњем делу једна тачка а у доњем су две у низу, а постоје и примери само са две тачке у доњем делу (тачке су такође црвене).

Веће **г** има пречку с привеском и надоле јаче продужен стуб, који се на крају мало улево савија. Овакво **г** одликује и полуустав и брзопис.

Код већег **д** стубови и подница су као код полуустановног, а ножице се надоле знатније продужавају и на крајевима савијају улево па удесно образујући при дну петље. Горње линије петљи секу ивице ножица и прелазе са њихове десне стране где се спуштају надоле, завршавајући се већином савијутком удесно. Слово **д** са дужим ножицама, карактеристично је и за брзопис и за полуустав.

Веће **е** среће се широко, издужено и грчког типа. Широко и издужено имају таласаст језичац чија дужина доста пута знатније премашује ширину лука. На крају реда понегде се јавља лучно **е** шире него што је високо, а са језичцем ширине лука. Са дужим језичцем спорадично се потврђује и мало **е**. Веће грчко **е** је несиметрично (горњи лук је обично шири од доњег).

Брзописно **ж** је увек веће. Стуб почиње слева савијутком високо у међупростору, а надоле мало прелази линију реда. Линија која обликује петљу полази надоле са леве стране стуба, одмакнуто од њега више или мање, а после савијања у петљу (пресек је испод половине стуба, најчешће око његове доње трећине-четвртине), са леве стране стуба креће надоле где се знатније продужава и различито савија. На том продужетку чешће се налази украсна црта.

Понегде у првом реду на страни среће се **ж** које је као мало, само што му стуб навише јаче залази. Врх стуба је надвучен или је без те црте, а потврђује

се и пример где је стуб пресечен цртом око средине дела у међупростору (л. 315a/1).

Среће се и ж као мало где се доњи крај десног крака кратко савија удесно па надоле образујући тако на завршетку мањи лук испод линије реда (л. 130б/2).

Веће брзописно з варира по облику. Најчешће је као тројка (горњи лук је мањи од доњег). Крај доњег лука има продужетак (надоле или улево па надоле), који се два-три пута различито савија.

Јавља се и тип са високом облом главом и косим (удесно) стубом, на којем је обично украсна црта. Стуб навише допире до половине међупростора или нешто изнад тога, а надоле се спушта до линије реда, где се кратко ломи удесно па надоле или негде само удесно.

Среће се и облик сличан претходном типу само са пречком и привеском.

Веће ѕ је мало крупније од малог, а линија која образује доњи лук продужава се улево па се потом савија надоле.

Код крупнијег брзописног і стуб са супротно извијеним крајевима (горњи улево, доњи удесно) мало прелази обе ивице низа. Над њим су две тачке или надредни знак .

Веће брзописно к је издужено и подсећа на писано. Стуб је удесно лучан, а краци су таласасти. Они се додирују на стубу или га негде мало прелазе, а потврђују се и примери где се састају пре стуба (између је мања белина).

У првом реду на л. 315a јавља се к као мало у врсти, а са стубом који навише јаче залази у међупростор. Са леве стране стуба (око његове горње трећине), дописана је хоризонтална таласаста црта налик на пречку високог једностраног т, која својим завршетком сасвим мало премашује десну ивицу стуба.

Код већег л леви стуб је писан између ивица низа, а десни, са почетком савијеним улево, залази у међупростор. Среће се и л које је као мало, само је крупније.

Веће м јавља се као у низу, само је крупније. У функцији великог слова потврђује се и широко црвено м, где врхове стубова спаја унутрашња надоле лучна линија.

Широко о, округло или мало по ширини развучено, има две украсне црте (на врху и на дну) или је без њих.

Ређе се потврђује и тропотезно веће троугласто о са шиљатим врхом и равним дном, без украса.

Код већег р стуб, који се на врху савија образујући елипсасту главицу, надоле јаче залази у међупростор. Његов доњи крај се у неким случајевима мало савија улево, а негде се при томе са леве стране стуба образује петља, чија бочна линија премашује ивицу стуба са десне стране.

Веће с јавља се широко и издужено.

Високо **т** варира по изгледу. Среће се високо једнострано као седмица, с таласастом или навише лучном пречком, и двострано, код којег су крајеви таласасте пречке супротно извијени (леви надоле, а десни нагоре).

Налази се и веће једноног **т**, само крупније од малог.

Код већег лигатурног **8**, које је тропотезно, леви крак је обично без савијутка. Он креће мало изнад ивице низа или од ње, а десни, са савијутком улево и обично с привеском или са задебљањем на крају, почиње знатније више у међупростору. Он је чешће пресечен украсном цртом. Пресек кракова је најчешће на ивици низа, или нешто ниже, а њихове доње крајеве спаја надоле лучна спојница, писана посебним потезом.

Среће се и веће **о** са птичицом где је слово **о** округло и крупније од малог. На његовом врху (или мало изнад врха) додирују се краци који различито почињу у међупростору, а са почецима савијеним напоље.

Код већег **оу** слово **о** писано је између ивица низа, а **у** има надоле различито продужен десни стуб, на којем се у доста примера јавља украсна црта. Крајеви тог стуба супротно су извијени (горњи удесно, а доњи улево).

Тело крупнијег **ф** јавља се округло или елипсасто (по ширини), а на стубу унутар тела већином се налази украсна црта. Постоји и облик, чије тело чине два слова **о**, по једно са обе стране стуба.

Веће **ц** има стубове као мало полууоставно, а ножица је продужена (као ножице већег **д**). У једној варијанти, где подница не прелази ивице стубове, изједна са десним стубом написана је ножица која се у свом доњем делу завршава петљом као код слова **д**. У другој варијанти подница прелази само ивицу десног стуба, а од њеног краја надоле изведена је ножица, која се завршава савијутком удесно.

Стубови већег **ц** су као код малог полууоставног, а реп је продужен и на крају савијен у петљу као ножице **д** и ножица **ц**.

Већа лигатура **га** је брзописног типа: леви стуб је сличан већем брзописном **г** без тачака на врху, а слово **а** је као самостално веће брзописно **а**. На хоризонталној пречки је украсна црта.

Код већег **к** у односу на мало слово разликује се само језичац који је дуг и таласаст.

Код високог *јера* које је брзописног типа, удесно искошени стуб с пречком на почетку савија се у мању лучну петљу.

Високо **џ** има дужи стуб, а пречка се јавља као у врсти с привесцима или је таласаста. Потврђује се и брзописно **џ** са горе јаче издуженим стубом и лучном петљом као код високог *јера*, где се врх стуба савија удесно па улево, образујући елипсасту петљу као код брзописног **в**. Доњи крај бочне стране те горње петље прелази ивицу стуба и улево се различито продужава.

Слово **ш** је широко, без средњег стуба, а са плитким угибом, пресеченим понегде украсном цртом.

Из наведеног прегледа види се да се од већих слова потврђују: широко ϵ , $\circ$, ς , ω , високо τ , ѣ , бубњевито в , издужено в , ϵ , κ и ς , крупније л , м , једноног т , ф , веће ϵ (грчког типа), а најдоминантнија су слова са продужецима појединих елемената, као што су стуб (а , г , ж , и , л , р , ѣ у оѣ , па), ножице или ножица (д , ц), реп (ш), језичац (ϵ , κ), линије петље (в , ж), линија доњег лука (з , з), краци (Ѡ , о са птичицом), који се различито савијају и често имају украсну црту. Већина ових слова је брзописног типа.

Широка и издужена слова најчешће се употребљавају на почетку речи, али и у другим позицијама. Бубњевито в среће се на почетку речи, углавном иза тачке.

Већа слова с продужецима долазе доста често у првом или у последњем реду на страни, затим на почетку или на крају реда, као и на другим местима где има простора за њихово извођење.

Писар ове књиге употребљава и различите *лигатуре*, како у врсти тако и над редом, а у неким случајевима и комбиновано. Он понегде користи и вез спајајући тако два-три слова или ређе целу реч. Иначе, према Петру Ђорђићу везивање свих слова у речима почело се у нашем брзопису ширити од друге половине 17. века.⁵

Лигатуре у врсти су: $\text{а} + \text{ѣ}$, $\text{д} + \text{а}$, $\text{д} + \text{в}$, $\text{д} + \text{ї}(\text{и})$, $\text{д} + \text{р}$, $\text{д} + \text{ѣ}$, $\epsilon + \text{д}$, $\epsilon + \text{д} + \text{а}$, $\epsilon + \text{д} + \text{ї}(\text{и})$, $\text{л} + \text{ѣ}$, $\text{л} + \text{ю}$, $\text{р} + \text{ѣ}$, $\text{т} + \text{в}$, $\text{т} + \text{ї}(\text{и})$, $\text{т} + \text{и}$, $\text{т} + \text{р}$, $\omega + \text{в}$, $\omega + \text{р}$.

У споју $\text{а} + \text{ѣ}$, $\text{л} + \text{ѣ}$, $\text{л} + \text{ю}$ заједнички елеменат је стуб полууставног а у првој лигатури, односно десни стуб полууставног л у друге две. Слово ѣ је са крацима исте дужине или је десни крак дужи од левог, а о у ю је као када стоји самостално.

У лигатури $\text{т} + \text{в}$, $\text{т} + \text{и}$, $\text{т} + \text{и}$, $\text{т} + \text{ї}$ заједнички елеменат је доњи део стуба високог т . У споју са в оно је двострано, а у споју са и је једнострано као седмица. Графема в је полууставног типа. Слово и је брзописно, са улево искошеним и лучним (улево) стубом, који се надоле продужава и завршава савијутком удесно па надоле. Над и су негде две паралелне улево искошене црте. У лигатури $\text{т} + \text{ї}$ десни стуб је слово ї , које се спушта у међупростор (вертикално или улево искошено) и завршава савијутком улево.

У споју $\text{т} + \text{р}$ високо т је с једностраном или двостраном пречком и са стубом који се завршава обично на горњој ивици низа. Од доњег краја стуба до линије реда образован је лук окренут удесно (главица р), на који се наставља реп слова р (изведен новим потезом).

Лигатура $\text{р} + \text{ѣ}$ писана је на традиционалан начин (ѣ у виду крста налази се над р).

⁵ П. Ђорђић, *Историја*, 188.

У лигатурама $\omega + \mathbf{v}$ и $\omega + \rho$ лучна линија издуженог $\mathbf{v}$ са двама раздвојеним петљама или стуб ρ спуштајући се надоле, пресецају угиб широке *омеге*.

Посебно су упадљиви спојеви где је један од елемената слово $\mathbf{d}$: $\mathbf{d} + \mathbf{a}$, $\mathbf{d} + \mathbf{v}$, $\mathbf{d} + \ddot{\mathbf{i}}(\mathbf{i})$, $\mathbf{d} + \rho$, $\mathbf{d} + \chi$, $\epsilon + \mathbf{d}$, $\epsilon + \mathbf{d} + \mathbf{a}$, $\epsilon + \mathbf{d} + \ddot{\mathbf{i}}(\mathbf{i})$. Они нису тако чести у рукописима, а овде су доста фреквентни. У спојевима где је прво слово $\mathbf{d}$, писано слично као у врсти, само без десне ножице, везни елеменат је подница. Десним крајем она се наслања на наредно слово – на горњу страну петље брзописног $\mathbf{a}$, бочну линију брзописног $\mathbf{v}$ са двама раздвојеним петљама, на стуб већег брзописног $\ddot{\mathbf{i}}(\mathbf{i})$, на стуб ρ , десни крак χ , при чему доњи део елемента тог другог слова (од места где га подница додирује) чини и десну ножицу $\mathbf{d}$.

У спојевима $\epsilon + \mathbf{d}$, $\epsilon + \mathbf{d} + \mathbf{a}$, $\epsilon + \mathbf{d} + \ddot{\mathbf{i}}(\mathbf{i})$ језичац широког ϵ прелази у подницу $\mathbf{d}$, која се даље спаја са наредним словом као у претходним везама. Наведене лигатуре могу се узети и за везно писање, а сличних спојева који стварају дилему о томе да ли су у питању лигатуре или вез има још.

Тако, на пример, доста пута среће се спој (црвен и црн) широког $\mathbf{c}$ и малог облог ϵ ($\mathbf{c} + \epsilon$) обликован тако што се лучна линија $\mathbf{c}$ на доњем крају савија навише па унутра образујући бочну линију ϵ чији језичац је накнадно дописан. Запазила сам и пример великог црвеног $\mathbf{c}$, а унутар њега посебно изведено мало црно ϵ , без заједничке везне линије.

Потврђује се и спој бубњевитог $\mathbf{v}$ са дебелим *јером* ($\mathbf{v} + \mathbf{ъ}$), где стуб дебелог *јера* полази из горњег међупростора и мало испод врха $\mathbf{v}$ савија се и спаја с бочном линијом $\mathbf{v}$, па се тако унутар $\mathbf{v}$ (при врху) образује петља $\mathbf{ъ}$. Слична комбинација *јера* потврђује се и са издуженим брзописним $\mathbf{v}$.

Од примера везног писања у врсти наводим спојеве: $\mathbf{a} + \mathbf{z}$, $\mathbf{m} + \ddot{\mathbf{i}}$, $\mathbf{m} + \mathbf{ъ}$, $\mathbf{t} + \mathbf{ъ}$, $\mathbf{z} + \mathbf{t} + \mathbf{ъ}$ итд.

Постоје и случајеви где се повезује слово у врсти са наредним словом и обрнуто. На пример: дуга подница наредног $\mathbf{d}$ својим левим крајем пресеца стуб брзописног $\mathbf{z}$ у врсти мало испод његовог врха ($\mathbf{d} + \mathbf{z}$) или допире до врха левог крака $\mathbf{z}$ ($\mathbf{d} + \mathbf{z}$), а у неким случајевима десним крајем пресеца стуб $\mathbf{ъ}$ ($\mathbf{d} + \mathbf{ъ}$) у врсти; у вези $\mathbf{a} + \mathbf{z}$ полууоставно $\mathbf{a}$ у врсти и наредно брзописно $\mathbf{z}$ имају заједнички стуб (стуб $\mathbf{z}$ продужава се у стуб $\mathbf{a}$), у $\mathbf{m} + \mathbf{z}$ десни стуб наредног брзописног $\mathbf{m}$ продужава се надоле и прелази у леви крак слова $\mathbf{z}$ које је у врсти итд.

Над редом често се употребљава спој $\mathbf{d} + \ddot{\mathbf{i}}$ где изнад поднице $\mathbf{d}$, са десне стране, долазе две паралелне улево искошене црте или ређе две тачке. Понегде у везу писан је спој брзописно $\rho + \mathbf{t}$ (троного), као и $\rho +$ *ижица* изнад које су две тачке (у оба случаја везну црту чини стуб брзописног ρ који се на крају савија и идући навише, допире до наредног слова).

У овом рукопису на специфичан начин чешће се изводи наредни спој *го*, који представља завршни слог у речи: слово $\mathbf{g}$ је положено и личи на титлу

(горизонтална црта чији се леви крај кратко ломи надоле, а десни нагоре), изнад њега је слово **о** с *покретијем* (навише лучном титлом).

5. Упадљиву карактеристику у овом рукопису, која се доследно спроводи, представља начин писања облика речи *око*. Ако се ради о једнини, на почетку те лексеме редовно се налази слово **о** са тачком у средини: **око** 154a/18 (x2), 19, **ока** 162b/10 итд. У падежима двојине или множине у тој позицији потврђује се удвојено **о**, свако са тачком у средини (**оочима** 10a/18, **оочію** 78a/15, **оочесами** 78a/16–17, **оочеса** 122a/13, **оочи** 122a/21 итд.), или се јавља једно веће елипсасто по ширини развучено **о** са две тачке у средини (**очесо|м|** 182b/1, 434a/7, **очима** 251b/10, 336a/18, **очесь** 408a/14 итд.).

Манир писара је да удваја слово **о** и тада када се не ради о двојини, вероватно да би рукопис био лепши и декоративнији: **роож|д|ьша се** 131a/17, **роодо|м|** 150a/17, **роож|д|ьства** 371b/6 итд.; **сноове** 163b/18, 241a/14, **сноовь** 424a/17 итд.

Постоје и примери где се два **о** визуелно налазе један поред другог из разлога што је предлог **о** или **по** написан без размака са наредном речју која почиње словом **о**: нпр. **о онѣм'** 49a/14, **по о|д|лагающеи се** 170b/21 итд.

Код неких лексема где између два **о** долази сугласничко слово писар над ред ставља удвојено **о** са титлом, а остала слова пише у врсти. На пример: **пр|о|р|о|ки** 13a/6, **пр|о|р|о|цы** 252b/13, **пр|о|р|о|ціи** 407b/18, **пр|о|р|о|чьствоваше** 407b/18 итд.; **по|д|обак|т| же** 13a/27, **по|д|обно** 19b/22–23, **оупо|д|облак|т| же се** 82b/13 итд.; **сло|в|о** 181a/22; **то|г|о** 248b/9; **митро|п|оліта** 463a/14 итд.

Декоративности рукописа доприносе и интерпункцијски знаци, као што су, на пример, две тачке са таласастом цртом, при чему су оба та знака искошена удесно. Да би попунио ред, писар у доста случајева понавља комбинацију та два знака и по неколико пута.

6. Према општем утиску дуктуса чини се да на неким странама (202a/1–3, 211b/20–27, 219b/23–27, 220b/17–26, 229a/1–8, 232b/7–12, 249b/1–12, 257a/10–14, 263b/1–15, 266b/16–27, 316b/10–21, 323b/15–27, 329b/1–15, 333b/26–334a/14 и 381b/1–11) по неколико редова потиче од *друге руке*. Слова су овде читка и типолошки идентична са онима у рукопису *главне руке*, али нису тако лепа, калиграфски стилизована. Рукопис је развученији, између слова су веће белине, а и сама слова су нешто шира. Међусобно упоређивање словних облика показало је да нема типолошких и варијантских разлика и да се слова подударају у погледу залажења у међупросторе, као и по облику и смеру пречки, висини петљи и другим елементима. По изгледу највише одступају **з** (има плићи доњи лук), **к** и **х** (угиб им је нижи), затим титла која је дужа, у наредном **д + ѿ** увек су две тачке над **ѿ**, а не две улево искошене црте,

међутим, све те карактеристике понегде се јављају појединачно и ван ових сумњивих страна.

Имајући све то у виду, не могу са сигурношћу да тврдим да се ради о истом писару. Склона сам мишљењу да је целу књигу исписало исто лице, а да су уочене разлике последица попуштања његове пажње или замора. Но, уколико је те редове из неких разлога исписао други писар (можда да би вежбао или док се главни писар одмарао), он је доста добро имитирао рукопис главне руке.

7. У рукопису постоје различите *исправке* и *допуне*, које потичу од самог писара, а рађене су како у току исписивања текста, тако и накнадно. У том погледу ова књига представља интересантан пример кориговања текста у српскословенској рукописној традицији.

а) Два пута писар је начинио *исправку* на посебно исеченом комаду хартије, који је педантно прелепљен преко погрешно написаног текста (писмо и мастило су као и осталог текста): **нарицаек|т| и глѣть, члѣколювца бѣ** 12б/4; **пакоже самъ гѣ / свои|м| оучникѡ|м| реч|ч|(ѣ), и на многи|х| мѣсте|х|** 23б/26–27.

б) Неколико пута он је исправио редослед двеју речи, тако што је црвеним мастилом изнад прве ставио слово **в** (= 2), а изнад друге слово **а** (= 1): **ѡ семъ словѣ** 14а/27; **оученико|м| и извѣщае|т|** 71а/8; **тъкмо прѣгрѣшеніа** 108а/21; **спсе/ніе въсѣмъ** 149б/21–22; **роодо|м| вѣхѣ** 150а/17; **око тѣла** 154б/9; **мльва въ истинѣ** 167а/22; **ср|д|ца невѣдомаа** 179б/25; **пріетию имамъ** 199б/24; **наши оуди** 243б/13; **к|с|(тъ) оубо** 270а/16; **высть семѣ** 321б/9; **ради оубо** 337б/6; **вѣровати ѿ кзыкѣ** 350а/26; **рече ради** 369б/6; **ѿ іоуды кнезь** 379а/20–21; **свпротивнь нѣсть** 437б/16–17.

в) Потврђују се и примери прецртавања *речи*, *слога* или *слова* двома црвеним хоризонталним цртама: **исчитаваема** 9а/9 (прецртано **ва**); **патити се** (прецртано друго **ти**) 10б/23; **целѣющѣ** (прецртано **ю**); 11б/4, **твои твои** (прецртана друга реч) 18а/18; **прѣданіа прѣданіа** (прецртана друга реч) 39а/4; **пріити пріити** (прецртана друга реч) 62а/16; **питаек|т| же земли ... питаек|т| же п'тице** (прецртана прва реч и речца) 157а/22; **оубо по|д|вижень оубо** (прецртана прва реч) 183а/22; **възраек|т| же на нѣо** 186а/13; **нѣжд|д| нѣждѣ** (прецртана друга реч) 242а/24; **въздающе въздающе** (прецртана друга реч) 391б/25. У примеру **пріиде ходатающихъ блготвореніе съдѣа. еже ближнѣмѣ блгосътворить** 281б/18 реч **съдѣа.** прецртана је са више потеза пера.

Коректорске *допуне* јављају се како у тексту тако и на маргинама.

а) Три пута среће се црвени знак за уметање у виду вертикалне или удесно искошене лучне (удесно) црте, чији се доњи крај савија надоле, а унутар лука су две тачке (једна изнад друге или једна поред друге). Знак долази у врсти и на маргини. Примери: л. 18а/26: **мнѣ знак |ни| ко|злица** – доња маргина **знак николи|ж|(ѣ) не да|л| еси**; л. 328а/1–2: **повѣдити хлѣцихъ / на**

истин'наго вѣа знак – десна маргина знак и Ѡрицающих се; л. 391б/7–8: не тако не/разумни знак – доња маргина знак нь тако разумни.

б) Коректорске допуне јављају се и на бочним маргинама без знака за уметање. Тако на десној маргини л. 77а/16 стоји тако (истим мастилом и истом величином слова као у тексту), а у тексту је надметнута иста реч светломрким мастилом тањим пером: не мнѣти |тако| смѣть. На десној маргини л. 84а стављено је веће брзописно з у виду тројке, истим пером и мастилом, наспрам речи вѣ|з|печаліе у 9. и лексеме вѣ|з|болѣ|з|ніе у 10. реду, у којима је то слово надредно, а по типу брзописно положено. На л. 85б/4 у лексеми миро долази и, а на десној маргини написанао је слово ѳ. На л. 147а/10 у речи не вѣздѣ стоји ѣ, а на десној маргини истим пером и мастилом као исправка долази ѣ. Иначе, лексеме вѣздѣ и здѣ, осим наведеног примера, на испитиваним странама редовно се потврђују с јатом и готово увек са знаком ѣ између слова д и ѣ (вѣздѣ 164а/10, 293а/14, здѣ 173б/12, 174а/5, 24, 192б/22 итд.).

в) Постоје примери где писар у току писања уметне пропуштену реч, истим мастилом а ситнијим и тањим словима: е|с|(ть) реч|(е) кто (уметнута друга реч) 159б/3.

У случају Ѡ іw|н|а 3а/17 уметнуо је слово і, у Ѡвръзает се 159б/21 додао је а, у лексеми плода 371б/22 дописао је слово п тако да оно сасвим мало залази у горњи међупростор итд.

У току писања он је пропуштена слова додавао и над ред, без титле, истим писмом и мастилом: на вр|а|ки 2а/16, при|п|летает се 6а/19, сѣсеніе |и| оупованіе 155а/10, веліе |и| прѣвѣсходѣще 202б/14–15, лѣкава|а| 232б/14, вѣ на|п|асте|х| (додато п) 283б/2, работа|е|мь 443а/14.

У еѣ|г|лискога |бо| 351а/12 речцу бо написао је истим мастилом, али брзописом.

У лексеми по|д|овно 188б/25 слово д је дигао над ред, а онда је у простору од поднице д до ивице низа истим мастилом извео слово в, мало мање него у реду, при чему привезак в чини и десну ножицу надредног д.

Приликом преписивања писар је и преправљао слова. У оумножи 283б/7 уместо и најпре је написао е, а онда је начинио исправку дописавши десни стуб и, који је јаче улево искошен и угнут тако да својом ивицом додирује врх језичца е, сада пречке и. У лексеми вѣждѣлѣніа 286а/1 прво је написано високо ѣ (прво по реду), које изгледа као мало само има продужени стуб, а онда је са десне стране, уз сам стуб ѣ, при његовом врху, дописано е (лучна линија е наслања се на стуб ѣ).

в) У доста случајева писар је накнадно кориговао исписани текст додавши над ред пропуштене речи (реч), део речи или слово ситнијим словима, писаним тањим пером и светлијим мастилом.

Запажени примери са дописаним речима⁶ су: тако пооч|ч|(е)нїе, |нѣко|, и подвиженїе 5а/9; паки |т'ще| славию се 6б/26; и жеж|д|щ|и|м| |и стран'- ствѣющи|м|| 26б/12; дрѣзайте |азъ| победи|х| 87а/12; сѣдїти въсемѣ. |мирѣ| и въздати 127а/13; понѣже |бо| зл'ѣ 159б/17, сего |бо| ради 159б/21; реч|ч|(е) |тако| исцѣли 160б/17; сїе. |ев|г|лїе| 200б/17; нѣ |егда| не хоше|т| 243б/25; въсегда |сѣ| въ дш|а|х| 252а/23; оубо |с|т|| въсегда 257б/11; нѣ |се| оубе 341а/27; оубтаивши се |свькѣпи се| съ свекромь своимь 373б/21; въ них же |гави се| хс̄ 418б/25; съ нимь |вѣше| петръ 436б/18; и елицы, |имамы| телѣсные 443а/2.

Случајеви у којима је пропуштени део речи стављен над ред су: про|кле|тыхъ 22а/13, |с|противает се 75а/7, по|сты|ждени 290б/2.

Потврђује се и кориговани пример да |жи|вотъ 357а/15. У врсти је написано давотъ (без размака), а онда је светлијим мастилом и тањим пером после да над редом дописано жи.

Накнадно надметнуто слово имају лексеме: сїа|ю|ща 286б/18, печ|е|т се 356а/26, ѿск|в|рѣно 375б/26, въистин|н|ѣ 402а/10 итд.

8. *Закључак.* Изнесена грађа сведочи о систематичном и функционалном распореду текста у богословској књизи *Изабрана јеванђељска поученија* из времена око 1590/1600. године. У складу са тим претпостављеним временом су и ликовна решења која се тичу исписивања наслова и иницијала.

Резултати палеографске анализе показују да слова временски одговарају воденим знацима хартије на основу којих је књига и датирана. Типолошки посматрано, полууставна мала слова не варирају много, а употреба брзописа није честа.

Готово сва мала слова потврђују се и као већа, која су врло фреквентна и за разлику од малих претежно су изведена брзописом. Поред широких, издужених, високих, бубњевитог в, и слова која су по облику као мала само су крупнија, већа слова чине и она са продужецима појединих елемената, која су и најдоминантнија. Она доприносе декоративности рукописа, као што то чине и чешћи лигатурни спојеви, а понегде и везно писање. У разноврсним лигатурама, како у врсти, тако и над редом претежу већа слова брзописног типа над малим полууставним. У анализираној књизи потврђују се различите исправке и допуне текста које потичу од самог писара, што је занимљиво за праћење процеса исписивања и начина кориговања књиге у прошлости.

Према овим истраживањима наведени кодекс представља леп пример обликовања књиге у послересавском раздобљу српске писмености, а резултати палеографских и коректорских испитивања откривају и неке специфичности дуктуса и манире писара, који је, судећи по вештини писања и кориговања, вероватно радио у неком развијенијем скрипторијуму и за собом оставио још преписа.

⁶ Овде у навођењу примера те речи или делови речи дати су између вертикалних црта.

Катица Шкорић

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ РУКОПИСА *ИЗБРАНА* *ЈЕВАНЂЕЉСКА ПОУЧЕНИЈА* С КРАЈА 16. ВЕКА

Рукопис *Избрана јеванђељска поученија* налази се у раритетној збирци Библиотеке Матице српске. Сигнатура књиге је РР IV 17. Писар је један, нама непознат,¹ а нема податка ни о месту преписивања. Књига је настала око 1590/1600. године, о чему сведочи анализа водених знакова. Каталожки опис рукописа је у овој књизи (в. бр. 101). Констатовано је да је језик споменика српскословенски. Међутим, у њему се потврђују и неке особине српског и рускословенског језика, што упућује на претпоставку да је рукопис у вези са рускословенским предлошком или непосредно или преко неког нашег ранијег преписа. Интересантно је стога и детаљно испитати његове фонетске и морфолошке одлике и утврдити у коликој мери је преношење у српску редакцију обављено доследно и успешно.

Фонетске црте

1. Речи са написаним **а** на месту *јера*, дакле са српском вокализацијом некадашњег полугласника што одговара и српскословенском језику, има тридесет и две. Срећу се и речи у којима је писар са **ь** обележио етимолошко **а**. У одређеним морфолошким категоријама и лексемама које су ушле у састав српскословенске норме долази **е** < **ь**, **о** < **ъ**. У неколико лексема је према рускословенском месту **ь** стављено **е**.

а) Српскословенску вокализацију у корену речи потврђују следећи примери са **а**: *маглоу* 191а/17, *простар'ш8* 192а/17, *распан'ше* 212б/20, *сѣ тащан'їемь* 219а/18–19, *такмо* 238б/16, 446а/13, *на сань* 279б/27, *коначно* 316б/13, *распан'шом8* 342б/26, *на мазд8* 356б/9, *магл8* 409а/22, а и један пример придева *бѣ|з|частны* 394а/21, који се јавља и правилно писан са **ь**, **въ**

¹ В. у овој књизи: Душица Грбић, *Палеографске и коректорске особености рукописне књиге Избрана јеванђељска поученија*.

БЕЗЧЪСТНЫЕ ба/14. И у прилогу вѣнѣ је једанпут слово а: ИЗЪ ВАНЕ 786/5, а двапут правилно њ: ИЗЪ ВѢНѢ 786/14, 20.

На два места у предлогу кѣ налази се а место *јера*: КА МѢЧИТЕЛКѢ|М| 417а/27, КА МЕНИ 427а/23. У осталим случајевима, кад уз предлог стоји њ и ређе ѣ, изговор *јера* са а се подразумева: КѢ ... ВѢТРЪНОИ 1916/23, КѢ МѢШИСѢОВИ 3356/21, КѢ ВѢГ 391а/8, 4066/26; КѢ ЗАПОВѢДЕ|М| 305а/2–3. Графијске потврде за предлог к српског језика нема.

Књишко читање се види у именицама са групом -ѡств- у којима је уместо *јера* стављено а: ЕСТАСТВѢ 2636/11–12, БОГАТСТВО 3886/26. У осталим речима са овом групом, без обзира на консонант који се испред ње налази, полугласнички знак је редовно стављен: пр|о|р(о)чѡствѣа 2396/14–15, разѡииничѡство 245а/14, ѡ БОГАТѡСТВА 255а/18.

И у једном придеву на -ѡск- написано а уместо *јера* показује да је вредност *јера* а: ПЛѢТАСКО 4396/21. У осталим примерима са овом групом стоји правилно *јер* по српскословенском правопису у вредности а. На пример: члѡчѡскѣи 2396/11–12, члѡчѡско 2446/11–12, члѡчѡскаго 3006/19.

У следећим лексемама, које се творе суфиксима -ѡць, -ѡнѣ, -ѡкѣ, изговор *јера* са а је и означен: ДЛѢЖАНѢ 58а/4–5, НА ПОСЛѢДАКѢ 112а/7, ВИДАЦѢ 1276/11, ЛОВАЦѢ 2366/16–17, ВѢРАНѢ 3236/14 и НАЧАНѢ 3716/11.

Међутим, чешће је стављено *јер* и *пајерак*, на пример: НА ПОСЛѢДѢКѢ 3076/25, 3146/24, СЛѢПѢЦѢ 313а/16, БЛѢГѢХИТРѢЦѢ 3146/17; СРЕБРОЛЮБѢЦѢ 3066/15, СЛѢПѢЦѢ 312а/10, ЕЗЫЧѢНѢ 312а/23, КРОТѢКѢ 313а/23, БЛѢГОРАЗМѢНѢ 314а/14, НА ПОСЛѢДѢКѢ 3376/10, КОЖѢНѢ 3956/16. Ни случајеви у којима *јер* изостаје нису ретки: НАЧЕТКѢ 426/18, НЕМА|С|ТИВѢНѢ 262а/3, члѡколюбѢЦѢ 301а/5, ВѢРНѢ 3036/26, СРЕБРОЛЮБѢЦѢ 3066/9, ЗЛАТОЛЮБѢЦѢ 3066/17–18, БЛѢГОРАЗМѢНѢ 314а/10–11 итд. Слично колебање у писању среће се у многим српско-словенским споменицима, иако је читање по српскословенском од појаве овог рефлекса увек било са а.

У придеву *кожанѣ* 395а/19, 3956/9–10 написано а у суфиксу је или етимолошко или је српски рефлекс полугласника, јер се у старословенским речницима налази двојако.²

У придеву *игљнѣ* на месту етимолошког ѡ у суфиксу написано је е: ИГЛѢНЫМА 309а/5, ИГЛѢНЫМѢ 309а/13.

Именица *лихоимѢЦѢ* долази са графичким потврдама вокализације полугласника. У њој се јављају српско/српскословенско а и рускословенско е.

² *кожанѣ*, adj. и *кожнѣ*, adj. (в. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862–1865, 295, 296); *кожнѣ*, -ѡи прил. (в. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Москва 1994, 287).

Она се у обе фонетске форме среће по једанпут: **лихоимаць** 25б/22 / **лихоимець** 303б/21. На једном месту стављен је и *пајерак*: **лихоим'ць** 26а/14.

Некадашњи секундарни полугласник јављао се у српскословенским текстовима у одређеним књишким категоријама, а и у речима које има и народни језик. Сви уочени примери у којима је секундарни полугласник могао бити обележен према народном изговору, долазе по старословенској норми: **болѣзнѣ** 245а/26, **щедрь** 300б/14, **внѣтрѣ** 300б/24, **есмѣ** 307а/14, 312а/5, **нѣсмѣ** 307а/14, **воскъ** 311а/23, 311б/3, **прѣмѣдрѣ** 314б/17, **рекль** 385б/15 итд. У једном глаголском радном придеву српски рефлекс секундарног полугласника је означен словом **а**: **прорекаль** 385б/14.

Књишки изговор некадашњег секундарног полугласника обележен је са **а** у сугласничкој групи **-тв-** у придеву **по вж|с|тавнѣхъ** 228а/25, али постоје и следећи случајеви: **дѣиствнѣ** 236а/1–2, **вж|с|твною** 236б/14.

Именица **павѣль**, **павль**³ налази се различито написана. Рускословенски фонетски тип потврђује се у **павль** 331а/11, 334б/22, 336б/26, па и у **павель** 329б/3, 334а/15. Српскословенски изговор можда се види у **пав'ль** 397б/3.

б) Предлог **въ** писар је једанпут заменио народним предлогом у: **оу море** 266б/9–10. Ова измена у штокавским народним говорима среће се већ од 11. века, а половином 12. процес је завршен у свим говорима штокавског језичког подручја.⁴

Српскословенски предлог **въ**, касније **ва**, писан је чешће са **ѣ**, ређе са **ѣ**: **въ глѣбинѣ** 234а/27, **въ мѣсто** 236а/22, **въ цр|с|твѣи** 244б/27, **въ ... вѣщехъ** 422б/17, **въ пѣснехъ** 424б/13; **въ цркви** 7а/13, **въ никеискои** 37а/14–15, **въ соудоу** 462б/12 (х2) итд.

Само на једном месту у предлогу је уочен *пајерак*: **в' чинѣ** 16а/25. Српскословенски књишки изговор написаног **въ**, **вѣ** и **в'** био је **ва**.⁵ Написано **ва** запажено је на два места: **ва вѣрѣ** 92а/12, **ва вавѣлоне** 377а/18.

Одсуство знака је забележено четири пута: **в настоѣще|м|** 249а/26, **в малѣ|м|** 263б/2, **в сили** 324б/18, 20. Ова фонетска варијанта одговара руској књижевној норми.

в) Префикс **въ-** је двапут измењен у **ва-** као у српскословенском: **неванидете** 88б/7 и **вападе** 278а/3. У осталим речима на **въ-** изговор префикса писање не показује, али такав правопис одговара српскословенском. Илу-

³ **павѣль**, **павль**, -а м. имя (в. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, 439–440).

⁴ Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, Београд 1976, 80.

⁵ Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 207–208; Вера Јерковић, *Српска Александрида. Академијин рукопис (бр. 352). Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, Београд 1983, 33.

стративно се наводе следећи примери: **ВЪСТАНИ** 247а/23, **ВЪСТА** 248б/5, **ВЪВЕСТИ** 300б/18, **ВЪПАДОШЕ** 304а/20, **ВЪПАДАЮ|Т|** 307б/6–7; **ВЪДОВИЧЮ** 246б/1–2, **ВЪДОВА** 246б/12, **ВЪДОВИЦѸ** 326б/3, **ВЪДОВИЦА** 412б/11 итд. Свега на једном месту виђено је **вѣ-**, **вѣСТАНИ** 248а/9–10.

Полугласнички знак у префиксима **вѣз-/вѣс-** је присутан доследно: **ВѢЗМОЖНО** 234а/13, **ВѢЗВЕДЕ|Т|** 234а/22, **ВѢЗМОГѸТЬ** 238а/25, **НЕ ВѢСХОЩѸТЬ** 241а/24, **ВѢСХОТѢЛ БЫ** 243а/3, **ВѢСКР|С|НІА** 245б/13 итд., што одговара српско-словенској правописној норми и изговору *вaz-/vas*.

г) Заменички корен **вѣс-** се у српској редакцијској писмености читао *вас-*, дакле са гласовном вредношћу *јера*.

Са полугласничким знаком примери су ређи од оних у којима знак изостаје. Стављено **ѣ** знатно претеже над *пајерком*, а потврда са **ѣ** није регистрована. Неки од примера су: **ВѢСѢХЪ** 235а/12, **ПО ВѢСИ** 237б/1, **ВѢСА** 237б/5, **ВѢСЬ** 237б/22, **ВѢСЕГДА** 239а/17; **ВѢСИ** 84а/19, **ВѢ ВѢСИ** 234б/2, **ВѢСА** 237б/23, **ВѢСѢМЪ** 238б/22, **ВѢСѢХЪ** 251б/16, **ПРѢ|Д| ВѢСѢМИ** 253б/6 итд.

Без полугласничког знака примери су најфреквентнији: **ВСА** 234б/18, **ВСАКѸ** 236а/2, **Ѡ ВѢСѢХЪ** 236а/23, **Ѡ ВСАКОГО** 236б/1, **ВСАКОМѸ** 238а/3–4 итд. То одговара старословенском, рускословенском или старијем народном српском језику.⁶

д) Примери са рускословенским односно старословенским *e < ѣ, o < ѣ*, који су иначе у одређеним морфолошким категоријама и лексемама били део и српкословенске језичке норме,⁷ постоје и у *Поученију*: **ПРАВѢДНАГО** 322б/22, **НЕПРАВѢДНО** 337а/26; **ЛЮБОВѢ** 421б/23–24, **ЦРКОВѢ** 423б/10 итд.

ђ) У књизи су и примери у којима се слово *јер* налази уместо етимолошког *a*. Увек је стављено **ѣ**: **РАСТѢЧАЕ|Т|** 7а/5–6, **СѢ ВѢМИ** 94б/14, **Ѡ ТѢКОВЫ|Х|** 110б/2, **ТѢИНѢСТВА** 160а/15, **МѢЧТѢНІЕМЪ** 236а/10–11, **ПРЕЛѢЩѢМИ** 236а/11, **НЕ ТѢКОВІЕ** 236а/13, **ВѢ ... ВѢВІЛОНѢСКОМЪ** 377а/15–16, **Ѡ ... ВѢВІЛОНѢСКАГО** 377б/26–27, **ДО ... ВѢВІЛОНѢСКАГО** 378а/4–5. Иначе има и: **РАСТАЧАК|Т|** 14а/23, **ПРѢЛѢЩАЕМИ** 236а/9–10, **ВАВИЛОНѢСКОЕ** 377а/17, **ПО ... ВАВІЛОНѢСКОМЪ** 377а/22–23 итд.

е) Једанпут на крају речи писар је ставио **a** уместо *јера*, иако полугласник у тој позицији није имао гласовну вредност: **ЛИКА СВѢЗДЪ** 323б/1–2.⁸

⁶ П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 208; Вера Јерковић, *Српскословенски и његова норма у Ирмологију Кипријана Рачанина*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 11–16. IX 1984, Реферати и саопштења, 14/11, Београд 1985, 221.

⁷ Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 22–23; Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 48.

⁸ У Миклошићевом речнику, међу примерима који се наводе уз именицу **ликѣ**, т., налази се и синтагма **ликѣ звѣздѣ** (в. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 337).

2. Графема **ы** има српскословенску и српску гласовну вредност *и*. О томе сведоче примери замене **ы** са *и*, а среће се и **ы** место *и*. Навешће се неки од примера који то показују: **о петы хлѣвехъ** 2а/5, **високооумныхъ** 5б/17, **милостиню** 6а/24, **не вѣми** 228б/25, **богати** 261б/5; **любиты** 244а/7, **вѣсы** (Н.мн.) 270а/2 итд.

3. У књизи слово **ѣ**, без обзира на положај у речи, најчешће се налази на етимолошком месту, што је у складу с правописним правилима и руске и српске редакције. На пример: **въ мѣстѣ** 236б/4, **по егѣпѣтѣ** 237а/6, **тѣло** 243а/19, **дѣло** 244а/12, **къ мѣстѣ** 246а/16, **въ вѣрѣ** 250а/26, **въ градѣ** 269б/26–27, **хлѣба** 455б/2 итд.

Осим тога нису ретки ни примери који показују екавску вредност *јата*.

Неке од потврда са написаним **ѣ** уместо етимолошког *јата* су: **въ книзе** 1а/1, **млеко|м|** 23а/2, **о ловитве** 235а/12, **телесѣ** 238б/9 (прво **ѣ** у речи), **къ вѣре** 271а/23, **млека** 434б/23 итд.

Екавски изговор *јата* потврђује и написано **ѣ** у положајима где се налазило етимолошко *е*, односно *ѣ*: **телесѣ** Г јд. 238б/9, **ненавидѣтъ** 241б/3–4, **ѿ телѣси** 243а/25, **любѣтъ** 411а/9, **хотѣтъ** 421б/19, **ѿ тебѣ** 436а/5–6 итд.

У рукопису рефлекс *јата* је екавски, што одговара језичкој норми српске и руске редакције.

У прилогу/предлогу **посрѣдѣ**⁹ на два места крајње **-ѣ** алтернира са **-и**: **посрѣди** 95б/25, 145а/5, и: **посрѣдѣ** 96а/4–5, **посрѣдѣ** 195а/5, 14.

Замена **ѣ** са **и** присутна је неколико пута у Д и Л јд. именица **а/ја* основа ж. рода, а и у основи императива (в. у делу о морфолошким цртама).

4. Вокално **л** се у тексту доследно чува што је одлика српскословенског језика: **из' глѣбины** 234а/21, **въ глѣбинѣ** 234а/27, **напльнише** 234б/8, **слнце** 240б/7, **мльвами** 255а/11, **тлькѣщомѣ** 292б/5–6 и др.

5. Означавање вокалног **р** са **рь** јасно илуструје српски изговор, књижевни и народни: **крвопролитїе** 245а/15, **ѿ прѣсти** 247б/4, **четврѣтоѣ** 249а/5, **прѣвоѣ** 249а/6, **крѣвь** 249б/5, **крѣве** 272а/9, 279б/23, **на крѣвоточивѣю** 273б/19, **не оумрѣла** 273б/25–26, **крѣвию** 275а/22, **трѣнѣв'скїи|м|** 457а/5 итд.

На једном месту уместо старог вокалног **р** налази се рускословенски рефлекс **ер**: **четвертовластїе** 451б/14–15.

Двапут је место вокалног **р** и рускословенска група **ро**: **свекрови** 375а/10 и **съ свекровью** 375а/13.

У именици **прѣси** **f. pl.** вокализовани полугласник иза сонанта **р** у примеру **прѣсы** 260а/11 не одговара рускословенској норми. Ни група **ро** у запаженим примерима **оумроше** 169аб/25, 335б/20, 369б/15, 387а/18 није по

⁹ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 638.

рускословенском правилна. И у другим споменицима руске редакције среће се у истој лексеми неправилно *рѡ* уместо *ѣр*.¹⁰ Написано *оумръшѡ* 375a/6–7 одговара Србину писару.

6. Старословенско *ѣ* у српској и руској редакцији добило је различите вредности, које се овде и потврђују. Српскословенски и српски рефлекс некадашњег назала *ѣ* је *ѣ*: *гѣ* 235a/10, *нарицаѣ* 235a/22, *прѣ|д|ставѣѣ* 236a/1, *имѣ* 237b/2, *ѡ вѣсек дѣше своек* 244a/24, *ѡ дрѣгѣѣ* 245b/22, *причестника* 256b/18, *наказаѣ* и *оучѣ* 274b/2–3, *не любѣи* 277a/27, *творѣтъ* 431b/20 итд. Сви примери повратне заменице се илуструју српски односно српскословенски изговор: *помѣите се* 41a/3–4, *кр|с|тихоомъ се* 243a/19–20, *напоихомъ се* 243a/22, *питаѣтъ* |*с|ѣ* 332b/6–7, *насладим се* 442b/19 итд.

У примеру *бѣше обѣтованіѣ* 350a/17 *ѣ* се налази место етимолошког *-је* (*обѣтованіѣ*).

Из предлошка су и следећи примери са графемом *-ѣ* место старословенског *-ѣ*: *покланѣ се* (друго *ѣ*) 118b/21, *гѣѣ* 134b/23, 216b/16.

И у примеру *ѡ аморіѣ(!)* 36a/25–26, који је погрешно написан, налази се *ѣ*.¹¹

Рускословенској норми одговарају примери бележења *ѣ* на месту старословенске групе *-ѣ(-)*. У корену речи су: *ѡслаѣ животина* 82a/5, *пріѣти* 116a/10, *пражити* 285b/24 и *сѣѣтѣѣ* 377a/13.¹² У наставцима: Г јд. ср. рода *исправлѣніѣ* 313b/26; Н јд. заменице ж. рода *сїѣ* 214a/8. А и у А мн. заменице 3. л. ср. рода: *ѣ* 350b/20.

У три А мн. ср. рода такође је *ѣ* место *-ѣ*, на *дѣховныѣ дѣла* 276/21, *недоужныѣ очеса* 50b/7, *словесныѣ овѣчета* 354a/12, али у сва три случаја стављено је *-ѣѣ* уместо *-ѣѣ*.

И написано *ѣ* за вредност 'а' иза сугласника одговара рускословенском: *покланѣ се* (прво *ѣ*) 118b/21, *сѣѣствитѣѣ* (Г јд.) 149b/25.

Рускословенски фонетизам уочен је још четири пута, у истој лексеми у позицији иза сугласника *ч*. На месту старословенског *ѣ*, налази се *ѣ*: *ни давати притѣча* 144b/25–26, *не давати притѣча* 145b/14, *не дамы бѣѣ притѣча* 146a/23–24, *притѣча сеѣ* 253b/4–5.

¹⁰ Душица Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века у збирци Библиотеке Матице српске, Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 4, Псалтири*, Нови Сад 1993, 121.

¹¹ *амира* m., *амирѣѣ* m. (в. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 5); *амира* m. грч. емир, адмирал, кнез, управитељ једне покрајине (в. Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци 1935, 3).

¹² С. Петковић, *Речник црквенословенскога језика: осель, ослаѣ, осле < осьль, ослаѣ, ослаѣ adj.* (стр. 145); *пріѣти < приѣти v. pf.* (стр. 198); *пражити < пражити v. impf.* (стр. 206); *сѣѣтѣѣ < сѣѣтѣѣ f.* (стр. 273).

Са руским рефлексом је и један облик партиципа презента активног са написаним -а на крају, уместо старословенског -ѡ: **гѣ ... показаа петрови вѣдѣщихъ образа гла къ немѣ** 2356/16–18.

Старословенски назал *ε* у именици **радѣ**, т. написан је са **а**: **Ѡ радѣ** 263а/3.

У синтагми **исцѣлѣнїѡ сътворити** 2786/25 вредност графеме ѡ зависи од тога да ли је именица у А јд. или мн., што се у тексту не види.

Примери показују да је старословенски вокал *ε* најчешће измењен према српском језику. Писање графеме ѡ потиче из предлошка. Примери илуструју да се ѡ у поствокалској позицији среће за *ја*, после сугласника л и н има вредност 'а, иза ч вредност а, што одговара рускословенском језику. На једном месту вредност написаног ѡ је српкословенска, стоји за *је*.

7. У свим речима са л на крају речи и слога оно је сачувано, што је у складу са рускословенским и српкословенским језиком. На пример: **привель** 236а/5, **имѣл'** 236а/6, **обѣщал' се** 2376/14, **повелѣль** 238а/2; **хѣл'никъ** 2596/21, **свѣтил'никъ** 2646/26, **без'дѣлнехъ** 301а/13, **селнаа** 3276/2, **свѣтилникъ** 429а/7–8 итд. Пример са изменом -л(-) > -о(-), која се у новоштокавским говорима догодила од краја 14. до половине 15. века,¹³ није запажен.

8. Старословенско иницијално **чр-** је доследно чувано и сви примери су по норми српског редакцијског језика: **чрѣвь** 21а/5, **чрѣва** 2846/21, **чрѣвѣнаго** 302а/21, **чрѣное** 3166/4, **чрѣвеница** 387а/1–2 и др. Не потврђује се српско *чр-*, а ни рускословенско *чер-*.

9. У тексту се и група **чѣт-** налази непромењена, што је норма српкословенског језика, а у складу је и са рускословенским. Неки од примера заменице **чѣто** и облика изведених од те заменице су: **почто** 2336/3, **что** 2336/5, 2416/8, **ничто** 2346/2, **ничтоже** 2356/22, 238а/2 и др.

Нема лексеме у којој место ове групе долази *шт*, што је једна од основних штокавских црта.¹⁴

10. Старословенска гласовна група **ѡ** је доследно сачувана. Илустративно наводим следеће примере: **въ ... ноци** 2346/2, **помоци** 2346/7, **въсемоѡно** 2346/16, **на помоѡшь** 235а/5, **рѣци** 243а/15 и др.

У рукопису нема замене **ѡ** са **ћ** што би указивало на утицај говорног језика нашег преписивача.

11. Старословенска група **жд** је углавном непромењена, што је налагала и српска и руска редакцијска норма. На пример: **раж|д|аетъ** 2336/9, **також|д|е**

¹³ Jovan Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I dio, *Uvod i fonetika*, Beograd 1974, 108; А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, 79.

¹⁴ Petar Đorđić, *Književni jezik II*, Enciklopedija Jugoslavije, 4, Zagreb 1940, 512; Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956, 26.

235a/13, подаж|д|ь 240a/15, досаж|д|аю|т| 241б/2, въ оутврѣженіе 242б/3–4, рожденіа 378a/6, 19–20 итд.

Постоје и примери, у грађи их је двадесетак, који место ове групе имају ж: на рож|с|тво 4a/1, нѣжнаа 221a/18, 305a/14, ѿ нѣж'ныхъ 238a/7, прѣ|д| ро|ж|ство|м| 378a/жива глава, на рож|с|тво 380a/жива глава, нѣжницы 428б/2 итд. Они су преузети из предлошка. У рускословенским споменицима примери са ж < жд нису необични, представљају остатак старије рускословенске праксе или утицај руских народних говора.¹⁵

12. Епентетско л према правилима о јотовању уснених сугласника има и српкословенски и рускословенски језик. Забележене су потврде са групом мь, вь: о подавляемихъ 255a/14–15, земельными 259a/7, вставльше 267a/8.

На одступања се наилазило још и у старословенским споменицима,¹⁶ а без епентетског л овде је запажено неколико лексема: раставак|т| 255a/23, 305б/19, оуѣзвена 281a/13, оумрѣвена 303a/17 и оуѣзвенаго 404a/8.¹⁷

13. Према прикупљеној грађи сугласник х је испуштен само у три примера и то из финалне позиције: начеткъ рѣкъ свои 42б/18, ѿ многи 307a/19 и обидѣюции 321б/5. Делимично ишчезавање гласа х, без обзира на положај у речи, познато је у већини штокавских говора.¹⁸

Морфолошке црте

У области морфологије старословенског језика редакцијске иновације нису биле знатне, па су се облици који су у складу са рускословенском нормом већином слагали и са српкословенском. Стога ће се у раду истицати припадање српској односно руској редакцијској писмености само ако одступају једна од друге. Потврде за које знају обе редакције, а налазе се у различитим морфолошким категоријама, даће се по потреби. Пажња ће се посветити и наносу из народног језика писара.

1. *Именице*. а) Именице ж. рода које се у Н јд. завршавају на -ша, -жда у Г јд. са српкословенским наставком -е евидентирани су неколико пута: дѣше 237a/22, кромѣ дѣше 241a/1, ѿ ... дѣше 244a/24, 277a/6 и лишивше ... одежде 278б/6. У истом падежу, код именица на -жда, јавља се и рускословенски на-

¹⁵ Д. Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века*, 123.

¹⁶ П. Ђорђић, *Старословенски језик*, 79.

¹⁷ Према литератури речи на оумрѣв- се у руским споменицима до 15. века налазе без епентетског л (в. Д. Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века*, 123).

¹⁸ А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, 105.

ставак *-и*: *къ бѣ҃ѣ вѣры и надежди* 194а/23–24, *днѣ ... нѣжди* 441а/8.¹⁹ Облик овог падежа као у српском језику имају три именице **а* основа у следећим синтаagmaма: *слнцѣ правдѣ естѣ бѣ҃ѣ* 311а/21, *іако прѣ|д|варати по|д|обахѣтѣ бл҃годареніе млтвѣ* 331а/12–13, а *кже клетвѣ естѣ дѣло кр|с|тъ* 339б/10–11.²⁰ Тешко је рећи да ли је у синтагми *помлїте се гнѣ жетвѣ* 41а/3–4, употребљен посесивни Г с наставком српског језика или Д по српској књижевној норми.

Код именица са основом на **ї* Н јд. се јавља различито. Према основи на **ї* нађен је пример *крѣвь* 404б/9 са српским ликом, а рускословенске потврде су: *любовѣ* 14а/13, *любовѣ* 24а/7, 343б/16, 18 (х2), 26, 344а/12 итд. Именица *цр҃кы* се у Н јд. налази у облику који одговара Н дв.: *сїа бо цр҃кви и еже Ѡ сїхѣ вѣсе* 237а/4, *хѣа цр҃кви* 267б/8 и *цр҃кви вжїа* 280а/8.

Именица *домѣ* у Г јд. има карактеристичан наставак **ї* промене, *домѣ своего* 302а/7. Од других именица са основом на **ї* Г јд. се завршава као код **о* промене.

У Г јд. именице **ї* промене су на *-е*, а среће се и наставак *-и* по **ї* основама: *любѣве ра|дї|* 16а/17, *крѣве* 16б/1, 272а/9, 13, *любве ради* 277а/12–13, 418б/3, *Ѡ крѣвѣ* 302а/21–22, *Ѡ крѣве* 448а/8 итд.; *любви ради* 309б/21, *вѣмѣсто цр҃кви* 325а/4, *крѣви* 325б/19, *Ѡ цр҃кви* 412б/13, *до крѣви* 435б/26 итд. Види се да именица *крѣ* има српски фонетски лик, а именица *цр҃ква* увек је у рукопису писана скраћено. И именице с основом на консонант срећу се с наставком *-и*, а то је познато и у старословенском. На пример: ср. род *ис корени* 282б/17–18, *вѣмѣсто сѣмени* 325а/9, *ради имени* 435б/22; ж. род *ради дѣцери* 272а/15, *Ѡ ... матери* 319б/1.

Поред уобичајеног наставка у Д јд. одређене именице **о/јо* основа м. рода налазе се и са наставком *-ови/-єви*, што сведочи о утицају основа на **ї*, који постоји у парадигми обе редакције. Примери се неће навести.

Иначе именице са основом на **ї* доследно Д јд. имају према основи на **о*: *домѣ* 261а/11, 12–13, 326б/13, *снѣ* 335а/23, *къ снѣ* 406б/26 итд.

У Д јд. именица ж. рода на **а/ја* правилан наставак је скоро доследан, долази *-е* у тврдој и *-и* у мекој промени. Одступање од српскословенског, па и рускословенског, а према српском језику, уочено је у две именице тврдих основа: *сатаны* 68а/14, *вѣры* 180б/15.

Облици А јд. именица м. рода за биће гласе као Г, а тако је по норми обе редакције.

Именице ж. рода са основом на **ї*, кад нису скраћене, у А јд. имају облик који одговара рускословенском: *любовѣ* 238б/26, *вѣ цр҃ковѣ* 250б/15,

¹⁹ Б. Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, Београд 1989, 26.

²⁰ Скрећем пажњу на замењивање слова *ѣ* и *є* у овом рукопису (в. међу фонетским цртама о *јату*).

360a/21, 410b/3, на ЛЮБОВЬ 277a/4–5, 415b/8 и др. Употребљени су и примери који гласе према српскословенском: КРЬВЬ 249b/5, 435b/22.

Примера Л јд. са уобичајеним редакцијским наставцима има пуно, а због обличког подударарања нису релевантни за утврђивање примене одређене језичке норме у споменику.

Код именица на -иѣ облици са сажетим наставком, -и уместо -ии, на пример, по скончани 413a/5 и ѡ вставлѣни 459a/8, срећу се још у старословенском.²¹

И облици Л јд. именица са основом на консонант који место -е имају -и по *ї основама јављају се и у старословенском. На пример: м. род на камени 254b/4, 12–13, въ ... дѣни 316a/13; ср. род о ... нѣсы 334a/8–9, въ ... телѣси 408a/18, въ ... врѣмени 418a/9–10; ж. род о дѣщери 272b/15, о ... дѣщери 273a/8.

Значајан је облик Л јд. именица м. и ср. рода који се развио под утицајем основа на *й. Примери овог падежа с наставком -у нису баш ни ретки, у грађи их је двадесетак. На пример: о хожденіи ісѣѣ по мѡрѣ 2a/7–8, о пастырѣ 3a/18, ѡ ... словѣ 14a/27, в' чинѣ 16a/25, по ѡживлѣнію его 76a/18, по оубіиствѣ хѣѣ 116b/12, ходи|т|(и) ... по мѡрѣ 149b/27–150a/1, о отрокѣ 160b/7, ходи по мѡрѣ 190b/6–7, ходити ... по мѡрѣ 193a/8–9, шѣствовати по морѣ 193a/21, въ мирѣ 262b/18, мимохож|д|аше по иерихонѣ 319a/1, ходити по дворѣ 325b/8, ѡ ... вѣщанію и целованію 360b/20–21, въ соудѣ 462b/12, въ соудѣ 462b/12 и др. Важно је напоменути да Л на -у одговара штокавском наречју српског језика, али се среће и "у најранијим рускословенским споменицима, и то нарочито код двосложних именица које не означавају бића".²² Дакле, примери су или потекли из предлошка или из говора писара Србина.

Именице с наставком -у у неколико конструкција с предлогом *по* су у Д или у Л који је могао бити употребљен у истом значењу: по изволѣнію похвал'но естъ и спсено 13b/10, ходите по иночьскомѣ завѣщанію 43a/19–20, даде бѣѣ члѣкѣ сего ради по оустроенію вещи вса оустраоают се 77b/21–23, по видѣнію не познавахѣ хѣ оучѣнцы 191a/2–3, не пріеть по оустроенію исцѣлѣніе 196a/6–7, нь ѡскѣдѣніе еже по к|с|ствѣ н'рава к|с|(ть) и з|д|равіе 197b/2–3, живе|т| по законѣ 215b/6–7, да по воли бжїи жити 323a/16, по е|г|лію ходити 429b/9.

Према српском језику је и Л јд. именица *а основа ж. рода с наставком -и: въ глѣбины 250b/26, не в сили 324b/18, 20, въ бѣды 405a/24, 418a/7, на тѣсноты 418a/8, 11, на бѣды 418a/11.

²¹ Светозар Николић, *Старословенски језик, I, Правосис – Гласови – Облици*, Београд 1984, 135.

²² Д. Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века*, 126.

Именица *Господ* у свим забележеним примерима за Л јд. гласи: о ... гѣ 257б/9, 271а/18, 282а/19, ѡ ... господѣ 349а/15 итд. У рускословенском ова именица "у једнини се мења по *о врсти првог раздела у потпуности",²³ а и српкословенски језик познаје овај утицај *о основа.

б) Облици Н мн. су најчешће без одступања и потврде се неће дати. Коментарисаће се поједини случајеви. Срећу се примери именица м. рода *јо основе с наставком деклинације основа на *ї, а појава је позната још у старословенском, па и у рускословенском и у српској редакцији: *козлиціѣ* 23а/7, *коз'лиціѣ* 23а/7–8, *мѡжїѣ* 300б/7 и *пастырїѣ* 356б/2, 3–4. Исти наставак -їѣ долази и у именици ж. рода *мрѣжа*: *мрѣжїѣ* 238б/8.

Запажено је да именице на -тель, -арь место старог наставка -е углавном у Н мн. имају наставак -и, који се налазио и у старословенском.²⁴ На пример: *дѣлатели* 219б/5, 238б/16–17, *оучѣли* 219б/6, 238б/18, *ревнители* 222б/4, *динари* 280а/20, *мытари* 316а/26, 321а/4, 7–8, *слѡжители* 415а/13 и др. Од поменутих именица потврђује се Н мн. и на -їѣ: *мытарїѣ* 15а/22, *прѣзрителїѣ* 325а/2–3, *дѣлателїѣ* 332а/26.

Из времена старословенског потиче и проширење -ове, које се у Н мн. под утицајем основа на *й среће код именица *о основа. На пример: *жидове* 215б/13, 335б/9, *дѡхове* 268а/22, *бѣсове* 268б/11, 269а/9, 278а/8, *львовe* 316а/24 итд. Са поменутих проширењем и наставком -и како је у српском језику долазе: *грѣхови* 48а/11, *часовы* 190а/19, *бѣсовы* 278б/5 и *жидовы* 337б/16.

Пример *бѣсы* 270а/2 није по рускословенском, јер би Рус овде свакако написао -и. Мешање *ы* и *и* у писању потиче из српкословенских рукописа.

Забележени примери Г мн. најчешће одговарају старословенском стању, дакле и руској и српској редакцијској норми.

Именице м. рода се у Г мн. под утицајем *й основа завршавају на -овь доста пута, једанпут и на -евь, што је у рускословенским текстовима чешће присутно него у српкословенским. На пример: *садовь* 19б/14, *воловь* 215б/16, 237б/16, 19, *ѡ бѣсовь* 270б/15, *ѡ врачевь* 272а/26, *вредовь* 421а/14–15 итд. Неке се именице јављају двојачко, завршавају се нултом морфемом или наставком -овь: *ѡ ... дѡхь* 257а/27 – *ѡ ... дѡховь* 193б/13, *грѣхь ради* 326а/23, 415а/1, *грѣхь* 427а/26, *ѡ грѣхь* 436а/11 – *ѡ ... грѣховь* 284б/5, *грѣхѡ|в|* 411б/13, *грѣховь* 396а/20, 428а/6; *трѡдь* 330б/14–15 – *трѡдовь* 260а/9, 276а/15, (*ѡ*) *трѡдовь* 318а/21, 26 итд.

Именица *днь* у Г мн. гласи: *ѡ днѣвь* 429а/2.

У Г мн. именица са основом на *ї, без обзира на род, среће се наставак -иј, па и сажето -и: *страстїи* 250а/17, *ради скрѣвїи* 260а/21–22, *заповѣдїи*

²³ Б. Ђирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 30.

²⁴ С. Николић, *Старословенски језик, I, Правопис – Гласови – Облици*, 124.

277a/24, 332a/4, вѣмѣсто людїи 325a/8, ѿ людїи 356б/10; двои|х| больши|х| заповѣды (мн. место дв.) 277б/7 и др. Знатно је чешћи наставак *-ej*: ѿ ... страстєи 8б/19, вѣцєи 239a/15, заповѣдєи 248a/2, 324a/8, ради ... напастєи 260a/21–22, ѿ сѣтєи 330a/18, людєи 340a/10 итд. У рускословенском ово су дублетне форме, а срећу се и у српкословенским споменицима. Примери с наставком *-єи* "и нису руски облици као што се обично мисли, него су старословенског порекла из времена вокализације *ь* и *ѣ* кад је *ь* прешло у *є*, а *ѣ* у *о* у тзв. јаком положају".²⁵

По аналогiji према промени на **ї* у Г мн. долазе и друге именице, различитих основа и различите по роду: добродѣтелєи 18a/10, ис кораблєи 234a/9, црквиєи 234б/27, тысѣцєи 264a/25, пастырєи 297a/4, црєи 342б/23, 423б/16, рыбарєи 350a/10; ѿ ... тысѣцїи 285б/27, днїи 302a/8 и др. Примери одговарају рускословенској парадигми,²⁶ а долазе и у рукописима српске редакције.

На четири места употребљени облик Г мн. поклапа се са српским језиком. То су две именице м. рода, вѣдѣщихъ образа 235б/17,²⁷ грѣхова 271a/8, и двапут иста именица ср. рода: ѿ лица новы|х| 327a/20, ѿ лица новыхъ 330б/10.

На више од десет места употребљен је облик Л мн. уместо Г, неке од потврда су: вѣзд|виженїє монастырєхъ 274б/25, сѣвршєнь к|с|(т) члкъ пачє вѣхъ тварє|х| 276б/18, причестїє има|т| пачє вѣхъ тварє|х| 276б/21, ѿ попечєнїихъ 284б/5, вышє вѣсєє помощи врачєхъ 302б/25, пачє прочи|х| свѣрє|х| 316a/25, ѿ велики|х| прѣгрѣшенїи|х| 339a/21, ѿ заповѣдє|х| 374a/10, црѣхъ близѣ ихъ 393б/19, ѿ обои|х| к|с|ства|х| 413a/23, презрѣнїє заповѣдє|х| 454б/9–10 итд. Таква замена карактеристична је за зетско-сјенички дијалекат.²⁸

У А мн. су у највећем броју уобичајени старословенски наставци, које су преузеле и обе редакције. Напоменућу да су примери као враги 233б/3, 244б/9–10 и недѣги 300б/17–18 у складу са рускословенском правописном нормом.

Евидентирани облици А мн. на *-e* су српског порекла: на лихвє 245a/21, на лихвѣ (мешање *ѣ* и *є*) 245a/22–23, вѣсовє 247б/22–23, 269a/24, 269б/2.

Облици И мн. именица м. и ср. рода основа на **o/jo* чувају старословенско стање (*-ы*, *-и*), неки од примера су: враги 99б/1, дѣлы 236a/16–17, законы вѣїими 285б/23 итд. Није баш ретка ни појава наставка *-ьми* (*-и*ми, *-ми*), који се под утицајем основа на **ї* још у старословенском среће спора-

²⁵ Б. Ђирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 30.

²⁶ Исто, 23, 26, 33.

²⁷ Има у тексту и: славны|х| образѣ 236a/12.

²⁸ У зетско-сјеничком дијалекту, на највећем делу подручја, Г и Л мн. су изједначени (в. П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 162).

дично,²⁹ а у рускословенском језику нису необични.³⁰ На пример: м. род **грѣх'ми** 249а/22, 275а/27, 329б/9–10, **ап|с|льми** и **пастыр'ми** и **оучител'ми** 237а/16–17, **оучительми** и **пастыр'ми** 252б/22–23, **грѣ|х|ми** 404а/8; ср. род **павлѣми** 234б/12, **помаваньми** 234б/17–18,³¹ **въз'грѣженьми** 402б/17–18, **въздыханьми** 442б/16, **дѣан'ми** 446а/12 и др. Ови облици се јављају и у српским споменицима.

И од именице ср. рода консонантске врсте И мн. је рускословенски: **чюдесмы** 349б/14.

Проширење основе под утицајем *й основа и старословенски наставак налази се на једном месту у именици м. рода: **волковы** 237б/15.

Међу примерима И мн. издвајам именицу ср. рода *лице* јер има облик на **-ами** према руском односно рускословенском језику. Он се код именица ср. рода које у основи имају *-ц-* налази редовно: **прѣ|д|лицами** 232б/18–19.³² У још две именице ср. рода употребљен је наставак руског језика, **имѣниами** 236а/9 и **по|д|крылами** 325б/27, и оне се у том облику срећу у рускословенском.³³

Једна именица ж. рода има у И мн. наставак као у српском: **съ ... женама** 130б/1–2.

Облици Л мн., без обзира којег су именице рода и којој промени припадају, дакле сагледани у целини, јављају се са различитим наставцима, који су у овој категорији познати редакцијским језицима, српском и/или руском.

Две једносложне именице *о промене у Л мн. имају проширење **-ов-** у основи, а под утицајем основа на *й: **въ градовѣхъ** 190а/20 и **въ плотовѣхъ** 296а/27. Оне одговарају рускословенској парадигми, а у истом облику срећу се и у старом српском језику.³⁴ Именица **плоть** у Л мн. долази и другачије: **на ... плотохъ** 296а/19.

И именица **сынъ** је у Л мн. с проширењем основе, **въ снѡвѣхъ** 410б/27, 411а/1, што није према руској или српској редакцији.

Облик Л мн. **въ домѣхъ** 322а/22 по *о основи јавља се и у старословенском.³⁵ Постоји иста именица и са основом *-о-* у Л мн.: **ѡ домо|х|** 458а/11 и **по домо|х|** 460б/24.

²⁹ С. Николић, *Старословенски језик, I, Правопис – Гласови – Облици*, 118.

³⁰ Д. Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века*, 128.

³¹ **помаваник**, п. (в. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 618).

³² Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 23.

³³ *Исто*, 22, 23.

³⁴ Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, у Биограду 1874, 134; Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 22.

³⁵ С. Николић, *Старословенски језик, I, Правопис – Гласови – Облици*, 119.

Још десетак именица м. и ср. рода *o/jo промене је у Л мн. с наставком -o|х|/-оxъ. На пример: вь нед8го|х| 50a/8, вь іоудѣо|х| 123a/10, 236a/4-5, о ... дароxъ 190a/1, по чреслоxъ 3956/10 (има и: по чреслехъ 3956/17), вь іоудѣоxъ 406a/5-6, вь ... по|д|вигоxъ 4556/27-456a/1, вь ... н'равоxъ 457a/24 итд. Порекло ових облика може бити двојако – или представљају стари српски Л мн.³⁶ или су преузети из предлошка, јер се као такви јављају и у рускословенским рукописима.³⁷

Именица *талант* у Миклошићевом речнику се даје и у м. и у ср. роду, *таланѣтъ, т. и таланѣто, п.*³⁸ Она у рукопису има Л мн. различито, а род не може да се одреди: ѿ талантоxъ 203a/13 и о ... таланѣтаxъ 203a/14.

У Л мн. именице ср. рода *o/jo основа долазе са наставком према старословенском, али више од десет пута и с наставком који одговара *a основи. На пример: на крыла|х| 1906/7, вь гробица|х| 2686/7, вь ... мытарѣстваxъ и крѣчьбѣства|х| 2696/20-21, вь селаxъ 2836/6, вь ... брашнаxъ 392a/14-15, о ... крѣщенїаxъ 4016/9-10, ѿ ... к|с|ства|х| 413a/23, вь пощенїаxъ 4186/5 и др. И именица *дрѣво*, без проширења основе, има у Л мн. наставак -ax: вь дрѣваxъ 3956/25.

Овакав облик Л мн. био је и у старом српском језику и у неким руским споменицима још у 14. веку,³⁹ а одликује и савремени руски језик. Завршетак -āx у Л мн. имају неки зетско-сјенички говори, али генеза наставка није сасвим јасна.⁴⁰

Именица *срце* се, осим по старословенској норми, на пример вь ср|д|цы|х| 382a/25, среће у Л мн. различито. Примери са -ax одговарају руском, а и старом српском језику. Нађени су: вь ср|д|цаxъ 1946/1, 2326/15, 252a/27, 333a/24, 3916/13 (в. нап. 39). Има и наставак старе тврде основе: вь ср|д|це|х| 1766/21, 177a/7, 254a/9, вь ср|д|цѣxъ 2226/5, 3206/22, 440a/4, вь ср|д|цѣxъ 254a/24-25 итд.

И неке именице м. рода *jo основе каткад у Л мн. имају -ex место -ix, а и једна именица ср. рода на -це. На пример: м. род вь добродѣтелеxъ 2866/5, вь

³⁶ У нашем старом језику Л мн. на -ox се развио под утицајем -om у Д мн. и сачувао се "до данашњег дана у штокавским говорима" (в. Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са дефлексијом*, Београд 1965, 70, 72). В. и: Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, 130.

³⁷ Д. Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века*, 127, 129.

³⁸ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinitum*, 983.

³⁹ Још од XIII века каткад се у Л мн. именица ср. рода среће -ax као код именица ж. рода *a основе (в. Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*, 136). В. и: А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са дефлексијом*, 86; Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 23, 24; А. И. Соболевский, *Лекции по истории русского языка*, 'S-Gravenhage 1962, 177.

⁴⁰ П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 162.

... кораблѣхъ 309а/11, въ кораблѣхъ 328а/17, по мѣже|х| 373а/24, о црѣхъ 424б/19, 425а/5, ѡ ... конкхъ 458а/9–10 итд.; ср. род въ прѣтилищехъ 269б/19–20. Појава је присутна у неким српским споменицима, а и у руско-словенским.⁴¹

Једном је место Л мн. употребљен облик Г: плавајуцаго въ непосреданъ|х| и сланыхъ житейскихъ вльнь чѣка 234а/22–23. Изједначавање Л и Г мн. потиче из говора писара, као и наведени примери у којима Г мн. именица има облик Л.⁴²

в) Падежни облици двојине су углавном без неправилности, па се преглед евидентираних примера не доноси. На неким местима је облик множине уместо двојине, а илустративно се наводе: Г двои|х| больши|х| заповѣды 277б/7, Ѡ рѣкь гнѣихъ 407б/1, Д двое на десети|м| ап|с|лѡ|м| 255б/22–23, родителк|м| ек 274б/14, стѣмь ап|с|ломь петрѡ и павлѡ 430б/12, А родителк отроковице 274а/10, выпадајуци|х| въ рѣки его 337а/14, Л при ногахъ иѣвахъ 270а/3, при ногахъ его 304а/14 итд. Употреба облика множине уместо двојине у споменицима руске и српске писмености настала је под утицајем говорног руског, односно српског језика.

2. *Заменице*. У погледу деклинирања заменица рукопис одликује скоро доследно чување старословенског стања. Различите врсте заменица углавном се јављају с наставцима који су у складу и са српским и са рускословенским језиком. Изнеће се стога само појединости које одступају од српске и/или руске редакцијске парадигме.

Посесивне заменице *свој* и *наш* на четири места имају Г јд. ж. рода из српског језика: *своѣ* 113а/3, 22, Ѡ ... *своѣ* 276б/16–17 и *наше* 457а/2. Сви остали примери присвојних заменица Г јд. ж. рода су по српкословенском обрасцу. На пример: *своѣѣ* 234б/11, *твоеѣ* 268а/12, *ѣѣ* 273а/6, *нашеѣ* 275а/9, *своеѣ* 283а/13, Ѡ ... *моѣѣ* 306а/25, *ради нашеѣ* 370а/24 итд.

Показна заменица *тъ* у А мн. м. рода је по сложеној придевској деклинацији: *тыѣ* 144а/22. Облик може да потиче из рускословенског, али био је присутан и у старословенском, додуше ретко.⁴³

Показна заменица *овъ* у Н мн. м. рода има облик по заменичкој промени: *ови* 256а/27. У рускословенском Н мн. м. рода долази по сложеној придевској

⁴¹ У Л мн. наставак *-ех* "већ рано заиста находимо ... и код старих основа на *јо*" (в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деклинацијом*, 73). В. и: Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, 133–134; Б. Ђирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 24.

⁴² Облици Г и Л мн. изједначени су у зетско-сјеничком дијалекту, а у косовско-ресавском дијалекту Л мн. једнак је са Г, наставак је по правилу *-ā* (в. П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 101, 162).

⁴³ Б. Ђирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 38; С. Николић, *Старословенски језик, I, Правопис – Гласови – Облици*, 142–143.

деклинацији, **овїи**, а уколико дође облик по заменичкој промени, **ови**, он је старословенског порекла.⁴⁴

Заменица *који* употребљена је и са основом *ко-* према народном језику писара у И јд. м. рода: **коимъ** 5б/18. Примери у Д мн. **коимъ** 94б/26, 27, 139б/2 су такође у складу са српским језиком, али и са рускословенском нормом.⁴⁵

И неодређена заменица *некоји* у следећим потврдама има у основи *-ко-*: И јд. м. рода **нѣкоимъ вѣсо|м|** 201б/26, Г мн. ср. рода **стежанїи нѣкоихъ** 422б/12, А дв. ж. рода **двѣ нѣкои вѣци** 72а/6–7.

Један пример заменице **нѣкто** гласи као у старом српском језику: **нетъко** 83б/4.⁴⁶ Потврђује се и *кт-* у **кто** 84б/16.

И у категорији заменица каткад је у двојини употребљен множински облик, на пример: **Н ѡни** 71а/15, **Д имъ** 71а/14, **в амъ** 71а/15 и др.

3. *Придеви*. Из парадигме придева, и неодређеног и одређеног вида, изнеће се падежни облици који се у редакцијским језицима, у руском или у српском, међусобно не подударaju, па и они који према обема књижевним нормама нису сасвим уобичајени и нису постали правило.

а) У сложеној придевској промени у Н јд. м. рода је **-и**, што одговара старословенском и рускословенској норми. На пример: **богати** 259б/8, **нѣсны** 260б/12, **блжєны** 261а/8–9, **дѣховны** 261а/19 итд. Пример на **-и**, **богати** 261б/5, написао је Србин. Сажети наставак који би био по српскословенском, а и српском језику, није уочен.

Потврде за Г јд. м. и ср. рода сложене придевске промене су без иновација из говора писара. Оне имају рускословенско, а и српскословенско **-аго**: **вжїаго** 9б/18, 413б/5, **блгаго** 9б/19, **богатаго** и **ницаго** 258а/13 итд. У грађи примера за ж. род нема.

У Д јд. придева м. и ср. рода одређеног вида имају наставак **-ому/-ему**: **лишецо** 243б/15, **къ ... бол'шем** 246а/19, **къ оживляющо** 249а/23, **животворещем** 249а/24, **къ дѣвном** 250б/24, **нищем** 259б/3, 4, **нищо** 259б/24, **блгом** 263б/4, **сѣмрѣтно** 267б/17 и др. Он се разликује од старословенског обрасца, настао је под утицајем заменичке промене, а слаже се са правилима обеју редакција и у њима је уопштен.⁴⁷

⁴⁴ Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 38.

⁴⁵ Заменица **кїи** у Д мн. гласи **кїимъ** и **коимъ**, а по **кїи** се мења и **нѣци** (в. Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 41–42).

⁴⁶ "Од XIII вијека долазе гласови *кт* преметнути" (в. Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, 147).

⁴⁷ Наставак **-ому/-ему** у придевској промени постоји од најстаријих времена српскословенске писмености (в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деklinацијом*, 149). В. и: Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 46–47.

Облици Д јд. ж. рода су са наставком **-ои** који није део српскословенске нормe. Неки од примера су: **вѣчнои** 716/14, **кр|с|тнои** 736/6, **спѣснои** 756/2, **несоумѣн'нои** 1806/16, **къ ... вѣтр'нои** 1916/23, **къ вж|с|твнои** 220а/11, **рыбнои** 234а/8 итд. Наставак **-ои** одговара српском народном језику, али и рускословенском у којем су га придеви могли имати под утицајем заменичке промене.⁴⁸ У грађи се Д јд. ж. рода са рускословенским дублетним наставком **-ѣи**, који истовремено одговара и српскословенском, налази једанпут: **по вѣсеи вѣселкн'нѣи сїдет' се име его** 2376/1–2.

Код придева м. и ср. рода И јд. сложене придевске промене најчешће је по форми обеју редакција: **сѣтымь** 65а/17, **несмѣн'нымь** 2726/24–25, **без'словесны|м|** 3076/12, **игленымь** 309а/13, **истин'ны|м|** 448а/21–22 итд. Нису ретки ни примери с наставком **-ѣмь** (**-емь**, **-е|м|**) који сведочи о утицају заменичке промене, што се среће у рускословенском језику, али и у више српских говора: **испл'нкнѣмь** 406/23, **очищен'нѣмь** 52а/27–526/1, **призванѣмь** 218а/15, **смѣренѣмь** и **хѣдѣмь** 236а/16, **без'чѣстнѣмь** 2436/10, **игленѣмь** 3086/12, **страшливемь** и **ленивемь** 356а/16, **плодовите|м| ... и подвижне|м|** 4476/27–448а/1 итд. Примери у чијој је основи заменичко **-ѣ-** (**-е-**) потичу или из руског предлошка или из народног говора писара Србина. Наставак **-ем** у И јд. среће се у српским споменицима већ од 13. века, а одговара косовско-ресавском, источнохерцеговачком и зетско-сјеничком дијалекту.⁴⁹

У И јд. запажен је именички облик придева ср. рода: **пребыванїемь незазорнѡ|м|** 2496/10. Многи облици придева по именичкој промени, међу њима је и И јд. м. и ср. рода, у рускословенском нису сачувани.⁵⁰

Наставак Л јд. придева одређеног вида м. и ср. рода је **-ѣмь** (**-емь**), што одговара рускословенској и српскословенској норми. На пример: м. род **о ... закланѣмь** 217а/23, **на страшнѣмь** и **неѡвѣтнемь** 3536/12–13, **въ прѣславнѣмь** и **сѣтемь** 4486/20; ср. род **въ ... не|с|немь** 3486/24, **въ ... дѣчьсцѣмь** 361а/4, **въ смъртнемь** 408а/18, **въ ... не|с|нѣмь** 428а/11 итд. У скоро истом односу Л јд. м. и ср. је и на **-омь** (**-о|м|**, **-ѡ|м|**): м. род **о слѣжимомь** 73а/21, **ѡ ... ч|с|тно|м|** и **сѣо|м|** 91а/27, **при ... велико|м|** и **блговѣр'номь** и **хр|с|тїан'скѡ|м|** 1306/15–17, **ѡ истин'номь** и **вѣр'номь** 160а/22–23; ср. род **о дѣховнѡ|м|** 1а/27, **о ... добромь** 3а/18, **прї ... генисарет'ско|м|** 4а/7–8, **ѡ нѣжно|м|** **хр|с|тїан'скѡ|м|** 24а/14, **ѡ ... велико|м|** 766/2, **ѡ члѣсько|м|** 79а/6 итд. Овакав Л одговара српском народном

⁴⁸ Б. Ђирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 47.

⁴⁹ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деκлинацијом*, 149; П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 101, 135, 162.

⁵⁰ Б. Ђирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 43.

језику, а и Л придева м. и ср. рода у рускословенском, у којем се дублетни наставак -ом развио под утицајем заменичке промене.⁵¹

Неколико пута у Л јд. придева м. и ср. рода уочен је наставак -8: м. род **мрѣтвѣ** и **обљганѣ** ... и **осѣж|д|енѣ** и **распетѣ** ... и ... **вставленѣ** 996/1–3, ср. род **м** ... **аггловѣ** 3606/20–21. У старом српском језику придеви м. и ср. рода на -у срећу се од 13. века.⁵²

Међу дијалекатске црте спада облик Л јд. придева ср. рода с наставком -омѣ, **м прѣславномѣ** 3606/20, који представља одлику зетско-сјеничког говорног типа.⁵³

Облици Л јд. ж. рода одређеног вида скоро доследно имају наставак -ои. Овај наставак по аналогiji заменичке промене у складу је са рускословенском парадигмом и истовремено се слаже и са стањем у српском језику. На пример: **о крѣвоточивои** 26/6, **вѣ православнои** 21а/20, **о ... чистои** 286/20, **вѣ никеискои** 37а/14–15, **м невѣдомои** и **великои** 67а/11, **м свѣтоноснои** 91а/27, **о лютои** 1746/21, **на чюв'ствнои** 188а/15 итд. У грађи је и Л јд. ж. рода сложене придевске промене на -ѣи (-еи): **вѣ послѣднеи** 2586/16, **м прп|д|нѣи** 457а/16. Наставак -ѣи у рускословенском је дублетни, а у српскословенском једини који одговара књижевној норми.

б) Примери Н мн. м. рода **блжени** 260а/27–2606/1 и **многи** 2606/18 имају српски и српскословенски наставак, а и рускословенски неодређеног вида. Пример за сложену промену, **богатыи** 2586/24, 259а/5, није написан према рускословенској норми (ы место і).

У Г мн. именичке промене евидентирана су два примера: **многѣ** 2466/9 и **хѣвѣ** 2566/27. Г мн. по именичкој промени налази се ретко и у рускословенском и у српскословенском језику.

Придеви, без обзира на род, у Г мн. одређеног вида имају наставак -ихѣ/-ыхѣ који одговара и руској и српској редакцији: **ници|х|** 255а/19, **Ѡ богаты|х|** 266а/11, **осѣен'ныхѣ** и **вѣрныхѣ** 2676/10, **Ѡ малы|х|** 308а/1, **лѣкавы|х| ради** 325а/12, **Ѡ велики|х|** 339а/20–21, **добродѣтелны|х|** 389а/12–13 итд. Несајето написан регистрован је у **стѣи|х|** 389а/13.

Скоро равноправно долази и наставак -ѣхѣ (-ехѣ). На пример: **Ѡ ... хѣѣхѣ** 196а/7, **нема|с|тивнѣхѣ** и **без'члѣнѣхѣ** 282а/25–26, **несмотрѣнехѣ** 324а/22, **рас'слабленѣхѣ** 3296/27, **неѠвѣтнехѣ** 347а/26, **свѣтлехѣ** 4406/4, **іѠан'новѣхѣ** 4266/5 итд. Ови облици сведоче о утицају заменичке промене на парадигму придева у рускословенском, а могли су потећи и из говора писара.

⁵¹ Исто, 47.

⁵² Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, 50.

⁵³ Александар Младеновић, *Језик владике Данила*, Нови Сад 1973, 146–147; Мато Пижурѣца, *Језик Андрије Змајевића*, Титоград 1989, 299–300.

И у Д мн. се јављају двојачке форме, с наставком **-ымь** (**-имь**) и са **-ѣмь**. Први наставак показује примену редакцијских норми, а други утицај заменичке промене, који је у рускословенским споменицима део норми, а у српкословенским представља нанос из народног говора писара. На пример: **къ бж|с|твны|м|** 305а/2–3, **богатымь** 308б/22, **любовны|м|** 311б/11, **чистымь** 312а/1, **къ ближнимь ... къ любовны|м|** 446б/1–2; **гладнѣмь** 53а/15, **простѣмь** а **не лѣкавѣмь** 145а/21, **достоинѣмь** 253б/9–10, **прокаженѣмь** 300б/24–25, **страшнѣмь ... и немл|с|тивнѣ|м|** 440б/2 итд.

Једини облик придева неодређеног вида у Д мн. м. рода је **оуѣзвѣгаемо|м|** 271б/11. У рускословенском језику Д мн. по именичкој промени није сачуван,⁵⁴ а у српкословенској писмености је сасвим редак.

Међу потврдама А мн. издваја се пример у неодређеном виду м. рода, који показује народни говор писара: **неистовѣствовати се на родителк и ... на малѣ** (= на децу) 307б/27.

Придеви одређеног вида, без обзира на род, најчешће у Л мн. имају наставак који спада у књижевну норму, и руску и српску. Неки од њих су: **въ непостоянны|х|** и **сланыхъ житеискихъ** 234а/22–23, **о богатыхъ** 255б/7, **о златолюбивы|х|** 255б/8, **въ ... бл҃гихъ** 308а/15–16, **въ чювьствныхъ** 311б/13, **о ... гнѣихъ** 325а/2 итд.

Овај падеж се налази и с наставком **-ѣхъ** (**-ѣ|х|**) и "нису се неодређени придевски облици могли разликовати од заменичких (и од одређених)".⁵⁵ Регистровани примери су: **по бж|с|тавнѣхъ** 228а/25, **въ ... малѣхъ** 307б/18, **въ ... родовѣхъ** 384б/12, **въ ... іслѣвѣхъ** 410б/27–411а/1 и **на ... хѣѣхъ** 412а/5–6.

На три места Л мн. ж. рода је употребљен у неодређеном виду: **въ водахъ многа|х|** 193а/13, **при ногахъ ісвахъ** (множина уместо двојине) 270а/3 и **въ мек'кахъ ризахъ** 427б/1. Локатив мн. ж. рода по именичкој промени у рускословенском није сачуван, а у српској писмености употребљава се само у црквеним текстовима.⁵⁶ И придев м. рода уз именицу *а основе има у Л мн. наставак неодређеног вида: **въ вл|д|ка|х| іоудова|х|** 381а/1.

4. *Бројеви*. Основни и редни бројеви у тексту су углавном писани речју. Падежни облици који су по рускословенској и српкословенској норми правилни, неће се давати. Из парадигме ће се прокоментарисати неколико појединости.

Облик броја *три* у Н м. рода је српски: **три мѣсецы** 365а/25 и **три отроцы** 369а/20–21. Именице у наведеним примерима са бројем конгруирају, а на

⁵⁴ Б. Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 43.

⁵⁵ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деκлинацијом*, 145.

⁵⁶ Б. Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 43; А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деκлинацијом*, 145.

једном месту, такође у Н, именица уз број *три* нема правилан наставак: **три м|с|це** 368б/26–27.

Број *четири* у Н м. рода нема стари наставак: **четыри** 366б/7.

Из деклинације редних бројева дају се облици Л јд. м. и ср. рода који представљају одступање од старословенске нормe: м. род **о дрѡгом'** 21б/10, **въ ... шесто|м|** 38а/20–21, **по девето|м|** 190а/19 и ср. род **о в'торомь** 1а/5. Утицај заменичке промене у Л јд. у сложеној придевској промени је у рускословенском постало правило, а примери одговарају и српском народном језику.

5. *Глаголи*. Од личних глаголских облика прокоментарисаће се неки примери презента, императива, аориста, имперфекта, инфинитива и сва четири партиципа.

а) Облици *презента* скоро сасвим доследно чувају старе наставке. Само један тематски глагол у 1. л. мн. одговара српском језику: **прѣжемо** 21а/1. Неколико пута и атематски глагол **късмь** у 1. л. мн. презента има наставак **-мо** из српског језика: **ѣсмо** 10б/27, **ѣсмо** 29а/18, 42а/8, 130б/7, 316а/6. Иначе се примери 1. л. мн. атематских глагола јављају с наставком који одговара обема редакцијама, неки од њих су: **ѣсмы** 42а/11, **не вѣлмы** 331а/24, **нѣсмы** 408а/24 и др. Често је под утицајем српског језика написано и **-ми**: **не вѣлми** 228б/25, 436а/4–5, **ѣсми** 235а/11, **вѣлми** 398а/14–15 итд. У 1. л. мн. презента код глагола **имѣти** трипут је уочен и стари наставак: **не имамь** 242б/18, 434б/11, **имамь** 271б/7, а остали примери долазе са **-ы** и **-и**: **имамы** 42а/27–42б/1, **не имамы** 257б/23; **не имами** 232б/23, **имами** 332б/3.

б) На једном месту облик 1. л. мн. *императива* одговара српском језику: **вѣгаймо** 171а/25–26.

У 2. л. мн. основа императива је углавном са **-ѣ-**, како је било у оба редакцијска језика. Постоје и ретки примери са **-и-** < **-ѣ-** у основи императива 2. л. мн., што је карактеристично за српски језик, али се **-и-** среће и под утицајем руског језика и у новијем рускословенском:⁵⁷ **не вѣдите** 1а/8, **принесите** 185б/21, **не плачите** 273б/25, **вѣдите** 344а/22, **покажите** 344б/22, **вѣдите** 366а/12.⁵⁸

в) *Аорист* је у књизи врло чест, а примери у једнини и у 1. и 2. л. мн. одговарају стању у споменицима и руске и српске редакције. Облици 3. л. мн. доследно имају српкословенски/српски наставак: **възнесоше се** 267а/26, **подвигоше се** 267а/27, **възвеселише се** 267б/5, **оумљкоше** 267б/6, **изыдоше**

⁵⁷ П. Ћорђић, *Старословенски језик*, 160; Б. Ћирковић, *Грамматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 69.

⁵⁸ У примеру **принесе/сите** 185б/17–18 реч се у реду завршава слогом **-се-** < **-сѣ-**, а у новом реду писар је додао и слог **-си-**.

2696/27, прїдоше 270а/1, оубоаше се 270а/4 итд. Наставак рускословенског у 3. л. мн. није употребљен.

г) У основи имперфекта у 3. л. јд. и мн. је старословенско -ѡа-, на пример: јд. имѡаше 8а/2, имѡаше 3096/2, 412а/9, бѡаше 3716/15, 410а/24, 27, 4106/1, 439а/6-7; мн. бѡахѡ 8а/6, имѡахѡ 94а/20, 3016/6-7, 406а/6, бѡахѡ 3016/6 итд. Такође у 3. л. јд. и мн. долазе и сажете форме, а као такве налазе се још у старословенским споменицима:⁵⁹ јд. твораше 235а/2, хотѡше 2786/18, не бѡше 4106/13, бѡше 411а/26, имаше 412а/12; мн. имѡхѡ 8а/3, 406а/24-25, хотѡхѡ 94а/20, 2786/20, не хотехѡ 2426/7-8, бѡхѡ 270а/8, не имѡхѡ 273а/10, творахѡ 273а/11, имехѡ 329а/1 и др.

д) Инфинитив је са завршетком -ти (-ты): любиты 244а/7, хвалити 244а/7, насытити се 258а/23-24 итд. У грађењу облика инфинитивна основа не одступа од старословенске норме.

ђ) Партиципи нису ретки, нарочито партицип презента и претерита активни. Употребљени примери углавном имају облике који одговарају обема редакцијама. Такође и партиципи презента и претерита пасивни.

Ипак, ни облици Г, Д, Л мн. с наставком тврде заменичке промене нису ретки (скоро да се налазе у истом броју примера као они са -и-). Неки од примера са заменичком основом -ѡ- (-ѡ-), такође без обзира на врсту партиципа, у множини су: Г славимехѡ 109а/3, порабоценѡхѡ 338а/1-2, съдржимѡхѡ 338а/3, блженѡхѡ и достоинѡхѡ 389а/8; Д достоинѡмѡ 2536/9-10, прокаженѡ|м| 3006/24-25 къ ... блгопослѡшливемѡ и блгоразѡмнѡмѡ 372а/8-9; Л въ ... свръшенѡ|х| 335а/8 итд. Заменички наставци у поменутиим падежима придевске промене срећу се у рускословенским споменицима, а у српским рукописима су под утицајем више српских говора, косовско-ресавког, источнохерцеговачког или зетско-сјеничког.⁶⁰

Форме двојине углавном не одступају од књижевне норме, и руске и српске. На неким местима кршеће норме је настало употребом облика множине уместо двојине. Навешћу неколико примера, редоследом како у књизи долазе: идоше по нкм' таквѡвѡ и гѡанѡ 71а/11-12, родителѡ же двоѡ въпрошенїѡ исповедаю|т| 1236/16-17, двѡ сладости свѡтъ 255а/21, оудивише се родителѡ ек 274а/4, два бѡахѡ 3376/5-6, видѡше оочи мои 411а/13-14, моѡсѡи и илїѡ гѡвише се 439а/1 итд.

⁵⁹ П. Ћорђић, *Старословенски језик*, 158.

⁶⁰ Д. Грбић, *О рукописном Псалтиру руске редакције из друге деценије 16. века*, 127, 130; П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 101, 135, 162.

Закључак

Анализа фонетске и морфолошке стране преписа наводи нас на закључак да је писар *Изабраних јеванђељских поученија*, врло обимног састава, био писмен Србин, познавао је и рускословенски и српскословенски језик, а пред собом је имао или рускословенски текст или неки наш ранији препис са рускословенског предлошка. Споменик је написан српскословенским језиком, али изложени резултати и успостављени односи између рускословенских, српскословенских и српских елемената показују недоследну примену српске редакцијске норме, и у фонетици и у морфологији. Присутна одступања под утицајем народног језика писара се јављају и у другим рукописима српске редакције, а овде их има и због руског предлошка са чијим се језиком слажу.

Између неких црта, нарочито морфолошких, редакцијска разлика не постоји, заједничке су за књижевну норму и српске и руске редакције, па нису релевантне за утврђивање језика споменика. Важне су црте које показују српскословенске језичке особености. Неке од њих се јављају доследно и у тим категоријама нема паралелизма. Друге се појављују у складу са оба језичка слоја, одговарају и српскословенском и рускословенском. Међутим, постоје у истој категорији и облици који потичу из српскословенског, рускословенског или српског језика.

У групи српских облика има и таквих који се појављују још у старом српском језику, а подударују се са рускословенским. Велики број примера у сложеној придевској промени, ж. рода на *-ој* у Д и Л јд., а м. и ср. рода на *-ом* у Л јд., што је и рускословенско и српско народно, писар је вероватно делимично преузео и из предлошка, јер ни у једној другој категорији фреквенција народних црта писаревог језика није тако висока.

И заменички наставци у промени придева у складу су са рускословенском нормом (И јд., Г и Д мн.), а с обзиром на врло висок број потврда којима се у знатној мери српска књижевна норма нарушава, вероватно су пренесени преписивањем.

Утврђене морфолошке особине из писаревог језика су углавном општештокавске, јављају се и у деklinацији и у конјугацији. Већина нађених дијалекатских црта локалног карактера одликују зетско-сјенички говорни тип и њихово присуство у тексту намеће нам мисао да је српски говорни језик писара отуда потицао.

Душица Грбић

О СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕПИСИМА И ПРЕДЛОШКУ ЖИТИЈА СВЕТЕ ПЕТКЕ

1. *Света Петка*, широко популарна светитељка, која је живела крајем 10. или почетком 11. века, позната је у народу и као *Параскева*, *Петка*, *Петковача*, *Трнова Петка*, *Петка биоградска*. По црквеном календару слави се 14/27. октобра. Рођена је у Епиватима, у селу близу Каликратије у јужној Тракији. Њене мошти биле су више пута сељене. Бугарски цар Јован Асењ, испросио их је од Латина, у време када су они владали Цариградом, и из Епивата пренео у свој стони град Трново (1204–1230). После пада Трнова под турску власт (1393), мошти су премештене у Видин, а убрзо потом и у српску земљу (1398), пошто их је царица Милица измолила од султана Бајазита. Ту су почивале све до 1521, када су Турци заузели Београд. Из Београда су пресељене у Цариград, где су се чувале до 1641. године. Молдавски војвода Василије Лупул тада их је искупио и пренео у свој престони град Јаш, где се и данас налазе.¹

Пренос моштију представља значајан чинилац у снажењу и неговању култа светитеља источне православне цркве. И у историји српског народа то је био важан световни и духовни догађај. У тешким и несигурним временима, пред турском најездом или када су владали унутрашњи сукоби, тражећи спасење, народ се селио у нове крајеве носећи са собом и мошти светитеља, својих заштитника.

Док се за дан представљања преподобних пишу *житија* и *служба уснућа*, за празник преноса њихових моштију обично се састављају *слова* и *повести*.²

¹ Stojan Novaković, *Život sv. Petke. Od patrijarha bugarskoga Jefimija*, Starine, JAZU, knj. IX, Zagreb 1877 (скраћено: S. Novaković, *Život sv. Petke*), 48–59; Дамњан Петровић, *Коментари*, у: Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, Београд 1989, 157 (скраћено: Д. Петровић, *Коментари*).

² Ђорђе Трифуновић, *Пренос светитељских моштију као тема српске средњовековне књижевности*, у: Григорије Цамблак, *Слово о преносу моштију свете Петке из Трнова у Видин и Србију*, Пожаревац 1972, 5 (скраћено: Ђ. Трифуновић, *Пренос светитељских моштију*).

Врло рано живот св. Петке описан је на грчком језику, и то у два наврата. Одмах после њене смрти настало је житије које је "невешто саставио некакав сељак" уневши у њега и разна апокрифна казања. Да би сузбио ширење тог апокрифског списка, цариградски патријарх Николај Музалон, који се налазио на патријаршком престолу од 1147. до 1157, наложио је ђакону Василику да напише правоверно, канонично, светичино житије, које су усвојили и Бугари.³

Бугарски патријарх Јефтимије (око 1327 – око 1401), један од најзнаменитијих књижевника 14. века код Јужних Словена источне цркве, написао је пре 1393. животопис трновске Петке, када су њене мошти пренете из Трнова у Видин. Према тврдњи Стојана Новаковића, патријарх Јефтимије је сачинио ово дело како би спречио штетан утицај јеретичких верских схватања, којих је у то време било доста у Бугарској.⁴

Због недовољног броја података, као и због тога што светитељкин живот није био богат догађајима из животне свакодневице, патријарх Јефтимије је у своје дело *Житије и подвизи преподобне Петке (Параскеве) и како бејаше пренесена у преславни град Трново*, поред реторике, унео и лиризам.⁵

Житије св. Петке патријарха Јевтимија по мишљењу С. Новаковића могло је доћи до Срба одмах пошто је настало, те је тако могло и побудити царицу Милицу да се заузме око преношења моштију светитељке.⁶

Ширењу и јачању култа св. Петке код Срба умногоме је допринело и књижевно деловање Григорија Цамблака у Србији, ученика патријарха Јевтимија. Боравећи у Србији између 1402. и 1406. године, Григорије Цамблак је као игуман манастира Дечани, поред *Житија Стефана Дечанског и Службе Стефану Дечанском*, уградио у српску књижевност и дело везано за св. Петку, а то је *Слово о преносу моштију св. Петке* из Трнова у Видин и Србију (крајем 1404. или у току 1405).⁷

2. *Житије св. Петке* у нашој литератури, према Стојану Новаковићу, "налазимо тек" у *Зборницима за путнике* Божидара Вуковића, штампаним у 16. веку у Венецији. Комплетан текст овог *Житија* Стојан Новаковић је издао 1877. према примерку Вуковићевог *Зборника* из 1536. године.⁸

Зборник за путнике представља слободан, мешовит тип зборника, чији садржај и његов распоред зависе од избора састављача. У штампарство га је увео Божидар Вуковић, наменивши га како садржајем тако и форматом

³ Стојан Новаковић, *Апокрифно житије свете Петке: по једном бугарско-словенском и по једном српско-словенском рукопису*, Споменик СКА, XXIX, Београд 1895, 23; Дамњан Петровић, *Цамблакова литерарна делатност у Србији*, у: Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, Београд 1989, 37 (скраћено: Д. Петровић, *Књижевни рад у Србији*).

⁴ S. Novaković, *Život sv. Petke*.

⁵ Д. Петровић, *Коментари*.

⁶ S. Novaković, *Život sv. Petke*, 49.

⁷ Ђ. Трифуновић, *Пренос светитељских моштију*, 5; Д. Петровић, *Цамблакова литерарна делатност у Србији*, 36–38.

⁸ Stojan Novaković, *Život sv. Petke*, 48–59.

(малим, цепним) првенствено онима који путују, те је ова књига у библиографској литератури и добила такав назив, али се среће и под насловом *Молитвослов*, а понегде и *Молитвеник*.⁹

У Штампарији Божидара Вуковића отиснута су вероватно четири издања ове књиге. Два издања, краће (176 л.), и шире (272 л.), појавила су се 1521. године. Штампане ширег издања (312 л.), а вероватно и краћег, поновљено је у истој типографији 1536. године. Божидарево издање из 1536. прештампао је његов син Виценцо Вуковић, 1547 (311 л.). Исту књигу Виценцо је објавио још једном 1560. године (311 л.). У новијој српској библиографској литератури наводе се тако укупно шест издања *Зборника за путнике* (четири Божидара и два Виценца Вуковића), од којих је Божидарево краће издање из 1536. хипотетично.¹⁰

Краће издање *Зборника за путнике* из 1521. данас није сачувано. Један примерак те књиге имала је Народна библиотека у Београду, али је он изгорео 1941. године.¹¹

У саставу ширег издања из 1521, као и у поменутих издањима из 1536, 1547. и 1560. налази се идентичан текст *Житија св. Петке*, који је, како је већ истакнуто, према издању 1536. Стојан Новаковић и објавио.

Трагајући за српскословенским преписима, у *Инвентару ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)* Димитрија Богдановића (Београд 1982), наишла сам на податке о три сачувана рукописна *Житија св. Петке* (у Универзитетској библиотеци у Београду, у Народној библиотеци Србије у Београду и у цркви села Дубоки Поток на Косову и Метохији). Ниједно од њих није самостално дело, већ сва три улазе у састав рукописних *Панагирика*. Временски посматрано, ови преписи настали су после објављивања *Вуковићевих Зборника за путнике*, што одговара наводима Стојана Новаковића да се *Житије св. Петке* код Срба јавља тек у овим *Зборницима*.

Универзитетска библиотека у Београду поседује *Житије св. Петке* из 1595. године (УБ 1), у Народној библиотеци Србије постоји препис из 1614–1625. године (Рс 59), док рукопис из Дубоког Потока потиче из средине 16. века (Дубоки Поток 3).¹²

---

⁹ Митар Пешикан, *Лексикон српскословенског штампарства*, у: *Пет векова српског штампарства: 1494–1994 : раздобље српскословенске штампе*, приредили Митар Пешикан, Катарина Мано-Зиси, Миљко Ковачевић, Београд 1994, 120–124 (скраћено: М. Пешикан, *Лексикон*).

¹⁰ М. Пешикан, *Лексикон*, 120–124, 136.

¹¹ Евгениј Љвович Немировски, *Издања Божидара и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене Реке, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђованиа Антониа Рампацета, Марка и Бартоломеа Ђинамиа: 1519–1638*, 26–29 (бр. 3). Издање је датирано 1520. годином. Према М. Пешикану штампање књиге довршено је 1521 /в. М. Пешикан, *Лексикон*, 121–122, 136/.

¹² Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, САНУ, *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, I Одељење, књ. XXXI, Београд 1982, 78–79 (бр. 1048, 1054, 1058), 234 (R 104, R 105), скраћено: Д. Богдановић, *Инвентар*.

Осим ових сачуваних, у *Инвентару* Димитрија Богдановића забележена су још два преписа тог *Житија* којих данас више нема. Један од њих јесте одломак рукописа бугарске редакције, писан на пергаменту у 14. веку. Он је припадао Народној библиотеци у Београду (НББ 455) и страдао је 1941. године. Други рукопис је српске редакције, из манастира Дужи у Херцеговини. Манастир је спаљен у Другом светском рату, а рукопис је нестао пре 1912. године.¹³

Радећи на опису *Поученија* из збирке рукописа Библиотеке Матице српске за каталог, открила сам још један препис *Житија св. Петке*. Оно се јавља у рукописној књизи *Изабрана јеванђељска поученија* са сигнатуром РР IV 17. Према воденим знацима хартије књига је датирана око 1590/1600. године. У Библиотеку Матице српске доспела је 1960. године, куповином од академика Павла Ивића, и до сада није помињана у литератури.¹⁴

3. Прибавивши снимке наведених рукописа из Универзитетске библиотеке у Београду и Народне библиотеке Србије, међусобно сам упоредила преписе, укључујући и рукопис из Библиотеке Матице српске, као и штампани текст из *Зборника за путнике Божидара Вуковића* из 1536. године, чији један примерак има Матичина Библиотека (РСр I 3.1).

Пошто рукопис Универзитетске библиотеке по садржају знатније одступа од осталих текстова, нарочито због тога што као додатак садржи и *Слово о преносу моштију св. Петке* Григорија Цамблака, које друга два преписа и штампани текст немају, у даљем истраживању тај препис сам изоставила, одредивши се да овом приликом међусобно сравним само рукописе Библиотеке Матице српске и Народне библиотеке Србије и штампани текст у Вуковићевим *Зборницима за путнике*, полазећи од претпоставке да су *Зборници* могли бити предложак наведеним преписима, што није изнимац. Треба истаћи да има још других примера који сведоче о преписима начињеним по узору на штампане србуље.

Тако је, на пример, *Пасхалија* из *Псалтира* Ђурђа Црнојевића из 1495. била предложак (директан или индиректан) рукописним *Пасхалијама* у *Четворојеванђељу*, друга четвртина 16. в. из Библиотеке Матице српске (сигн. РР IV 4), затим у *Зборнику призренском*, трећа четвртина 16. века, са додатком из 19. века, у Народној библиотеци Србије у Београду (Рс 36), у једном молдавском *Зборнику* око 1554–1561 (припадао је Кијевској духовној академији, бр. 116) и "једном српском рукопису из XVII века".¹⁵

¹³ Д. Богдановић, *Инвентар*, 195 (R 104, 105).

¹⁴ Каталожки опис рукописа в. у овој књизи под бр. 101.

¹⁵ Преписе *Пасхалије* из *Псалтира* Црнојевића у поменутом Матичином *Четворојеванђељу*, Кијевском *Зборнику* и неидентификованом рукопису из 17. века открио је Ђорђе Сп. Радојичић /в. Ђорђе Сп. Радојичић, *Две старе српске рукописне књиге из Војводине*, Библиотекар, 3–4, Београд 1956, 177–179/. Податак о препису *Пасхалије* у *Зборнику* Народне библиотеке Србије в. у: Љубица Штавланин-Ђорђевић, Мирослава Гроздановић-Пајић, Луција Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, књ. 1, Београд 1986, 71 (бр. 37), скраћено: Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић,

У једном *Октоиху* из збирке рукописа Пећке патријаршије налази се запис који казује да је ова књига преписана са *Цетињског октоиха*,¹⁶ док за тзв. *Буђановачко четворојеванђеље* постоје претпоставке да је настало са непознатог *Цетињског четворојеванђеља*.¹⁷

4. Од *Зборника за путнике* у анализи сам се служила поменути Матичним примерком из 1536. године.¹⁸ У њему постоје сви листови са текстом *Житија св. Петке*, али с обзиром на то да неки од њих нису цели, па је текст на неким местима оштећен, за анализу недостајућих делова користила сам и снимке издања из 1521, начињене према примерку Универзитетске библиотеке у Београду (Р 3006), једином егземплару тог издања у нашој земљи.¹⁹ У оба ова издања *Житије св. Петке* налази се на л. 191а–200б, од којих примерак Универзитетске библиотеке нема л. 199.

Писмо штампаног *Житија св. Петке* и наведених преписа јесте полууставно, правопис је ресавски, ненормализован, двојеров, а језик српскословенски.

Житије св. Петке из Народне библиотеке Србије у Београду налази се у рукописном *Панагирику*, који је исписао грешни Дмитар између 1614. и 1625. године, ресавским ненормализованим правописом и српскословенским језиком, а по налогу српског патријарха Пајсија. У тој књизи великог формата, са 541 л., *Житије св. Петке* је комплетно, а долази на л. 190а–193а/16.²⁰

Матичин препис *Житија св. Петке*, као и остале саставе у књизи *Изабрана јеванђељска поученија*, дело је непознатог писара. У тој књизи великог формата са 463 л. *Житије* о којем је реч долази на крају, тј. на л. 457–463.

Испитивања рукописа *Изабрана јеванђељска поученија* потврдила су, између осталог, и присуство неких рускословенских црта које упућују на руски

Опис ћирилских рукописа. О резултатима детаљнијег поређења *Пасхалије* из црнојевићког *Псалтира* са преписима у рукописима Библиотеке Матице српске и Народној библиотеци у Београду в.: Душица Грбић, *Два претписа Пасхалије из Цетињског псалтира у србуљским рукописним књигама*, "Црнојевића штампарија и старо штампарство" : зборник радова, ЦАНУ, Научни скупови, књ. 26, Одјелјење умјетности, књ. 9, Подгорица 1994, 127–139.

¹⁶ Душан Д. Вуксан, *Рукописи манастира Пећке патријаршије*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, књ. 1, Скопље 1936, 133.

¹⁷ О томе постоји обимна литература. В. нпр.: Боривоје Маринковић, *Библиографија о нашем ћириличком штампарству, штампаријама и књигама XV, XVI и XVII столећа*. Прва књига, "Мних Макарије от Чрније Гори" (XV–XVI), Цетиње 1988, 731, 735, 741, 762.

¹⁸ Каталoшки опис књиге в. у: Душица Грбић, Ксенија-Минчић Обрадовић, Катица Шкорић, *Ћирилицом штампане књиге Библиотеке Матице српске 15–17. века*, Нови Сад 1994, 33–34 (бр. 8).

¹⁹ Е. Љ. Немировски, *Издања Божидара и Вићенца Вуковића*, 35–39 (бр. 5). Издање је датирано око 1520–1527. Према М. Пешикану књига је штампана 1521 /в. М. Пешикан, *Лексикон*, 121–122, 136/.

²⁰ Каталoшки опис рукописа в. у: Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа*, 135–145 (бр. 60).

предложак.²¹ У вези са тим важно је истаћи да таквих наноса у тексту *Житија св. Петке* нема, што иде у прилог овде постављеној тези да је препис сачињен са српскословенског предлошка (директно или индиректно), односно са србуљског штампаног текста у Вуковићевим *Зборницима за путнике*.

У ширем тексту *Избраних јеванђељских поученија* регистрована су и нека дијалекатска одступања од књижевне норме, карактеристична за зетско-сјенички говорни тип, али и друге дијалекте.²² На страницама *Житија св. Петке* тога такође нема, па се и ова појава може довести у везу са утицајем штампаног текста у Вуковићевим *Зборницима*.

При међусобном срањивању наведених састава нисам узимала у обзир правописна неслагања (нпр. разлике у употреби *јерова*, слова **ы** и **и**, **ѣ** и **е**, **ѡ** и **о**, **оу** и **8** итд.), укључујући и словне грешке, јер су она готово редовна појава при преписивању.

Пратила сам, дакле, само оне разлике, које су релевантне за утврђивање редоследа и варијанте текста, а тичу се: *лексике* (употреба различитих речи), *интегритета текста* (присуство, односно одсуство једне или више речи), *синтаксе* (укључујући и различит редослед речи), *формирања речи* (по суфиксу или префиксу) и *морфологије* (различит падеж, наставак падежа, одређен или неодређен придевски вид и сл.). Извесно одступање чине дужи и краћи облици придева, које сам укључила у поређење, с обзиром на то да у зависности од реконструкције спојеви дужих форми **-аа** (Н јд. м. род), **-ии**, **-їи**, **-ьи** (Н, А мн.) и **-ии-**, **-їи-**, **-ьи-** (коси падежи) могу имати вредност **-а** или **-аја**, односно **-и** или **-иј**, **-ији-**. Иначе, ове разлике третирају се и као правописне карактеристике.

У наставку рада следи преглед утврђених неслагања редоследом како се јављају у текстовима. У навођењу примера поштована је хронологија текста: *Зборник Божидара Вуковића* (*Зб. Вук.*) – рукопис Библиотеке Матице српске (*БМС*) – рукопис Народне библиотеке Србије (*НБС*).

Зб. Вук. бл|с|ви / ѡѣ 191а/десна маргина, ред 5–6 – *Рук. БМС* бл|с|ви ѡ|ч|(е) 457а/5 – *Рук. НБС* бл(агослови) бл|д|кѡ 190а/4; добрѡю чистоују голоуѡицѡ 191б/8 – добрѡю чистѡю голоуѡицѡ 457а/23–24 – добрѡю голѡѡицоу 190а/16; въ пѡ|д|(о)внѡхъ 191б/9 – въ пѡ|д|(о)внѡхъ 457а/24 – въ по|д|(о)внѡи|хъ 190а/16; нравоухъ 191б/9 – нравоухъ 457а/24 – нравѣхъ 190а/16; сказоујуще(!) 191б/19 – сказѡуѡе(!) 457б/8 – сказѡуѡе 190а/22; дивна кѡо чюдеса 191б/19–20 – дивнаа еѡо чюдеса 457б/8 – еѡо чюдеса 190а/22; бж|с|тѡвнѡмъ 192а/4 – бж|с|тѡвнѡ|мъ 457б/13 – бж|с|тѡвнѡи|мъ 190а/26; или ... реѡи 192а/11 – или ... реѡи 457б/19–20 – реѡи 190а/30; истаѡакма 192а/16 –

²¹ В. каталошки опис, бр. 101, као и рад у овој књизи: Катица Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописа Избрана јеванђељска поученија*.

²² Исто.

иставаема 4576/24 – иставаемаа 190а/32–33; томлѣнїа 1926/3 – томлѣнїа
 458а/5 – томлѣнїа же 1906/2; ѡ златооуздныхъ 1926/8 – ѡ златооуздныхъ
 458а/9 – ѡ златооуздныхъ|х| 1906/5; Л јд. ср. род ѡчищени 1926/10 – ѡчищенїи
 458а/12 – ѡчищенїи 1906/6; Н мн. помрачакмы 193а/3 – помрачакмыи 458а/25
 – помрачакмїи 1906/15; тои 193а/5 – Д јд. тои 4586/1 – тое 1906/16; Н јд.
 слъзнїи 193а/13 – слъзнїи 4586/7 – слъзни 1906/21; Н јд. ж. род низлагаема
 193а/21 – низлагаемаа 4586/15 – низлагаема 1906/25; печалѡгаше же 1936/21 –
 печалѡгаше же 459а/7–8 – печалѡгаше |с|(е) 191а/1; А јд. прѣкрасны 194а/6 –
 прѣкрасныи 459а/14 – пр|ѣ|красныи 191а/5; Н јд. сънѣдаема 194а/11–12 –
 сънѣдаемаа 459а/19 – сънѣдаемаа 191а/8; Н јд. любодѣл'на 194а/13 –
 любодѣлнаа 459а/20–21 – любодѣл'наа 191а/9; сѡпоутница 1946/14–15 –
 сѡпоутница 4596/15 – сѡпоутница 191а/22; постомь и бдѣнїемь себе оукрашак
 195а/2–3 – постомь и бдѣнїемь себе оукрашае 459а/24–25 – постомь себе и
 бдѣнїемь ѡкрашае 191а/28; немалѡ 195а/5 – немалѡ 4596/26 – немало 191а/29; Ѱ
 ... лоукавиихъ 195а/16 – Ѱ ... лоукавыхъ 460а/9–10 – Ѱ ... лѡкавы|х| 191а/35;
 Ѱкоудѡ 1956/2 – Ѱкоудѡ 460а/17 – Ѱкоуде 1916/3; Н мн. сицевїи 1956/5 –
 сицевїи 460а/18 – сицевїи 1916/4; тако не въз'моци никомѡ же 1956/20 – та|к|(о)
 не възмоци никомѡ же 4606/5–6 – такоже не възмоци никомѡ 1916/13; Д мн.
 оупражняющим' се 196а/9 – оупражняющїим' се 4606/15–16 – ѡпражняющим'
 се 1916/19; Д мн. оугльблагающимь 196а/9–10 – оугльблагающимь 4606/16 –
 ѡгльблагающи|м| 1916/20; И мн. чюдесе 196а/12 – чюдесе 4606/19 – чюдеси
 1916/21; Н мн. неискоусни 196а/14–15 – неискѡсни 4606/21 – неискѡснїи 1916/22;
 А јд. злосмрадны 196а/18 – злосмрадныи 4606/24 – злосмра|д|ныи 1916/24; на
 прѣсвѣтлѣмь ... прѣстолѣ 1966/7–8 – на прѣсвѣтлѣмь ... прѣстолѣ 461а/7 –
 на пр|ѣ|свѣтлѣмь ... на прѣстолѣ 1916/31; Н јд. христолюбивы 1966/10 –
 х|с|олюбивыи 461а/9 – христолюбивы 1916/32; Ѱ свѣтлыхъ 1966/14 – Ѱ
 свѣтлыхъ 461а/13 – Ѱ свѣтлыихъ 1916/35; свѣтла 1966/21 – свѣтлаа 461а/19
 – свѣтлаа 192а/3; ѡного 197а/3 – ѡного 461а/22 – моего 192а/5; епївате 197а/5
 – епївати 461а/24 – епївати 192а/6; ефимїа тои прозванїе 197а/8 – ефимїа
 тои прозванїе 461а/27 – ефимїа тое прозванїе 192а/8; А мн. всехвал'ныи|х|
 197а/19 – всехвал'ныи|х| 4616/9 – всехвал'ны|х| 192а/14; по ... ѡкрстныи|х|
 197а/22 – по ... ѡкр|с|тныи|х| 4616/12 – по ... ѡкр|с|тны|х| 192а/16; всѣмь
 вѣдома 1976/1–2 – всѣмь вѣдомаа 4616/13 – вѣдѡма 192а/17; по ...
 ѡкрстнѣи страны 1976/6 – по ... ѡкр|с|тнѣи страны 4616/17 – по ... ѡкр|с|тные
 страны 192а/19; попоуценїемь вѣикмь 1976/9 – попоуценїемь вѣїемь
 4616/20 – попѡуценїемь вѣїимь 192а/20–21; именована писанїе 1976/11–12 –
 именована писанїе 4616/22 – писанїе именована 192а/22; кще же 1976/14 – кще же
 4616/24–25 – еше 192а/24; вѣса въ римь Ѱпоустише же и Ѱслаше 1976/18 –

текст изостаје 461б – вѣса въ римь Ѡпоустише же и Ѡслаше 192а/25–26; врѣме бл҃гополоучно 198а/10 – врѣме бл҃гополѣчно 462а/12–13 – бл҃гополѣчно врѣме 192а/33; Н јд. славны 198а/16 – славныи 462а/18 – славны 192а/36; Н мн. свѣтли 198а/22 – свѣтліи 462а/23 – свѣтліи 192б/4; Г јд. горы 198б/1 – горы 462а/24 – горѣ 192б/4; въ ... лаврѣ 198б/1 – въ ... лаврѣ 462а/24 – въ ... лаври 192б/4; Н јд. самїи 198б/6 – самїи 462б/2 – сами 192б/7; Н јд. цр҃ствѣющїи 198б/6 – цр҃|с|твѣющїи 462б/2 – цр҃|с|твѣющи 192б/7; вдрѣжещюу 198б/9 – вдрѣжещѣ 462б/4–5 – вбдрѣжещѣ 192б/9; раждеже се 198б/12 – раждеже се 462б/7 – раж|д|ег' се 192б/11; Г мн. сѣен'ныхъ 198б/16 – сѣен'ныхъ 462б/10 – сѣен'ныи|х| 192б/12–13; Д мн. соущимь 199а/2–3 – соущимь 462б/18 – свщїимь 192б/17; къ съмѣренїю 199а/22–199б/1 – къ съмиренїю 463а/8 – къ съмѣренїю 192б/28; съ ними же 200а/4 – съ ним' же 463б/3 – съ ними же 193а/5; Н јд. всечьстны 200а/4–5 – всечьстныи 463б/4 – всеч|с|тныи 193а/5; чл҃колюбикь 200а/19 – чл҃колюбїемь 463б/16–17 – чл҃колюбїю(!) 193а/13; съ безначел'нымь 200а/21 – съ безначел'нымь 463б/18–19 – съ безначел'ныи|м| 193а/14.

Резимирајући резултате истраживања и групишући их по врстама разлика, стање је следеће:

1) У области лексики три пута потврђује се различита реч у *Зб. Вук.* и *БМС* у односу на *НБС*: *вѣ* 191а/десна маргина, ред 5–6, *в|ч|(е)* 457а/5 – *в|д|кв* 190а/4; *печалѣгаше же* 193б/21, *печалѣгаше же* 459а/7–8 – *печалѣгаше |с|(е)* 191а/1; *вного* 197а/3, *вного* 461а/22 – *моего* 192а/5.

У једном случају слажу се *Зб. Вук.* и *НБС*, а одступа *БМС*: *къ съмѣренїю* 199а/22–199б/1, *къ съмѣренїю* 192б/28 – *къ съмиренїю* 463а/8.

2) У погледу интегритета текста нађене разлике тичу се присуства/одсуства речи (придев, заменица, речца, везник).

У *Зб. Вук.* и *БМС* реч постоји, а у *НБС* је нема (шест случајева): *чистоу* 191б/8, *БМС* *чистѣю* 457а/23 – *нема* 190а/16; *дивна* 191б/20, *дивнаа* 457б/8 – *нема* 190а/22; *или* 192а/11, *или* 457б/19–20 – *нема* 190а/30; *никомѣ же* 195б/20, *никомѣ же* 460б/5–6 – *никомѣ* 191б/13; *Зб. Вук.* *вѣсѣмъ вѣдома* 197б/1–2, *вѣсѣмъ вѣдомаа* 461б/13 – *вѣдѣма* 192а/17; *Зб. Вук.* *кѣ же* 197б/14, *кѣ же* 461б/24–25 – *еѣ* 192а/24.

У *Зб. Вук.* и *БМС* реч изостаје, а у *НБС* постоји (два случаја): *томлѣнїа* 192б/3, *томлѣнїа* 458а/5 – *томлѣнїа же* 190б/2; *на прѣсвѣтлѣмь ... прѣстолѣ* 196б/7–8, *на прѣсвѣтлѣмь ... прѣстолѣ* 461а/7 – *на пр|ѣ|свѣтлѣмь ... на прѣстолѣ* 191б/31.

У односу на *Зб. Вук.* и *НБС* рукопис *БМС* одступа по изостајању једне реченице, која у друга два текста долази, што је вероватно последица омашке

писара: вѣса въ римѣ Ѡпоустѣше же и Ѡслаше 1976/18, вѣса въ римѣ Ѡпоустѣше же и Ѡслаше 192a/25–26 – текст изостаје 4616.

3) На плану синтаксе јављају се разлике у редоследу речи. По том критеријуму Зб. Вук. и БМС разликују се од НБС три пута: постомь и вѣнїемь себе оукрашак 195a/2–3, постомь и вѣнїемь себе оукрашае 459a/24–25 – постомь себе и вѣнїемь 8крашае 191a/28; именована писанїе 1976/11–12, именована писанїе 4616/22 – писанїе именована 192a/22; врѣме бл҃гополоучно 198a/10, врѣме бл҃гополѣчно 462a/12–13 – бл҃гополѣчно врѣме 192a/33.

Између БМС и Зб. Вук. нема неподударности те врсте.

4) На плану формирања речи неслагање постоји у погледу префикса или основе.

У Зб. Вук. и БМС два пута је другачији префикс него у НБС: сѣпоутница 1946/14–15, сѣпоутница 4596/15 – сѣпоутница 191a/22; ѡдрѣжецоу 1986/9, ѡдрѣжецѣ 4626/4–5 – ѡвѣдрѣжецѣ 1926/9.

У два случаја Зб. Вук. и БМС разликују се од НБС и по основи: сказоуѣще 1916/19, сказѣуѣще 4576/8 – сказауѣще 190a/22 оугльблагаюцимь 196a/9–10, оугльблагаюцимь 4606/16 – 8гльблагаюци|м| 1916/20.

5) Скоро све морфолошке разлике (различит падеж, наставак падежа, завршетак прилога, облик глагола) сведоче о међусобној подударности Зб. Вук. и БМС, а неслагању у односу на НБС: немалѣ 195a/5, немалѣ 4596/26 – немало 191a/29; нравоухъ 1916/9, нравоухъ 457a/24 – нравѣухъ 190a/16; ѡчищенїи 1926/10, ѡчищенїи 458a/12 – ѡчищенїи 1906/6; Ѡкоуѣдѣ 1956/2, Ѡкоуѣдѣ 460a/17 – Ѡкоуѣде 1916/4; чюдесе 196a/12, чюдесе 4606/19 – чюдеси 1916/21; еѣфимїа тои прозванїе 197a/8, еѣфимїа тои прозванїе 461a/27 – еѣфимїа тое прозванїе 192a/8; по ... ѡкрѣстнѣи страны 1976/6, по ... ѡкр|с|тнѣи страны 4616/17 – по ... ѡкр|с|тнѣи страны 192a/19; вѣжикмѣ 1976/9, вѣжїемь 4616/20 – вѣжїимь 192a/20–21; въ ... лаврѣ 1986/1, въ ... лаврѣ 462a/24 – въ ... лаври 1926/4; горы 1986/1, горы 462a/24 – горѣ 1926/4; раждеже се 1986/12, раждеже се 4626/7 – раждег^с се 1926/11; чѣлколюбикмь 200a/19, чѣлколюбїемь 4636/16–17 – чѣлколюбїю(!) 193a/13.

У једном случају БМС одступа у односу на Зб. Вук. и НБС: сѣ ними же 200a/4, сѣ ними же 193a/5 – сѣ ним^с же 4636/3.

Неслагање Зб. Вук. са једне стране према БМС и НБС са друге потврђује се у страниј лексеми: епївате 197a/5 – епївати 461a/24, епївати 192a/6.

6) Највише разлика тиче се писања, односно читања сажетих и несажетих форми сложене придевске промене, које су овде издвојене посебно.

а) У већини случајева слажу се Зб. Вук. и БМС, а одступа НБС: въ пѡ|д|(о)бныхъ 1916/9, въ пѡ|д|(о)бныхъ 457a/24 – въ пѡ|д|(о)бныхъ|х| 190a/16; И јд. вж|с|твнымь 192a/4, вж|с|твны|м| 4576/13 – вж|с|твныи|м| 190a/26; Н јд. иставакма 192a/16, иставаема 4576/24 – иставаемаа 190a/32–33; ѡ

златооуздныхъ 192б/8, ѡ златооуз'дныхъ 458а/9 – ѡ златооуздныхъ 190б/5; Н јд. слъзніи 193а/13, слъзніи 458б/7 – слъзни 190б/21; Н мн. неискоусни 196а/14–15, неиск8сни 460б/21 – неиск8снїи 191б/22; Ѡ свѣтлыхъ 196б/14, Ѡ свѣтлыхъ 461а/13 – Ѡ свѣтлыхъ 191б/35; А мн. въсехвал'ныи|х| 197а/19, въсехвал'ныи|х| 461б/9 – всехвал'ныи|х| 192а/14; Л мн. по ... ѡкрстныи|х| 197а/22, по ... ѡкр|с|тныи|х| 461б/12 – по ... ѡкр|с|тныи|х| 192а/16; Н јд. самїи 198б/6, самїи 462б/2 – сами 192б/7; Н јд. цр'ствющи 198б/6, цр|с|твющи 462б/2 – цр|с|твющи 192б/7; Г мн. сц'ен'ныхъ 198б/16, сц'ен'ныхъ 462б/10 – сц'ен'ныи|х| 192б/12–13; Д мн. соушимъ 199а/2–3, соушимъ 462б/18 – сѡщїимъ 192б/17; съ безначел'нымъ 200а/21, съ безначел'нымъ 463б/18–19 – съ безначел'ныи|м| 193а/14.

б) Доста пута *Зб. Вук.* се разликује, а *БМС* и *НБС* се подударaju: Н мн. помрачакмы 193а/3 – помрачакмыи 458а/25, помрачакмїи 190б/15; А јд. прѣкрасны 194а/6 – прѣкрасныи 459а/14, пр|ѣ|красныи 191а/5; Н јд. сьнѣдаема 194а/11–12 – сьнѣдаемаа 459а/19, сьнѣдаемаа 191а/8; Н јд. любодѣлна 194а/13 – любодѣлнаа 459а/20–21, любодѣлнаа 191а/9; Ѡ ... лоукавиухъ 195а/16 – Ѡ ... лоукавыухъ 460а/9–10, Ѡ ... л8кавыи|х| 191а/35; Н мн. сицеви 195б/5 – сицевїи 460а/18, сицевїи 191б/4; А јд. злосмрадны 196а/18 – злосмрадныи 460б/24, злосмра|д|ныи 191б/24; Н јд. свѣтла 196б/21 – свѣтлаа 461а/19, свѣтлаа 192а/3; Н мн. свѣтли 198а/22 – свѣтлїи 462а/23, свѣтлїи 192б/4; Н јд. въсечьстны 200а/4–5 – въсечьстныи 463б/4, всеч|с|тныи 193а/5.

в) Примера по којима се подударaju *Зб. Вук.* и *НБС*, а одступа *БМС* је најмање: Н јд. ж. род низлагаема 193а/21, низлагаема 190б/25 – низлагаемаа 458б/15; Д мн. оупражнѡающим' се 196а/9, 8пражнѡающим' се 191б/19 – оупражнѡающїим' се 460б/15–16; Н јд. христолюбивы 196б/10, христолюбивы 191б/32 – х|с|олюбивыи 461а/9; Н мн. ср. род вѣдома 197б/1, вѣдѡма 192а/17 – вѣдомаа 461б/13; Н јд. славны 198а/16, славны 192а/36 – славныи 462а/18.

г) У једном случају *Зб. Вук.* и *БМС* се разликују, а у *НБС* реч изостаје: Н јд. дивна 191б/19–20 – дивнаа 457б/8.

Изнесени резултати испитивања сведоче о малим разликама између *Житија св. Петке* у Вуковићевим *Зборницима за путнике*, објављеним 1521, 1536, 1547. и 1560, и преписа овог састава у рукописној књизи Библиотеке Матице српске *Изабрана јеванђељска поученија*, настала око 1590/1600. године, као и текста у рукописном *Панагирику* Народне библиотеке Србије у Београду, који је исписао грешни Дмитар између 1614. и 1625. године. На основу изложеног може се закључити да су анализирани преписи настали директно или индиректно са штампаног текста у неком од наведених издања Вуковићевих *Зборника за путнике*.

У односу на штампани предложак рукопис Библиотеке Матице српске мање одступа од рукописа у Народној библиотеци у Београду.

С обзиром на то да је рукопис Народне библиотеке Србије млађи од Матичиног, могуће су претпоставке да је он преписан и са Матичиног преписа. Међутим, ту тезу искључује већ сам податак да у Матичином рукопису изостаје цела реченица, која у рукопису Народне библиотеке Србије, као и у *Зборницима за путнике*, долази.

Анализирана рукописна *Житија св. Петке* представљају нова сведочанства о преписивању штампаних србуљских текстова и флукуацији њихових преписа.

Душица Грбић

О ПРОВЕНИЈЕНЦИЈИ ОДЛОМКА ПОУЧЕНИЈА ЗА ЧЕТВРТУ И ПЕТУ НЕДЕЉУ ПОСТА

Рукописни *Одломак поученија за четврту и пету недељу поста* са сигнатуром РР IV 40 (старе сигн. РР 315 и 352 А 45) није до сада помињан у литератури. У Библиотеци Матице српске инвентарисан је 14. октобра 1956. године под бројем 184401 без података о начину прибављања, тј. са напоменом да је затечен.

Одломак чине три волантна листа (300x195 мм) без оригиналне нумерације. Према сачуваној ознаци свешчице $\bar{5}$ (= 6) на доњој маргини 1. листа, са леве стране, види се да је то био 1. лист у 6. свешчици неке непознате рукописне књиге. Друга два листа немају никакве ознаке, а пошто текст не тече у континуитету, већ се иза сваког листа прекида, није могуће утврдити којим су свешчицама они припадали.

На горњим маргинама л. 1а–3а постоји "жива глава". У "живој глави" на л. 1а, 2а и 3а стоји *треће недеље поста – Ѓю поста*, а на л. 1б и 2б *поученије у недељу*: 1б, *ПОЧЕНІЕ(!) В НЕ|Д|(ЋЛЮ)*, 2б, *ПОУЧЕНІЕ В НЕ|Д|(ЋЛЮ)*. На почетку л. 3б, који је без "живе главе", јавља се наслов *Поученије за пету недељу поста: ПОУЧЕНІЕ В НЕ|Д|(ЋЛЮ) ·Ї· поста*. Судећи по садржају текста на л. 1а–3а није у питању *трећа* већ *четврта* недеља. Да је писар погрешно у исписивању "живе главе", може се закључити и по томе што се иза написане *треће* без прекида у тексту (л. 3а–3б) наставља *пета* недеља поста.¹

Листови су делимично оштећени, те је понегде текст нејасан или теже читљив. Димензије текста су 210x120–128 мм. Лева маргина је равна а десна варира, због неједнаке дужине исписаног реда. Број редова на странама 1а–2б износи 26, на страни 3а где се завршава *четврта недеља поста* је 25, а на страни 3б, где почиње *Поученије за пету недељу поста* је 27. Висина словног низа је 3 мм.

¹ На ову грешку скренуо ми је пажњу Станимир Јакшић, библиотекар Библиотеке Матице српске, консултант у опису садржаја овог каталога.

Одломак је исписала једна рука, а сачуваних података о писару, месту и времену настанка рукописа нема.

Водени знак хартије јесте мали грб са ловачким рогом и иницијалима ВМР изнад грба и у самом грбу. Идентичан филигран имају две књиге штампане у Кијеву 1669. године. То су *Мир с Богом човеку* и *Мессия правдивый* Јоаникија Гаљатовског,² од којих ова друга постоји у Библиотеци Матице српске (сигн. РЋр II 2.1, инв. бр. 193297).³

Испитујући овај одломак за каталог,⁴ установила сам да се ради о рукопису руске редакције са знатнијим присуством руских, украјинских, пољских и других народних и дијалекатских црта на фонетском, морфолошком и лексичком плану. Појава карактеристика народних говора посебно не изненађује с обзиром на садржај текста који није строго канонизован. Поученија, односно тумачења јеванђеља и псалама заснивају се на препричавању и слободнијем изражавању, што је и условило употребу народног језика.

Одломак је, иначе, настао у време када се у Московској Русији, сасвим напуштају јужнословенска ортографска начела, јер, док се са другим јужнословенским утицајем тежило стварању јединственог књижевног језика за све православно становништво, реакцијом на њега желело се обрнуто, формирање руског националног извода црквенословенског језика, према узорима из времена пре тог утицаја.⁵ За разлику од писмености на просторима Московске Русије, у споменицима југозападне Русије, јужнословенски утицај је још увек снажно деловао током читавог 16. и почетком 17. века.⁶

Под другим јужнословенским утицајем највеће промене у руској писмености догодиле су се у области палеографије (стварање млађег руског полуустава или полуустава јужнословенског типа) и ортографије, док су новине у језику незнатне.

Са циљем бољег осветљавања писма, правописа и језика поменутог одломка и по могућству ближег откривања његове провенијенције изнећу важније палеографске, ортографско-фонетске, морфолошке и лексичке одлике тог рукописа.

---

² Водени знак је идентификовала Љупка Васиљев према: Т. В. Дианова, *Филиграны XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы: каталог*, Москва 1993. У том каталогу водени знак наведених књига штампаних у Кијеву дат је под бр. 665.

³ Опис књиге в. у каталогу: Душица Грбић, Ксенија Минчић-Обрадовић, Катица Шкорић, *Ћирилицом штампане књиге 15–17. века*, Нови Сад 1994, 168–169 (бр. 159).

⁴ Каталожки опис налази се под бр. 102.

⁵ Борис А. Успенский, *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*, Budapest 1988, 270 (скраћено: Б. А. Успенский, *История*).

⁶ Вячеслав Николаевич Щепкин, *Русская палеография*, Москва 1967, 133 (скраћено: В. Н. Щепкин, *Русская палеография*); Б. А. Успенский, *История*, 281–282.

⁷ В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 129–135; Б. А. Успенский, *История*, 243–258.

Писмо је полууоставно уз присуство и неких брзописних слова. Рукопис је леп и исписан, али није калиграфски. Редови су прави. У исписивању текста, писар често не раздваја предлог или везник од наредне речи. Слова су висине око 3 мм, усправна и доста уједначена по величини. Разликују се пуне и танке линије. Подвучене и надвучене, као и почетне црте углавном изостају. Украсну црту има лигатура **га** и наредно **з**.

Стуб слова **ѳ** увек прелази ивицу низа допирући најчешће мало изнад половине међупростора, ређе до половине, а негде и близу доње линије реда претходног низа. Приближно толико у доњи међупростор спуштају се стуб слова **р**, ножица **ц**, реп **џ** или десни крак **х**.

Слова су типолошки устаљена. Варирају само: **ε** (обло и грчког типа које одликује и брзопис и полууостав), **з** (полууоставно с хоризонталном пречком, косим стубом и луком у доњем делу и брзописно у виду тројке). Слово **т** је једноног, осим једног троногог случаја. За **у** долази спој **ов** (краци **в** су увек исте дужине, а **ѳ** се не употребљава) и једанпут **8**.

Оба наведена типа слова **з** су крупнија. И слова **ω** и **Ω** су увек шира и без средњег стуба. Од већих слова јављају се: широко **ε**, високо *јер* и крупније брзописно **а**.

Надредна слова су доста фреквентна, пошто писар често завршава реч надмећући крајњу графему. Она су углавном брзописног типа: **а** (налик на *алфу*), **з** (као тројка), **к** (са вертикалним или мало удесно искошеним стубом и бочном лучном линијом одвојеном од стуба, а без привеска на почетку), **м** (слично писаном), **о**, **р** (положено), **с**, **т** (као седмица). Слово **д** је слично као у врсти, само има кратке ножице или је без њих. Остала слова слична су као у врсти само су мања.

Од лигатурних спојева који не улазе у инвентар слова потврђују се по једанпут **га + к** и **т + в**, а над редом **д + о**.

*

У наставку рада укратко ћу описати мала слова у врсти групишући их према неким морфолошким елементима, као што су *врхови*, *петље*, *пречке*, *спојнице*, *поднице*, *угибни углови*.

Слова **а**, **д**, **л**, **м**, **о**, **р**, **ѳ** образују врх тако што лева линија полази од врха десне или незнатно испод тога.

Стуб **а** је благо искошен и прав. Петља је двопотезна (горња и доња страна писане су посебно). Врх јој је шиљат. Њена доња страна везује се доста ниско за стуб (око његове доње четвртине или близу доњег краја), тако да је у свом горњем делу доста широка.

У лигатури **га** слово **а** је као када стоји самостално. Леви стуб је вертикалан и прав или мало удесно испупчен. Танка хоризонтална пречка са украсном цртом на средини полази испод врха стуба (око његове горње четвртине) и допире близу почетка петље.

Стубови **д** су искошени и прави. Танка хоризонтална и права подница подједнако премашује ивице оба стуба. Десна ножица почиње обично од краја поднице, док је почетак леве мало увучен. Ножице су благо усмерене једна према другој, а јављају се исте дужине или је десна нешто краћа од леве. Већином допиру до половине међупростора, ређе нешто изнад или испод тог положаја.

Слово **л** је приближно као слово **а** без доње линије петље.

Слово **м** је четворокрако (сваки крак писан је посебно) с оштрим угибом на линији реда (подсећа на дупло **л**).

Слово **о** је писано између ивица низа. Двопотезно је (лева и десна страна изведене су посебно). Негде је исте ширине у горњем и доњем делу, а негде је различите (чешће је уже у горњем него у доњем делу).

Слово **о** у диграму **ов** је као када стоји самостално. Стубови **в** су прави или мало угнути један према другом, при чему је почетак десног стуба мало савијен напоље. Слова **ѿ** нема. Према Е. Ф. Карском, спој **ов** јавља се у великоруском брзопису, где се потврђује и брзописно **в** које није у лигатури, док југозападни брзопис познаје само **ѿ**.⁸

За у једанпут, и то на крају речи и реда, долази и лигатурно **8** (л. 36/20). Слово је тропотезно. Између ивица низа повучен је леви пун и прав крак. Десни дужи и тањи крак на почетку је лучан удесно, а у свом доњем делу улево. Полази нешто испод половине горњег међупростора и допире до линије реда. Крајеве кракова спаја танка хоризонтална и благо наниже лучна подница.

У лигатури **ю** слово **о** се не разликује од самостално написаног. Десни стуб је као код лигатуре **га**. Пречка је као у **га** само је смештена ниже: спаја половине десног стуба и бочне линије **о** или се налази нешто више.

Стуб **р** је вертикалан и прав или благо улево испупчен. Наниже најчешће мало прелази половину међупростора, ређе допире до његове половине, а има и примера где се спушта близу ивице претходног низа. Главицу образује лучна (удесно) линија, која се својим завршетком везује за стуб на линији реда.

Слово **ѡ** образују два искошена стуба, од којих је леви прав а десни благо лучан (удесно), а са крајевима мало савијеним унутра. Њихове половине спаја танка хоризонтална пречка, од чије средине до линије реда повучена је пунија вертикална права црта.

---

⁸ Евфимий Федорович Карский, *Славянская кирилловская палеография*, Москва 1979, 199–200 (скраћено: Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*).

Петље **в**, **ь**, **ѣ**, **ѣ** су мале. Њихову бочну страну образује лучна линија. Она полази од доње трећине-четвртине стуба, а негде и близу краја. Својим завршетком додирује десни крај поднице, или се везује нешто увучено. Танка хоризонтална и права или мало надоле улегнута подница својим левим крајем додирује ивицу стуба или га мало прелази са леве стране.

Стуб **в** је углавном вертикалан (ређе мало искошен улево или удесно) и прав или благо удесно лучан. Има танку хоризонталну и праву пречку, која скоро увек прелази (више или мање) стуб са леве стране. Десни крај пречке налази се у правцу завршетка поднице или нешто улево од тога. На крају пречке налази се троугласти привезак.

Стуб **ѣ** је благо искошен и прав или мало удесно лучан. На његовом почетку јавља се хоризонтална и права пречка, с привеском као код **в**, која је писана изједна са њим или одвојено.

Стуб слова **ь** је вертикалан и прав, или благо удесно искошен и лучан. У неким случајевима он почиње кратким савијутком напоље.

Слово **ь** у **ы** је као када стоји самостално. Десни стуб је вертикалан и прав или мало усмерен према левом стубу и благо угнут (улево). Доње крајеве стубова спаја танка хоризонтална линија, која понегде прелази ивице оба стуба или само једнога од њих.

Стуб **ѣ** је јаче искошен удесно. Као што је напред истакнуто, он редовно јаче залази у горњи међупростор. Танка хоризонтална и права пречка пресеца га на ивици низа. На крајевима пречке или нешто увучено налазе се троугласти привесци.

Пречке **г** и једноног **т** су по облику као код **в**. Привезак **г** је као код **в**. Привесци **т** почињу од крајева пречке, или је леви мало увучен. По облику су троугласти или је десни троугласт а леви правоугаони. Сређу се исте дужине или је десни мало дужи.

Танка хоризонтална и права пречка слова **з** нема привезак. Она редовно почиње мало удесно од правца доњег краја косог стуба, писаног између ивица низа. Доњи део слова образује плића лучна линија, на крају мало савијена улево. Завршетак лука увек је удесно од краја стуба, а наниже допире до доње трећине-четвртине међупростора.

Други тип **з** је брзописни у виду броја 3. Чине га два несиметрична лука, изведена изједна или посебно. Горњи лук је шири и плићи од доњег, а навише мало прелази ивицу низа. Његов доњи крај досеже до линије реда, при чему се никад не завршава наспрам горњег савијутка, већ мало удесно од тога. Крај доњег лука је обично наспрам почетка, а наниже залази исто као и **з** са пречком.

Слово **п** и потврђени случај треног **т** (л. 3а/10) имају танку хоризонталну и праву спојницу. Код **п** спојница јаче премашује ивице стубова, а код **т** то прелажење је незнатно. Стубови **п** су пуни, вертикални или мало искошени (обично један према другоме) и прави или благо испучени (улево или удесно).

Код троногог т стубови су такође пуни и вертикални. Леви стуб је прав, а друга два су мало удесно испупчена. Размак између левог и средњег стуба је већи него између средњег и десног.

Подница ц, ш и џ је танка, хоризонтална и права. Приближно подједнако прелази крајње стубове. Стубови су пуни, вертикални или мало искошени у једну или у другу страну (негде исто, а негде различито) прави или благо испупчени. Ножица ц, писана посебним потезом, полази од краја поднице, или мало улево од тога. Она је тања од стубова, а пунија од поднице, искошена је удесно. Наниже залази као и стуб р.

Реп џ је вертикалан или благо удесно искошен и прав, негде пунији а негде тањи. Полази од завршетка средњег стуба истим или новим потезом, а надоле допире као слова р, ц.

Слова и, н имају стубове као п, ц, а пречка им је танка и искошена. Код и она полази око половине левог стуба, а за десни се везује мало испод његовог врха.

Почетак пречке н је мало испод врха левог стуба, а завршетак мало изнад половине десног. У неким случајевима она је скоро хоризонтална, али се увек налази у горњој половини слова.

Стуб і је пун, најчешће вертикалан и прав, а ређе мало искошен удесно и благо испупчен улево или удесно. Над њим је углавном надредни знак $\dot{\text{ı}}$, који у неким случајевима делује као тачка. Само у три примера потврђују се две тачке.

Угибни угао или угао пресека имају в, к, ж и џ.

Код слова в угибни угао је око половине висине стуба. Горња спојница је танка, хоризонтална и права. Својим почетком она више или мање премашује ивицу стуба са леве стране. Бочна страна горње петље је искошена удесно и права. Почине од краја спојнице, а за стуб се везује око његове половине. Бочна страна доње петље је лучна као код в. Обично полази од завршетка бочне стране горње петље или понегде нешто пре тога. Доња спојница је као код в.

Слово ж је четворопотезно или тропотезно. Крак слева је искошен и прав, а писан је из једног потеза. Од његовог врха до доње линије реда мало искошено удесно спушта се двоструко лучна (улево) линија налик на грчко ε, која чини слово декоративнијим и упадљивијим. Крак сдесна на почетку има привезак као код в. Његов горњи део образује танка удесно искошена линија која допире приближно до половине левог крака или нешто изнад тога. Ломећи се ту, она истим или новим потезом прелази у пунији вертикалан или мало удесно искошен и прав или благо улево лучан стуб који се спушта до линије реда. Угиб је око средине висине словног низа или мало изнад тога.

Слово к се по типу налази на прелазу између полуустава и брзописа. Стуб је пун, вертикалан и прав или мало удесно улегнут. Бочна страна је увек

одвојена од стуба. Чини је лучна линија с троугластим привеском на почетку као код **в**, **г**. Доњи савијутак лука по дужини премашује горњи. Угиб се јавља око половине висине низа или нешто изнад или испод тога.

Угиб слова **χ** је низак – мало изнад линије реда. Краци, од којих је леви нешто пунији од десног, полазе од горње ивице низа. Леви крак се наниже завршава мало изнад половине међупростора (ређе око половине), а десни обично премашује половину, допирући негде и близу ивице наредног низа. Леви крак је једнопотезан. Обично је прав или на почетку прав, а потом удесно лучан. У неким случајевима на почетку је надвучен, или му је крај подвучен. Десни, благо улево лучан, крак на почетку има привезак као **в**. Писан је из једног потеза или је двопотезан (горњи и доњи део изведени су посебно).

Слова **ε** и **с** су слична по томе што су у горњем делу шира него у доњем.

Слово **ε** је обично ситније и плиће од **с**. Језичац му је троугласт и мало усмерен навише. Почиње испод половине бочне линије, а својом дужином не допире до правца њеног почетка, већ је увек краћи од тога.

Поред облог **ε**, доста често, али без посебних правила, потврђује се и **ε** грчког типа. Слово већином обликују два симетрична лука: угиб је око половине висине словног низа. У неким случајевима горњи лук је плићи од доњег, па је угиб виши.

Преостају да се прикажу још следећа слова: **φ**, **ω**, **Ϝ**, **ч**, **ψ**.

Стуб слова **φ** је пун, вертикалан, прав и надвучен. Подједнако залази у оба међупростора, мало прелазећи њихове половине. Тело слова је двопотезно. Обликовано је између ивица низа, а чине га две лучне линије са обе стране стуба (лева половина тела је нешто ужа од десне).

Слово **ω** је широко, без средњег стуба и није симетрично (лева половина је ужа од десне). Јавља се тропотезно. Бочне лучне стране изведене су посебним потезима. Крај леве стране мало је савијен удесно. Десна лучна страна спушта се до линије реда где се завршава без савијутка. Крајеве бочних страна спаја танка, права и благо искошена линија, писана новим потезом. Угиб је плитак (мало изнад линије реда).

Слово **ω** у **Ϝ** је као када стоји самостално. Надредно **т** чини хоризонтална и права пречка, мало краћа од ширине **ω**, са троугластим привесцима на крајевима (или је леви мало увучен), усмереним унутра.

Стуб асиметричног **ч** је вертикалан или мало удесно искошен и прав или благо улево лучан, на крају подвучен или без те црте. Чашицу обликује лучна линија, на почетку шира, а потом ужа, која се везује за стуб **с** његове леве стране мало изнад половине.

Слово **ψ** потврђује се само црвено на маргини. Тањи вертикалан и благо улево испупчен стуб на почетку је савијен удесно и задебљан. Супротно искошени краци спајају се на крају стуба. Леви, дужи, крак, без привеска на

почетку, јавља се прав, а десни је улево лучан. На почетку десног крака је привезак троугластог облика, али мало дужи него код б, г.

Резултати палеографске анализе малих слова у овом одломку сведоче о једноставности у начину извођења графема и типолошкој устаљености њихових облика. Употребљени облици углавном се слажу са описом руског полуустава 16–17. века Е. Ф. Карског⁹ и В. Н. Щепкина,¹⁰ а такође и са описом устава у *Историји српске ћирилице* Петра Ђорђића.¹¹ У наведеним палеографијама не потврђује се облик слова ж са привеском на левом краку у види грчког ε који наниже допире до линије реда и представља украс слова. У односу на опис устава П. Ђорђића лигатура га са украсном цртом је архаизам. Описујући устав 14. века он каже: "Украсну цртицу или тачку налазимо на спојници га, много чешће у XIV него у XV веку, да после тога сасвим ишчезне."¹²

Неке графичке и ортографско-фонетске одлике

1. Графеме га, љ, а

а) Иницијална група ја- писана је најчешће са га-: гако 1а/7, 12, 14, га 2а/14, 2б/20, 22 итд. Четири пута, и то само у личној заменици ја, долази љ: љ 3б/21, 22, 24, 25.

У позицији иза вокала за -ја скоро увек је употребљено -љ: до мл|с|рдїљ 1а/23, вожіљ 1а/23, мышленїљ 2б/15, справе|д|ливаљ 3а/19–20, дровгаљ 3а/20 итд. Слово -а присутно је у: хр|с|тіански 1а/15, 3а/4, хр|с|тіане 2б/6, права|а| 3а/20. Старија руска пракса, односно употреба лигатуре -га у овој позицији, не потврђује се.

Група -ја иза вокала која се развила од старословенског љ среће се само у случајевима: свољ (А мн. м. род) 2б/1–2, пољ|л| 3б/2.

б) Иза сугласника графема љ у вредности 'а потврђује се на етимолошком месту: памѣтаи 1а/19, сповѣдавшисљ 1б/2–3, дванадесљ|т| 3б/2, соудљ|т| 3б/7, боудов|т|сљ 3б/9 итд.

Писање слова а уместо етимолошког љ долази иза ч и ж: често 2а/4, штрочате 2а/10, поча|л| 3б/3; рожа 3а/16.

Старословенске палаталне групе л'а, н'а (р'а не долази) писане су лљ, нљ: сїлљ 1б/12, валљ|л|сљ 2а/1, спротивлљю|т| 2б/12, оуставлљю|т| 2б/14; ннѣшнлљ 1б/11, слинлчн|о| 2а/1, читанл 2б/6.

⁹ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 181–210.

¹⁰ В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 120–135.

¹¹ Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 114–115 (скраћено: П. Ђорђић, *Историја*).

¹² П. Ђорђић, *Историја*, 102.

Изнесена грађа сведочи о правопису у складу са стањем у руским споменицима 16. века, када са престанком деловања другог јужнословенског утицаја и јачањем тенденција ка враћању староруској традицији графема ѡ добија широку употребу, па се ставља како иза меких сугласника, тако и иза вокала.¹³ Временом је завладало правило по коме лигатура ѡ долази само у иницијалном положају, а у средини и на крају речи пише се ѡ, што је и данас црквенословенска правописна норма.¹⁴ Са неколико изузетака оваква пракса потврђује се и у овом одломку.

2. Графеме ѡ, ѡ

а) За иницијално *је-* јавља се чешће широко ѡ- од малог ѡ-. Од потврда са ѡ- наводе се: ѡмов 2а/13, ѡго 2б/4, ѡсте 2б/5, ѡжели 2б/18–19, ѡдинѡ 3б/17 итд. Писање ѡ- илуструју примери: ѡго 2а/4, 5, 21 (х2), 3а/15 итд.

Иза вокала група *-је* писана је увек са *-ѡ*: БЕЗАКОНІѡ 1а/25, МОѡ 1а/26, Дѡѡ|т| 2а/3, ПО СВОѡИ 2б/16, БЫВАѡ|т| 3б/17 итд.

Лигатура *-ѡ* уопште не долази, што се и очекује, с обзиром на то да је она са другим јужнословенским утицајем и развојем млађег руског полуустава била потиснута, а од краја 15. века и сасвим замењена словом ѡ.¹⁵

б) У обележавању старословенских палаталних група *л'е, н'е, р'е* користе се спојеве *лѡ, нѡ, рѡ*: ПРИѡТЕЛЕ|м| 1а/10–11, и|з|МЫШЛЕНІѡ 2б/15, ПОСТАНОВЛЕНІѡ 2б/26; НЕГО 2а/15, 16, 3а/1, 3б/4, ННѡШНЕИ 2б/6–7; ЛАЗАРЕ|м| 1а/8.

3. Графеме ѡу, ѡ

У анализираном одломку на месту етимолошког у и рефлекса у < ж јавља се скоро увек диграм ѡ + *ижица* (ѡу): ЛѡУКА 1а/9, ТОМОУ 1б/9, ѡУВѡРИ|л| 1б/26 итд.; МѡТВОУ 2а/25, БОУДЕШѡ 2б/17, БОУДОУ 2б/22 итд.

Само у једном примеру на крају речи и реда среће се ѡ: ЧѡШѡ 3б/20.

У руским уставним споменицима диграм ѡу употребљава се по правилу у свим позицијама у речи, а веома ретко среће се и лигатурно ѡ или ѡ са птицом.¹⁶ За старији руски полуунав карактеристично је да се уместо ѡу у средини или на крају речи често налази слово ѡ.¹⁷ Са развојем руског полуунавног писма јужнословенске варијанте ѡ престаје да се користи, а широку употребу добија лигатурно ѡ. У рускословенској писмености временом се

¹³ Б. А. Успенский, *История*, 246–247.

¹⁴ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 206.

¹⁵ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 172, 187–188; В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 130; Б. А. Успенский, *История*, 245.

¹⁶ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 199–200.

¹⁷ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 172; В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 130; Б. А. Успенский, *История*, 243–244.

установљава правило по коме **оу** долази на почетку, а **Ѹ** у средини и на крају речи.¹⁸

4. Графеме **о** и **Ѹ**

За глас *о* на почетку речи скоро увек је присутна *омега*: **Ѹмочи|л|** 1а/25, **ѸсѸди|л|** 1б/6, **ѸнѸ** 1б/25, **Ѹного** 2а/25, **Ѹче** 3а/23 итд. Само у примеру **Ѹблчивши** 1б/24 у позицији иза тачке среће се велико **Ѹ**.

У осталим позицијама у речи долази слово **Ѹ**.

Слово *омега* јавља се и у иницијаној грчкој групи *ио-* (или *ијо-*): **ѸѸа|н|а** 1б/4, 3б/12. Потврђује се и ван иницијалног положаја у несловенској лексеми **ЗАВЕДЕѸВѸ** 3б/12.

5. Графема **і(ї)**

До појаве другог јужнословенског утицаја графема **і(ї)** употребљавала се у руским рукописима ређе, и то обично на крају реда, када се због недостатка места за **и** на овај начин скраћивало писање.¹⁹

Од 15. века, под утицајем јужнословенске ортографске праксе, слово **ї** широко се користи испред **ј**.²⁰

У анализираном одломку испред **ј** углавном долази **і**, ретко **ї**: **невѸрствію** 2а/11, **людіи** (Г мн.) 2б/3, **третіи** (Н јд.) 2б/4 итд. (в. и наведене примера са *-ија*, *-ије*). Слово **ї** потврђује се у примерима: **мл|с|рдїѸ** 1а/23, **ев|г|лїи** 2б/5, **пїю** 3б/21. Изузетак је случај **приѸтеле|м|** 1а/10–11.

Графема **і** среће се и у иницијалном положају страних речи: **їс** 2б/8, 3а/16, 3б/2 итд.; **іаковѸ** 3б/12; **ѸѸа|н|** 1б/4, 3б/12.

Удвојено **іи** (вредност дуго *и*) писано је по јужнословенској норми, тј. **ии**, а не **ии**: **прїимѸт|** 1а/18, **прїити** 3б/4.

6. Графема **ы**

Слово **ы** уместо **и**: **быты** (друго **ы**) 1а/4, **Ѹмы|л|ною** 3а/12.

Слово **и** уместо **ы**: **з добри|м|** 3а/6.

Писање **ки**, **ги**, **Ѹи** потврђују примери: **вши(с)|т|ки|м|** 1а/2, **ѸѸвоги|м|** 1а/8, **за греѸи** 1а/24 итд.

¹⁸ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 199–200; В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 130; Б. А. Успенский, *История*, 248.

¹⁹ Е. Ф. Карский, *Славянская палеография*, 193; В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 125–127.

²⁰ В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 125, 136–137; Б. А. Успенский, *История*, 248.

Графема *і* долази уместо етимолошког *ы* у наставцима *придева*, испред *ј*, и то углавном иза *к*, *г*, *х*: *чѣлескіи* 2б/2, *оубогіи* 1а/2–3, *дровгіи* 3б/17, *гловхіи* 2а/14.

7. Графема *ѣ*

Слово *ѣ* је писано претежно на месту где се налазило и у старословенском.

Два пута написано је слово и уместо *ѣ*: *заповидѣлѣ* 2а/12–13, *повидѣти* 1б/15–16. У примеру заменице *Л* мн. ср. род на *тыхѣ мѣ|ст|(ѣхѣ)* 1б/26 *ѣ* је замењено са *ы*. Јавља се и реч *кды* 1б/5 – *када* или *где* (значање у тексту ми није сасвим јасно), где *ы* може такође да стоји уместо *ѣ*.

Икавизам карактерише северноруске акајуће говоре. Ова појава присутна је и у малоруским говорима, на пример у галицијско-волинским књигама 13–15. века, а данас одликује савремени украјински језик.²¹

8. Графеме *ѣ*, *ѣ*

Писар употребљава сва четири знака за *јер*: најчешће дебело *јер*, затим танко, ретко високо *јер* и *пајерак*.

Јерове писар користи обично на крају речи, ако су сва слова у врсти. Најчешће је *ѣ*, које се потврђује углавном иза тврдих, али понегде и иза меких сугласника: *естѣ* 1а/15, *такѣ* 1б/2, *законѣ* 2б/14, *чинишѣ* 2б/16, *плачѣ* 3а/9 итд. На крају предлога *ѣ* јавља се четири пута: *вѣ ѡгень* 2а/4, *сѣ слезами* 2а/10, *вѣ ... часы* 3б/2, *вѣ хвалѣ* 3б/18–19.

Високо *јер* стављено је четири пута: *рекѣ* 1б/6, *можешѣ* 2а/6, *поганомѣ* 3б/8, *высѣ(!)* 3б/13. Осим друге по реду, остале три лексеме су на крају реда.

Пајерак је употребљен три пута, једанпут на крају речи испред речце – *алѣ во* 3б/21, два пута на крају предлога – *изѣ ср|д|ца* 1б/26, *вѣ до|м|* 2а/21, једанпут у префиксу: *вѣспа|л|* 2а/20.

Танко *јер* присутно је само иза меких сугласника, и то у примерима: *гѣ* 1а/17, 1б/25, *ѡгень* 2а/4, *день* 2б/4, *есѣ* 2б/16, *на смѣртѣ* 3б/8.

Ван краја речи среће се само дебело *јер*, и то ретко: два пута у префиксу – *вѣскрѣ|т|* 2б/4, 3б/11, по једанпут у прилогу прошлог времена – *оувидѣвѣши* 2а/11–12, и *придеву* *ап|с|лѣскои* 2б/26.

²¹ Павел Яковлевич Черных, *Историческая грамматика русского языка*, Москва 1962, 126–129 (скраћено: П. Я. Черных, *Историческая грамматика*); Алексей Иванович Соболевский, *Лекции по истории русского языка*, 'S-Gravenhage 1962, 73–75 (скраћено: А. И. Соболевский, *Лекции*).

На месту *јера* у јакој позицији потврђује се рефлекс *е* (ѠГЕНЬ 2а/4, ВШЕ|Д|ШИ 2а/20, ВЫШЕ|Д|ШИ 2а/25, ЧЛЧЕСКІИ 2б/2, ДЕНЬ 2б/4, КОНЕ|Ц| 2б/5, ГОСТЕНЕЦЪ 3а/21) и једанпут *о* (со своими 3а/23).

9. Групе *ер, ол, ле, ре*

У складу с рускословенским језиком су и рефлeksi на месту старословенског вокалног *р* (*ер* и *ол*, *ор* се не потврђује): ГЕРВЪ 1а/6, ТЕРПЪТИ 1б/17, МЕРТВЫИ 2а/18, ТЕРПЪЛЪ 2б/22 итд.; ПО|Л|НЫИ 2б/11. На месту старословенских спојева *р* и *ь* или *л* и *ь* су групе *ре, ле*: КРЕЩЕНЪ 3б/22, 2б, ѠКРЕЩЕНИ 3б/22–23; СЛЕЗАМИ 1а/24, 2а/10.

10. Графема *ѡ*

Слово *ѡ* је на месту старословенског *шт* у: ВЕРЮЮЩЕМОУ 2а/9, КРЕЩЕНЪ 3б/22, 2б, ѠКРЕЩЕНИ 3б/22–23, ѠКРЦНИ 3б/26 итд.

Потврђују се и облици глаголског прилога садашњег времена на *-чи*, карактеристични за староруски језик: ТИСНОВЧИСА 2а/12, ПАМАТАЮЧИ 1а/23, ПИТАЮЧИ 3а/14.²² Наставак *-чи* одликује и савремени украјински језик.²³

Слово *ч* уместо *ѡ* среће се и у 3. л. презента или простог будућег времена: ХОЧЕ|Т| 1а/3, 4, МЕЧЕ|Т| 2а/4–5, што је народна црта, заступљена и у савременом руском и украјинском језику.

У заменици *что* претежно је употребљена графема *ѡ*: ѡО 1а/16, 1б/4, 19, 2а/8, 2а/24, 2б/16, 2б/22 итд. У неким примерима је и спој *шт*: ШТО|Ж| 2б/19, ШТО 3а/11, Ш'ТО 3а/16–17. Потврде за дисимилацију фонеме *ч* у *ш* испред *т* налазе се већ у старим руским споменицима 12. и 13. века. У савременим великоруским и белоруским говорима ова реч се изговара *што*.²⁴

11. Графема *ѣ* среће се само као број.

12. Графеме *ѣ, љ, њ, в*

Графема *ѣ* написана је два пута на десној маргини л. 1а у скраћеници од речи *псалом*: ѣ|Л|.

Графеме *љ* и *њ* не потврђују се, а нема ни страних речи где се оне пишу. Слово *ижица* ван диграма *ов* такође се не употребљава.

²² Й. Домбровский, *Историческая грамматика русского языка*, II, *Морфология и синтаксис*, Budapest, 1969, 106–107.

²³ В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко, *Украинская грамматика*, Киев 1986, 247 (скраћено: *Украинская грамматика*).

²⁴ А. И. Соболевский, *Лекции*, 106.

13. Писање ж уместо жд

Група жд се не потврђује. Два пута среће се ж, што је карактеристично за рускословенски језик пре деловања другог јужнословенског утицаја (споменици 12–15. века) и народни руски језик: *промежи галилею* 2а/26, *межи вами* 2б/17. Наведене лексеме потичу од речи *межа* (претпоставља се да су оне Л јд. те речи).²⁵ Рефлекс ж одликује и украјински језик, где ове лексеме гласе: *між*, ређе *межи*, *поміж*, *проміж* (= међу, средином).²⁶

14. Прелазак е у о

У рукопису иза меких сугласника а испред тврдих на месту старословенског е долази о: *чого* 1б/8, 1б/21, 3б/20, *чом' же* 2а/22, *чо|м| же* 3а/15, *вышо|л|* 2а/15, 17, *сомлѣніомъ* 3а/6. Ова појава широко је распрострањена: присутна је у кијевским споменицима, галицијско-волинским говорима, у западноруским, у полоцко-смоленским споменицима, средњоруским, московским, новгородским и другим говорима.²⁷

15. Префикс роз-

Уместо рускословенског и руског *раз-* среће се *роз-*: *ро|з|казовію* 2а/14–15, што је карактеристично за савремене северно-великоруске акајуће говоре и за малоруске дијалекте (нпр. галицијски, украјински),²⁸ а такође и савремени украјински (*розказувати*), пољски (*rozkażać*) и чешки (*rozkażat*) језик.

16. Губљење иницијалног и-

У рукопису се потврђују примери без иницијалног и- у облицима глагола *имѣти*, што се среће у југозападним и западноруским граматама 14. и 15. века: *маѣ|т|* 1а/4, *мѣ|л|* 2б/9, *не маю* 2б/21, *не маешъ* 3а/4–5, поред *имѣ|л|* 1а/5.²⁹

17. Губљење крајњег сугласника

У неким случајевима где се реч завршава са два сугласника крајњи отпада: *єсъ* 2б/15, *єсь* 2б/16, *бысь* 3б/13 итд. То је честа одлика савремених великоруских говора.³⁰

²⁵ Уп.: А. И. Соболевский, *Лекції*, 21, 141; П. Я. Черных, *Историческая грамматика*, 106, 293.

²⁶ В.: *Українсько-російський словник*, укладачі Г. П. Їжакевич та інші, Київ 1999 (скраћено: *Українсько-російський словник*).

²⁷ А. И. Соболевский, *Лекції*, 59–62, 66–67.

²⁸ А. И. Соболевский, *Лекції*, 25.

²⁹ А. И. Соболевский, *Лекції*, 92.

³⁰ А. И. Соболевский, *Лекції*, 113–114.

Неке морфолошке одлике

Од морфолошких одлика истаћи ћу само нека карактеристичнија одступања од нормe, која су последица утицаја народних говора.

а) У Д јд. личних заменица уместо *ѣ* долази *о*: **товѣ** 2а/14, **совѣ** 2б/14. То је особина руских народних говора, као и савременог књижевног пољског (*tobie, sobie*) и чешког (*tobě, sobě*) језика.³¹ У украјинским говорима такође се јавља *-о-*: *тобі, собі*.³²

б) У Г јд. м. рода *сложене придевске промене* среће се *-ого* као у савременом руском и украјинском језику: **зараженого** 1б/15, **до которого** 3а/22. Према А. И. Соболевском, ова појава је у црквенословенским споменицима ретка.³³

в) Наставак 2. л. јд. *презента* увек је *-шь* уместо *-ши*: **можешъ** 1б/19, 2а/6, 8, **чинишъ** 2б/16, **будешъ** 2б/17, **ловишъ** 2б/20 (х2), **хочешъ** 3а/4, **нешъ** 3а/4–5. У старим споменицима овај наставак карактеристичан је за источнословенске, као и за друге словенске језике – српски, словеначки, чешки, пољски, лужички.³⁴

г) Наставак 1. л. мн. *презента* и *императива* је *-мо*: **покоутовимо** 1а/21–22, **оутекаимоса** 1а/23, **имаемо** 1б/8, **идемо** 3б/4–5, **хочемо** 3б/13, **есмо** 3б/18, **можемо** 3б/23. Такав наставак јавља се у галицијско-волинским и западноруским споменицима (нпр. *галицијске грамате* 14–15. в.).³⁵ Норма савременог украјинског језика је *-мо (-м)*.³⁶

Неке лексичке одлике

У овом рукопису постоји више речи које не спадају у црквенословенски језик нити руски, што је нарочито занимљиво за откривање провенијенције писара.

а) Већина ових лексема данас чини заједничку особину украјинског, пољског и чешког језика, или само украјинског и пољског.³⁷

³¹ А. И. Соболевский, *Лекции*, 158.

³² *Украинская грамматика*, 150–151; *Українсько-російський словник*.

³³ А. И. Соболевский, *Лекции*, 154.

³⁴ А. И. Соболевский, *Лекции*, 159.

³⁵ А. И. Соболевский, *Лекции*, 161.

³⁶ *Украинская грамматика*, 161–168.

³⁷ Од речника за ову анализу користила сам: *Українсько-російський словник*, *Польско-руський словарь*, под редакцией М. Ф. Розвадовской, Москва 1958, Jan Wierzbicki, Uglješa Radnović, Józef Chlabicz, *Mały słownik polsko-serbochorwacki = Mali poljsko-srpskohrvatski rečnik*, Warszawa 1966, *Чешко-српски речник = Česko-srbský slovník*, том I–II, уредник Павле Ивић, Београд 2000–2001. У навођењу лексема прво доносим реч из текста у облику како се јавља, у наставку је одговарајућа лексема у савременом украјинском, пољском и чешком језику, или само у украјинском и пољском, а значење речи на српском језику је на крају или уз сваку наведену реч, ако се значења разликују.

абы 1б/6, 2а/5, 3б/16 – укр. *аби* – пољ., чеш. *aby*, да би; закључак; **мешка-ти** 2б/17 – укр. *мешкати* – пољ. *mieszkać*, чеш. *meškat*, живети, становати, боравити; **мови|т|** 1а/16, 1б/4, **мовили** 2а/18–19, **мова|т|** 2б/24, **мовити** 3а/5 – укр. *мовити* – пољ. *mówić*, говорити; **муси|т|сѧ** 1б/11 – укр. *мусити* – пољ. *musieć*, чеш. *musit* (3. л. мн.) морати; **пано|м|** 3б/6–7 – укр. *пан* – пољ. *pan*, господин; **пожадає|т|** 1б/21, **пожада|л|** 3а/11 – укр. *пожадливиј*, страстан, осећајан – пољ. *pożądać*, жудети, страсно желети – чеш. *požadat*, затражити, замолити, пожелети; **взнаимил** 3а/18 – пољ. *oznajmiać* – чеш. *oznamit*, објавити, саопштити; **рады** (А. мн. ж. род) 1а/12 – укр. *рада* – пољ. *rada*, савет; **слухаи же** 1а/11, 1б/21, 3а/13 – укр. *слухати* – пољ. *śluchać*, слушати; **справы** 2б/10 – укр. *справа* – пољ. *sprawa*, ствар, посао, питање; **теды** 1б/20, 3а/10 – пољ. *tedy*, тако, на тај начин, у том случају, услед тога – чеш. *ted'*, до сада, од сада и *tedy*, докле, баш.

б) Речи које данас одликују украјински језик:

з недовѣрками 2б/9, **недовѣрковъ** 2б/11 – укр. *недовірок*, неповерљив, сумњичав; **совмѣніомъ** 3а/6 – укр. *сумління*, савест.

в) Речи које се данас јављају у пољском језику:

вши|ст|ки|м| 1а/2, **Ѡ вши|ст|ки|х|** 1а/7, **вши|ст|ко** 2а/8, 3а/10 – пољ. *wszystko*, све; **насмѣвати** 3б/9 – пољ. *naśmiewać się*, исмејавати се; **покоутовимо** 1а/21–22 – пољ. *pokutować*, кајати се, испаштати; **понижоны** 1а/7 – пољ. *poniżony*, понижени; **преложоны** 1а/5 – пољ. *przełożony*, надређени; **ра|д|ца|м|** 3б/6 – пољ. *radca*, саветник (има и у чеш. *radce*); **срогою** 1а/20 – пољ. *srogі*, свиреп, жесток; **фрасовали** 3а/13–14 – пољ. *frasować się*, бринути се стрепети, узнемирити се; **шатана** 3а/2, **шатанъ** 3а/8 – пољ. *szatan*, сатана.

Према В. Н. Щепкину полонизми су у већој мери рано ушли у књижевни црквенословенски језик западне и јужне Русије, а подједнако и у говорни језик Белоруса и Украјинаца.³⁸

Општи осврт

Рукописни *Одломак поученија за четврту и пету недељу поста* (3 л.) са сигнатуром РР IV 40 који се налази у Библиотеци Матице српске не садржи податке о писару, месту и времену настанка. Према воденом знаку хартије настао је око 1669. године. Овако је датиран према двама књигама, штампаним у Кијеву 1669. године, које садрже идентичан филигран.

Рукопис је исписао један писар полууставним писмом и брзописом, лепим, али не калиграфским словима. Резултати палеографске анализе малих

³⁸ В. Н. Щепкин, *Русская палеография*, 168–169.

слова у овом одломку сведоче о типолошкој устаљености словних облика, који се углавном слажу са описом руског полуустава 17. века Е. Ф. Карског и В. Н. Шчепкина, а такође и са описом устава у *Историји српске ћирилице* Петра Ђорђевића. У наведеним палеографијама не потврђује се само облик слова **ж** са украсним привеском на левом краку у виду грчког **ε** који наниже допире до линије реда. У односу на опис устава П. Ђорђевића лигатура **ѣ** са украсном цртом представља архаизам, пошто према том опису такав облик после 15. века сасвим ишчезава.

Резултати анализе правописа углавном иду у прилог рускословенске ортографске праксе из времена после престанка деловања јужнословенског утицаја (око половине 16. века) и јачања тенденција ка враћању старорурској традицији. Група *ја-* на почетку речи писана је већином по рускословенским правилима са **ѣ-**, а само четири пута, и то у личној заменици *ја-* са **ѡ-** Секвенца *-ја* иза вокала обележава се са **-ѡ**, ретко по јужнословенској традицији са **-а**. Од јусова користи се **ѡ**, док **ж** нема. Уместо **ж** долази **ов** или једанпут **ѡ**. Употреба *јерова* на крају речи чешће је у зависности од изговора крајњег сугласника, а ређе по јужнословенским начелима. У јакој позицији уместо *јерова* већином долазе рефлкси **ε** и **о**, док су случајеви с *јеровима* ређи. Старословенском вокалном **р** и **л** одговарају рускословенски рефлкси **ѣр**, **ѡл**, а старословенским спојевима **р** и **ь** или **л** и **ь** групе **ѣе**, **ѡе**. Писање старословенског **жд**, које је у руску писменост ушло са другим јужнословенским утицајем (до тада је коришћено **ж**) не потврђује се. Међутим, норма новоцрквенословенског језика остало је старословенско и јужнословенско **жд**. Од осталих правописних црта које су пренете из јужнословенске писмености, а затим су се усталиле и постале норма срећу се: слово **ε** у означавању групе *је* у иницијалном и поствокалском положају, а такође и у обележавању *л'е*, *н'е*, *р'е* – **ѡе**, **не**, **ѣе**, затим скоро доследно стављање **і(ї)** испред *ј*, употреба графеме **ѣ** (за **ѣ** и **ѡ** у тексту нема позиције).

Анализа употребе **ѡ** показује мања одступања од рускословенске норме. Слово **ѡ** углавном се пише по етимологији. Међутим, постоје и случајеви где се оно замењује словима **и** и **ѡ**, што је последица икавизма, који карактерише северноруске акајуће говоре и галицијско-волинске споменике, а данас је особина украјинског језика. Графема **ѡ** јавља се по норми, али има и потврда и са народним **ч** на месту **ѡ**. Рефлекс старословенске групе *чт-* је *шт-* (писано **ѡ** и **шт**). Потврђује се и прелазак **е** у **о**, који одликује више говора. Уместо руског префикса *раз-* долази *роз-*, карактеристичан за малоруске дијалекте (нпр. галицијски, украјински) и западословенске језике (пољски, чешки), присутно је и отпадање иницијалног **и-** у облицима глагола **имѡти** што се среће у југозападним и западноруским граматама 14. и 15. века. Више је случајева и са губљењем крајњег сугласника као у савременим великоруским говорима.

У области морфологије потврђују се облици Д јд. заменица **товѣ, совѣ** (са **о** уместо етимолошког **е**), што је особина руских и украјинских говора, као и савременог књижевног украјинског, пољског и чешког језика.

Г јд. м. рода *сложене придевске промене* два пута среће се с наставком *-ого* као у савременом руском и украјинском језику.

Наставак 2. л. јд. *презента* увек је **-шь**, који је постао правило у источнословенским, али и другим словенским језицима (српски, пољски, чешки итд.), за разлику од црквенословенског где је и данас **-ши**. У 1. л. мн. *презента* и *императива* редовно је **-мо**. Такав наставак јавља се у галицијско-волинским и западноруским споменицима, а данас је (поред **-м**) по норми украјинског језика.

Међу изнесеним лексичким одступањима од рускословенске и руске књижевне норме доминирају украјинске и пољске речи које упућују на просторе данашње Украјине, односно некадашње Галиције, која је у време настанка рукописа 70-их година 17. века била у саставу Пољске (1386–1772).³⁹ У вези са полонизмима ваља истаћи да су они рано ушли у књижевни црквенословенски језик западне и јужне Русије и да су се усталили у говорном језику Белоруса и Украјинаца.

У прилог наведеној тези о провенијенцији иде и већина потврђених фонетских и морфолошких црта, карактеристичних и за друге говоре, а баш за територију галицијских и украјинских говора посебно су важни потврђени *икавизами*, префикс *роз-*, отпадање иницијалног *и-* у облицима глагола **имѣти**, наставак **-мо** у 1. л. мн. *презента* и *императива*. Овакав закључак поткрепљује и водени знак хартије који се јавља у поменутиим књигама штампаним у Кијеву 1669. године.

---

³⁹ Галиција се налазила на северним обронцима Бескида и Карпата, у горњим токовима Висле, Сана, Буга, Дњестра и Прута. Насељена је Словенима у 5. и 6. веку. Од краја 10. века Западна Галиција била је у саставу Пољске, док је Источна Галиција била под Кијевском Русијом. Источна Галиција се осамосталила у 11. веку, у 13. веку кратко време је била под Мађарима, а од 1241. под Монголима. Оба дела Галиције налазила су се у саставу Пољске од 1386. до 1772, када је после прве њене деобе између Русије, Аустрије и Пруске потпала под власт Аустрије и остала до 1918. Поново је у целини у саставу обновљене Пољске између два светска рата. Од септембра 1939. Источни део (са Лавовом) прикључен је СССР-у (у саставу Украјине), док је Западни део остао у саставу Пољске /в. *Мала енциклопедија Просвета: општа енциклопедија*, 1, А–Ј, Београд 1986, 481/.

Душица Грбић, Катица Шкорић

ВАСИЛИЈЕ КРСТИЋ (1749–1818) – СВЕШТЕНИК, ПЕДАГОГ И ПРЕПИСИВАЧ

Василије Крстић,¹ познат као свештеник, педагог и преписивач књига, рођен је у Путинцима, близу Руме, 1749. године. Отац му је био Крста Лукић, по чијем имену је и узео презиме Крстић, за разлику од рођеног брата Данила који је задржао породично презиме Лукић. Породица Лукић, почетком 18. века презивала се Јефтић. Она се доселила из Ваљева, а један њен члан 1733. био је свештеник у Путинцима.

О младости и првом школовању Василија Крстића нема података. У латинско-илирском речнику *Gazophylacium* (Загреб 1740), чији аутор је Иван Белостенец, Крстић је оставио запис на латинском језику где казује да га је купио за 4 форинте од Москова Максима Лазаревића 22. фебруара 1766. Судаћи по тој белешци, написаној "потпуно зрелим, карактеристичним рукописом",² он је већ са 17 година знао латински, а где је и када је научио тај језик, за сада није познато.

Први подаци о његовом школовању везани су за школу или гимназију, како је сматрају у литератури, саграђену у Руми 1770. године.

Изградња румске школе започета је на иницијативу пароха Пантелејмона Хранислава после његовог повратка из Русије. Заједно са Тимотејем Јовановићем он је тамо боравио од 1763. до 1769. сакупивши доста знања и књига. Под снажним руским утицајем Пантелејмон Хранислав наставио је у Руми свој даљи просветно-педагошки и црквени рад.

---

¹ О животу и раду Василија Крстића консултовани су извори: *Голубица сь цветомъ књижевства србскогъ*, IV, Београд 1842, 273–277; Димитрије Кириловић, *Српска гимназија у Руми у 18. веку и њени наставници*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. 3, св. 1, Нови Сад 1930, 111–115; Угљеша Крстић, *Српска гимназија у Руми у 18. веку и њени наставници*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. 12, св. 3–4, Нови Сад 1939, 420–434; Бошко Петровић, *Из старе српске књижевности*, Сремски Карловци, 1913, 24–29; Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1923, 76.

² У. Крстић, *Српска гимназија у Руми*, 421.

По руским узорима у новооснованој школи у Руми 1770. почели су да се уче *псалтир, часослов, тумачење промисла божсијег, десетословије*, као и дела Теофана Прокоповича. Године 1771. учила се *словенска и латинска граматика*, 1773. и *немачка граматика*, 1774, поред ових предмета и *синтакса*, а за време наставниковања Петра Босанија и *реторика*. Од предмета били су заступљени још и *историја* и *географија*.

Учење граматике у српским школама нарочито је било подстакнуто *Славенском граматиком* Мелетија Смотричког. Руски учитељ Максим Суворов 1726. донео је 70 примерака ове граматике (у издању Ф. П. Поликарпова, Москва 1721),³ али то није било довољно, па је по налогу архиепископа и карловачког митрополита Павла Ненадовића (1699–1768) она прештампана за Србе у Римнику 1755. године. Поуздано се зна да су се у румској школи служили *Грамастиком* Смотричког, као и преписима *Граматики* Стефана Вујановског.

И црквена власт старала се да се школа снабде књигама. Тако је митрополит Мојсије Путник (1728–1790) 1782. поклатио школи више примерака Смотрицкове *Граматики*, штампане у Римнику 1755, о чему сведоче сачувани записи на примерцима ове граматике.

У школи су се свакако користиле и преписивале и књиге које су из Русије донели Хранислав Пантелејмон и његов први сарадник и помагач Тимотеј Јовановић. Према постојећим преписима, види се да се нарочито неговала црквена књижевност.⁴

Докле је Василије Крстић био ученик у Руми, не зна се. По породичној традицији он је науке могао учити и у Јегри, али потврда за то нема. Постоји податак да је 1776. био у Пешти, али шта је тамо радио и колико је дуго остао, није познато.

На позив Пантелејмона Хранислава дошао је из Путинаца у Руму за наставника новембра 1778. године. Тада му је било 29 година, био је ожењен и имао је децу.

Поред Пантелејмона Хранислава, Василије Крстић је био једино свештено лице међу наставницима румске Световазнесенске школе. Он је предавао *богословске науке*, као и Пантелејмон Хранислав, а за тај рад нарочито су им користиле књиге које је Пантелејмон Хранислав донео из Русије.

Априла 1785. додељена му је парохија Св. Николе у Руми, а после одласка Хранислава Пантелејмона за архимандрита у Крушедол, примио је 15. маја 1788. и његову парохију Св. Вазнесења где се школа и налазила. Две године касније постао је намесник Митровачког протопопијата и члан митрополитске апелаторије.

Пантелејмон Хранислав и Тимотеј Јовановић, предали су Василију Крстићу вођење школе 9. јула 1779, када су отишли на Свету Земљу (Јерусалим). Тако је Василије Крстић био директор школе пуне четири године до њиховог

³ Александар Младеновић, *Славеносрпски језик: студије и чланци*, Нови Сад 1989, 12–13.

⁴ У. Крстић, *Српска гимназија у Руми*, 424.

повратка, с кратком паузом од два месеца. До прекида је дошло у периоду од 10. априла до 11. јуна 1781, док се налазио у Осијеку на нормалном течају Стефана Вујановског (1743–1825), надзорника српских школа у загребачком диштрикту.

По повратку почео је да предаје према новим педагошким прописима. Наставник гимназије у Руми био је све до њеног затварања августа 1787. године.

Са престанком рада школе Василије Крстић наставио је подучавање ученика *богословским наукама и граматизи* у својој кући. Један од приватних ученика био му је и Димитрије Славујевић, познат по томе што је начинио препис *Граматики* Стефана Вујановског, 15. марта 1788. године

Василије Крстић умро је у 69. години, тј. 29. марта 1818, а сахрањен је на новорумском гробљу где му је и породични споменик. Пет година пре смрти са осталим тадашњим просветним радницима примио је царско одликовање, објављено патријаршијским циркуларом 17. априла 1813. године.

Постоје сведочанства о томе да је Василије Крстић као учитељ и парох био веома цењен и уважаван. То показује и штампана посвета Атанасија Стојковића (1773–1832), професора Харковског универзитета, творца прве српске физике, иначе најбољег Крстићевог ђака. *Физика* Атанасија Стојковића има три тома, а штампана је у Будиму од 1801. до 1803. године. Први том (1801) аутор је посветио најдражим својим учитељима, на првом месту Василију Крстићу, пароху румском и намеснику Протопопијата митровачког, затим Теодору Аврамовићу, проинспектору народних школа Великоварадинског округа, и Теодору Зикићу, пароху мартиначком, у знак вечне своје благодарности.

Јован Суботић, чија је мати Сара кћи Василија Крстића, сматра га "писатељем међу поповима".⁵

Василије Крстић оставио је за собом вредну личну библиотеку, у којој је поред његових преписа начињених за подучавање ученика, било и других књига, као што су дела Захарије Орфелина, Јована Рајића, Доситеја Обрадовића. На многим књигама из ове збирке сачувани су драгоцени записи.

Из списка породичне библиотеке од 1903. године види се да осим што је био парох и педагог Василије Крстић бавио се и преписивањем књига. На том списку је 27 књига које је сам преписао. Још као ученик румске школе он је преписао дело Еразма Ротердамског *О дужности човековој како да се припреми за смрт* о чему је оставио запис на књизи датиран 28. марта 1773. године.⁶ У литератури се претпоставља да је те године начинио и препис *Св. присланим отвјетом на три истјазанија богословскаја*, дело Стефана митрополита Рјазанског из 1711. године. На списку су и: *Христијанскаја филозофија*, *Христијанскаја богословија*, тј. *Православноје ученије* Платона Левшина,

---

⁵ У. Крстић, *Исто*, 433.

⁶ Д. Кириловић, *Српска гимназија у Руми*, 114.

1780, *Житије Езона* 1774, *Правовјерије Св. греч. цркви Захарије Орфелина* 1777, *Отвјети православном брату како подобајет православном противити се римокатоличком насиљу* 1779, *Мач војинствујушчега христјанина Еразма Ротердамског* 1795, *О вери и самовољи* 1784, *О созданију мира* итд.⁷

Бошко Петровић 1913. године помиње четири преписа везана за Василија Крстића. Из пера самог В. Крстића потичу *Исповједаније христјанскије вјери Кирила, патријарха константинопољског*,⁸ и *Православноје ученије или сокращенаја христјанскаја богословија руског архимандрита Платона*.⁹ Друга два преписа, како наводи, представљају "два примерка граматике Стефана Вујановског". Према једном препису то је *Руководство к славенстјеј граматичје во употребленије народних училищ в кесарокралевских державах списано Стефаном Вујановским наук управителем. Одобренијем правителствујушчих. В Вијене. Издано типом благор. Ј. Курибека 1785*. У другом примерку ове *Грамматике* нема податка о месту штампања и штампарији, али постоји значајан запис, датиран 15. марта 1788, где се казује да је препис начинио Димитрије Славујевић, који је учио *граматику* код Василија Крстића, новорумског пароха.

На основу ових преписа Бошко Петровић претпоставља да је *Грамматика Вујановског* штампана 1785, али у малом броју примерака, па се за потребе школства морала и преписивати.¹⁰

У *Српској библиографији XVIII века* Георгија Михаиловића (Београд, 1964) издање из 1785. није забележено. Јављају се два издања из 1793, означена као друго издање, 244–245 (бр. 268 и 269). Библиотека Матице српске поседује само примерке те књиге из 1793, а да ли негде постоји и раније издање, није нам познато.

Међу откупљеним књигама од породице Јоце Вујића, библиофила из Сенте, 1948. године у Библиотеку Матице српске доспели су и неки рукописи Василија Крстића.¹¹

Са записом писара и подацима о месту (Рума) и времену настанка постоје следећа четири рукописа:

1. *Православноје ученије Платона Левшина*, 22. фебруар 1780 (РР II 42). Овај препис начињен је према издању Платона Левшина, *Православное учение или сокращенная христјанская богословия*, Москва 1774, а о њему је писао и Бошко Петровић;¹²

2. *Поученија великопоснија прваго периода*, 1782. година (РР III 27);

⁷ У. Крстић, *Српска гимназија у Руми*, 433.

⁸ Б. Петровић, *Из старе српске књижевности*, 20 (бр. 21).

⁹ Исто, 24–25 (бр. 29).

¹⁰ Исто, 27–29 (бр. 30).

¹¹ Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948–1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41–42.

¹² Б. Петровић, *Из старе српске књижевности*, 24–25 (бр. 29).

3. *Православноје восточнога исповеданија ученије*, 17. август 1787 (РР II 43);

4. *Мач војинствујушчега христјанина*, 1795. година (РР II 40). Према сачуваном запису ову књигу Еразма Ротердамског, преведену на руски језик, Москва 1783, превео је Василије Крстић у време куге у Нерадину и Иригу од 21. јула до 30. октобра 1795.

На основу дуктуса још шест рукописа без података о писару, месту и времену настанка, приписано је Василију Крстићу. То су:

1. Кирила патријарха константинопољскога *Исповједаније христјанскија вјери*, крај 18. в. (РР II 10), препис који помиње и Бошко Петровић;¹³

2. *Христјанскаја философија*, 18. в. (РР II 41);

3. *Сокрашченоје православноје ученије христјанскија богословији*, крај 18. в. (РР II 44);

4. *Разна поученија о вери*, око 1790/1802 (РР II 65);

5. *Поучителна слова*, око 1775/1785 (РР III 26);

6. *Руководство к славенстеј граматике Стефана Вујановског*, после 1785 (РР II 45).

У Библиотеци Матице српске налазе се и две књиге непознатих писара, са стилизованим монограмом **ВК** (= Василије Крстић), према којем се закључило да оне потичу из породичне библиотеке Василија Крстића:

1. *Краткоје руководство каким образом всјак себја приуготовит должен к смерти Еразма Ротердамског*, крај 18. в. (РР III 36);

2. *Пјатдесјат две свјатија историји*, крај 18. в. (РР II 46).

Прва наведена књига поред монограма садржи и запис са податком да је књига из библиотеке (*надлежит до числа книг*) Василија Јефтића. Као што се види, овде се јавља презиме Јефтић, о којем је већ било речи. Књига је доспела у Библиотеку Матице српске куповином од Васе Крстића из Новог Сада 1967. године.

Изузев књига *Христјанскаја философија*, 18. в. (РР II 41), *Поучителна слова* (РР III 26) и *Пјатдесјат две свјатија историји* (РР II 46), све остале поменуте рукописе Василија Крстића у Библиотеци Матице српске каталошки је описала Иванка Веселинов, а описи су објављени у *Годишњаку Библиотеке Матице српске* за 1980. и за 1981. годину.¹⁴

У овој дванаестој књизи каталога *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, који тече тематским редоследом, у складу са принципима као у претходним томовима, налазе се описи три рукописа Василија Крстића: *Догматска поученија*, око 1790/1802, РР II 65, бр. 98 (претходни назив *Разна*

¹³ Исто, 20 (бр. 21).

¹⁴ Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске* (2), Годишњак Библиотеке Матице српске за 1980. годину, Нови Сад 1982, 99–100 (бр. 31), 101–105 (бр. 33), 106 (бр. 35), 106–112 (бр. 36); Иванка Веселинов, *Српске ћирилске рукописне књиге XVIII века у Библиотеци Матице српске* (3), II Недатиране, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1981. годину, Нови Сад 1983, 121–122 (бр. 47), 124–125 (бр. 50), 125 (бр. 51), 125–126 (бр. 52), 128 (бр. 54).

поученија о вери), Поучна слова, око 1775/1785, РР III 26, бр. 99 (претходни назив Поучителна слова) и Великопосна поученија 1782, РР III 27, бр. 100 (претходни назив Поученија).

Ове три књиге писане су курзивним писмом уз присуство и брзописних слова (српских и руских). Инвентар употребљених слова у њима углавном се подудара, а разлике се тичу коришћења слова **ћ** (= *ћ, ђ*), **ј** као посебне графеме и у споју **њј** (= *њ*), над **ј** су увек две тачке. У РР III 26 ови знаци долазе често у основном тексту књиге и у записима. Рукопис РР III 27 има **ћ** и **њј** само у записима, док се графема **ј** не јавља самостално. У РР II 65 у основном тексту слова **ћ** и споја **њј** нема, а графема **ј** (изнад су две тачке) потврђује се два пута у латинској речи **objectio** (записа у књизи нема). У време исписивања тих књига на снази су били *Прописи* Захарије Орфелина (Сремски Карловци 1776).¹⁵ У овом, дакле, важећем приручнику за учење писања, као ни у претходном, Орфелиновој *Калиграфији* (Сремски Карловци 1759),¹⁶ нема слова **ћ** и **ј**. Слово **ћ** иначе се јавља у прегледу брзописа српскословенског рукописног *Буквара* из 1717. године.¹⁷ У односу на *Прописе* рукописи одступају и по присуству слова **ї** (*Прописи* садрже само **і**), **ѕ**, **ѡ**, **ѣ** и **ѧ** којих у том приручнику нема за разлику од *Калиграфије* где све те графеме постоје. У РР III 27 јавља се и велико обрнуто **з**, као остатак руског предлошка које Орфелинови приручници не садрже.

Типолошко варирање слова у врсти скоро је исто у сва три рукописа: **б** (брзописно положено, карактеристично за српски брзопис и писано), **в** (брзописно као латиничко *v* подвучено на дну, које одликује руски брзопис, писано слично савременом и **в** са лучном бочном линијом чији се крајеви савијају унутра и образују две међусобно раздвојене петље), **г** (писано слично савременом руском без црте изнад и писано слично савременом српском са цртом), **д** (писано и полууставно са дугим ножицама, карактеристично и за брзопис), **е** (писано и грчког типа), **з** (писано и брзописно веће као тројка), **р** (писано и брзописно), **јер** (мало и високо), **ы** (писано и брзописно), **я** (писано и брзописно).

Одступа мало слово **ж**, које у РР III 27 долази само у брзописном виду, тј. као гужвица, што је одлика руског брзописа, а у РР III 26, РР II 65, поред тог чешћег типа понегде се користи и писано **ж**, слично савременом.

¹⁵ Пун наслов је *Новѣйшія славенскія прописы ради пользы и употребленія славено-сербскаго юношества*.

¹⁶ Пун наслов је *Новая и основателная славено-сербская каллиграфія въ ползу и употребленіе славено-сербскіа оучащыма юности*.

¹⁷ *Буквар* се налази у збирци САНУ (бр. 141). У науци је познат као *Буквар Кипријана Рачанина*, а Љупка Васиљев га приписује Гаврилу Стефановићу Венцловићу /в. Љупка Васиљев, *Буквар из 1717. године – дело Гаврила Стефановића Венцловића*, Археографски прилози, 19, Београд 1997, 217–224; Иста, *Непознати рукописи најпознатијих рачанских писара, Кипријана и Христофора*, Рачански зборник, 2, Бајина Башта 1997, 48/.

морю и горахъ и спасе^ни^и е^ст^ь,
тако и спасе^ни^и з^де^сь во и^ст^ин^н
ной м^лк^е и не^поро^чной со^блю^да^нн^ы
р^б, вселит^ь и^но^гд^а во в^ст^оп^н
и^ен^ны^х р^иво^ка^х.

Глава третья

о Двѣ столы и наемъ
гребъ него въщеніи.

Въ предпріятіи наемъ и^но
р^ит^ии спасительное ученіе въ аре
т^ие^нн^ыхъ м^лк^ехъ с^вя^ты^х Б^ру^къ, Д^вѣ м^л
р^бч^ь столы, и наемъ г^ре^бъ по
торде Д^вѣ с^вя^ты^х въщеніи. Г^ре^бъ
въщеніи р^е и^е раздѣл^ен^ы она с^в
т^ост^ь, г^ре^бъ Д^вѣ с^вя^ты^х во г^ре^б
засл^ог^ахъ р^ази Д^вѣ спаситель^ны^х въ
архиданномъ проводникъ, г^ре^бъ
гохраненіи во в^ст^оп^нъ, и во г^ре^бъ и
д^об^ры^х д^ом^ахъ.

Д^вѣ с^вя^ты^х дв^ом^но рад^ост^ье^н
Д^вѣ м^лк^ехъ:

1^о П^осл^од^ны^х о^на с^вя^ты^х в^ст^оп^нъ и

їїхъ зерне натеъ євѣ, аати вѣ
нбоже зерне побудитиши реліє,
їли їаа другою оного либо изъ не-
справобити христіанскій зернахъ
и православіє приймаєтѣ; јако да
ѣе шлѣхъ визрѣмѣхъ образуемъ Вла-
димириномъ ѡбщесѣвъ православ-
нѣвъ натеъ зерне прихитени ѣли.

3. Почаяніє.

В. кто єсть Почаяніє.

О. Почаяніє єсть Таинство по-
лагу зарѣва и немре вѣдъ євѣ вѣрво-
мѣ, гдѣхъ євѣ и истинно признающе-
мѣ, и на засѣдѣи христа Спасителя
твердое утѣованіє возлагаетѣмѣ, євѣ
спасителя христа и отъяснѣхъ гдѣхъ
їи.

Здѣ прихитѣєтѣ євѣдѣтѣхъ:

1. Таина іїхъ єсть весьма прѣ-
на и потрѣвна вѣрвоми євѣдѣ. Ибо
аще мѣ євѣ прѣтѣніє и полѣєтѣхъ
ѡправданіє, и ѡсвоборудѣніє ѡ гдѣхъ;
заче ѡбаче нѣєтѣ євѣ, и євѣ ѡ ѡ-

чуждѣ

СЛОВО
ѿ
Небесномъ царствію.

Узнатійъ данъ мѣти наша Церковь ста са-
стала намъ пресветло Горрестно, и прударе на
ма преразостна отъца ѿбщанія, и рило шписе
прѣдготованое прославленіи слава ѿбранама
брѣшма. А за бы подати наша сиявнѣе увере-
ніе ѿсвелт шое вѣште написано, Самъ прѣбна-
тійъ нашъ спасителя Слагоуволивѣ прѣобрава-
се на горе вѣвруной. И на ово мѣти наша цр-
ковъ гледеши, и пакъ на вѣшотъ небентъ возвози.
Самъ тайновидецъ стѣмъ Анѣв Павелъ прѣздо-
жеши паткава пакъ, да бы с'усердіемъ турали
ми на тѣсти вѣшотѣ брѣшма вѣанія ѿхрѣтѣ Іисѣ,
ноуке и мѣти намъ у брѣшмѣ вѣшотъ прѣвелиное
богатство свое благозѣпци. Онъ приложеши пакъ по
оной небентой слави, не париче пакъ вѣште да смо
странне и прѣталцы на ономѣ шептѣ; соловрѣши та-
110

Поучна слова XVIII век, око 1775/1785. године, л. 59а (РР III 26)

слова Брѣв, въ дели тѣхъ време и Заради собранѣхъ словесъ
словахъ добродѣтели казана. Но нѣтъ нама Зрѣдѣ
се Заради и избранѣхъ паче премека. Оное паче и крѣпче
Всѣхъ 8. 12. нама уречево. Мелетъ дава дѣлаи: а издѣлѣ дѣлѣ Бѣгъ
Бѣгъ твоемъ. Установе то дѣе поспети тѣхъ у оубо сѣмѣ
И нѣтъ Земледѣльцѣхъ то Зрѣи убоже каже лето време
да бѣла Заради не прѣмѣли: паче и то и тѣхъ у оубо
нове праздниче дѣе постарѣе придобѣти себи дѣе
внѣхъ поидѣ. И тѣмъ паче тѣхъ тѣхъ. И тѣхъ благо
родѣлѣнѣи придобѣтѣе славе паче Заради рѣдѣтѣ
паче оубо слава, и благогитавѣа и исправѣи, и оубо то
си степав. И тѣхъ прѣдѣтѣе, и благогитѣе паче прѣ
слава. А Бѣгъ, пои сѣе нама поидѣ упрѣдѣа, ла
новое нѣте намѣрѣе и тѣхъ радѣлоуеи хѣе благо
Лит. 8. 28. слова, и сѣмъ оубо, пои нѣга лѣе урѣеи поспѣ
тѣе по благо. Аминѣ.

СЛОВО НА СТОГА НИКОЛА И ТОМЪ,
Сѣ гитѣ оубо найдѣте оубо слава прослави, и по
себи каже тѣ слава и слава:

Сѣ оубо паче Заради, намае занѣтѣи прѣ
дѣлѣхъ стога бѣа Никола, лѣе оубо Заради истѣ
нѣи и правѣи Хрѣтѣана И тѣхъ паче поидѣи и упрѣ
тѣлаи Заради. Заради оубо паче праздниче дѣе
да добродѣлѣнѣи рѣдѣтѣ и истѣнѣи и правѣи Хрѣтѣа
на нѣмѣе и тѣхъ Заради благогитѣе, и да
оубо паче

ПОУЧЕНІЯ.

Во святѣю, и величю
четиредесятницѣ.

Недѣля Первая
великаго поста.

Во утрѣе похотѣ Исѣвъ и ѿйти въ Галилею,
и ѿрѣти фѣліппа, и гла елиѣ: гряди по мнѣ.
Иван. глава 1.

Ѿ Предѣлпредѣленіи.

Авѣтъ нѣкѣго чина гордаго, и таинъ любопыт-
наго, и таинъ теловѣческаго ума! И хотѣ грѣхъ приѣ-
сти въ великое деяніе, хотѣ авра не величю елиѣ
в елиесни, и испытаніа не дождомыхъ; то ограно рас-
пснаетъ онъ сто приѣвъ, и въ долетаніи на салдо вы-
сопость: распириваетъ сто огеи, и въ испытаніи самоу со-
провѣтвостп. И пусетъ таинъ, когда столино онъ прудисѣ
и ѿпровеніи грѣса на земли поля, гудныхъ дѣлъ есле-
ственныхъ

ВЪ НЕСРЪВНЮ ПЯТЮЮ ВЕЛИКАЮ ПОУЧЕНІЮ.

Се восходивъ во фертсантѣмъ, и Сынъ келовачи
снѣи презанъ иддетъ Архїерейскѣ, и Кнѣзѣнскѣ,
и ѡсудитъ еѡ на Смерть.

Магна гл. 10.

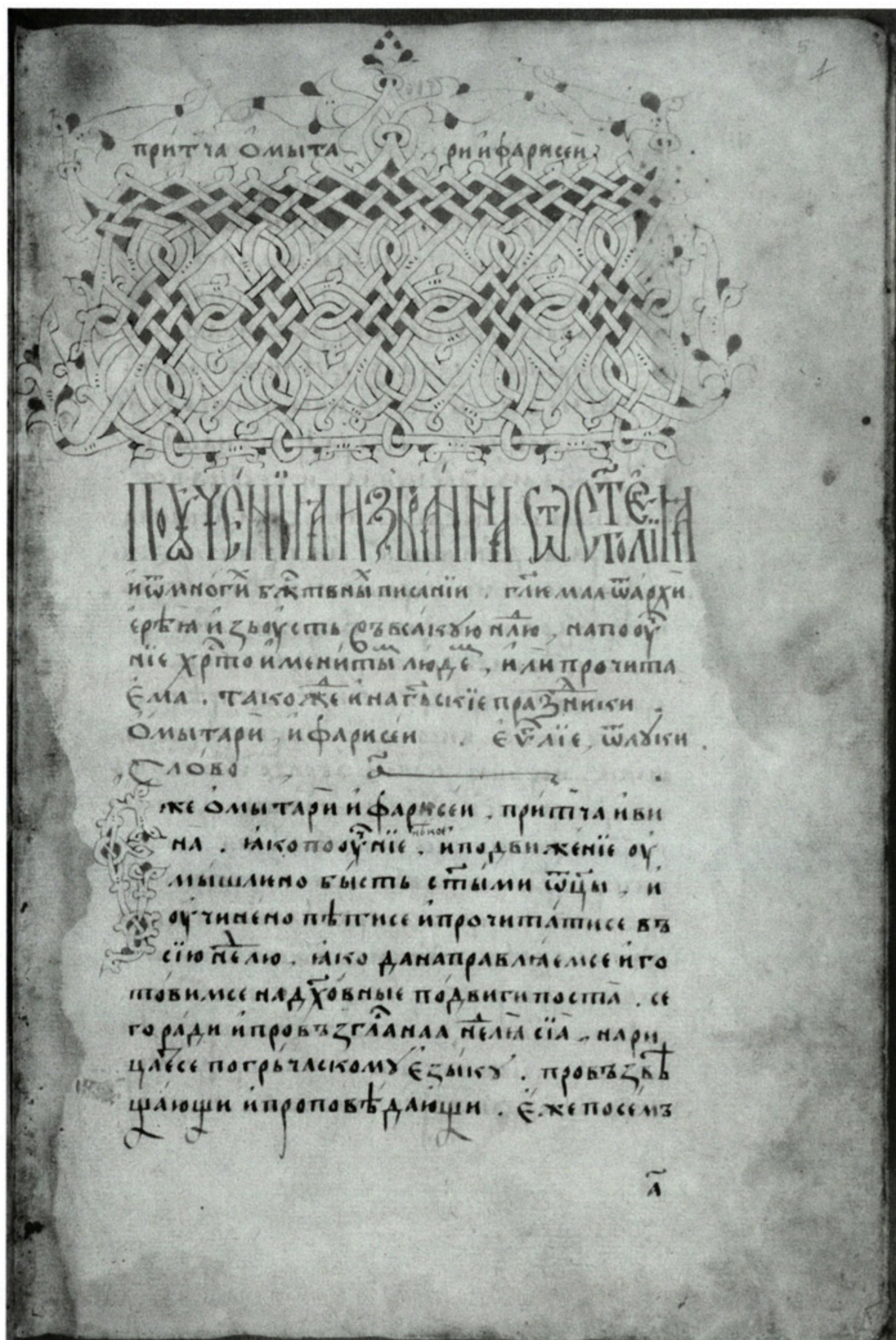
СОЛОНАНИТЪ.

Усѣмъ недѣлаетъ, кѣмъ не вѣдѣтъ Боре
стѣнная рѣзность. Доуководителныя рѣдѣи. По
сланъ дѣлѣ ѡ Бѣа, и ѡ Церквѣ, благоговѣнныи,
и преддѣршии Монахѣ Методѣи, для ѡглашенїя
въ Православїю вѣрѣ Хрѣстовѣ Царя Болгарскаго,
потомъ прехождѣ тогда ѡ Филоксѣренѣ въ Бѣо
подѣнїе, и вѣдѣ прѣститѣль, и ѡдѣтъ себѣ съ
своеѡ ѡбластїю въ подданетѣю Бодгаретѣи Грече
скѣи, и прѣстоѣ Констѣнтїнополѣскѣи. На
какъ добрый рабъ, и вѣрныи Слѣдителѣ Брѣи
уѣитѣ повопросѣннѣи силю уѣнѣи, а на
таке

Во Святый
и великий Пятонъ.

Насластительную Страсть.

Како сътвори Бѣ, Селовна; и како соудилъ
Селовнѣ, бѣ! Бѣ, и Раю сладости и дѣло перста
ѿ Земли, соудилъ онѣо рѣчѣи свои, во ѿдѣшѣхъ
Архангѣлѣхъ своихъ, постилъ ѿрадовѣхъ своихъ,
и сътвори Селовна. Селовнѣ, на Голѣ Голго-
въ дозель бѣа до того, что учинило онѣ бедоу-
нѣхъ, бедоуханнѣхъ, всѣхъ ѿпроказаннѣхъ, всѣхъ
ѿвращеннѣхъ, приговореннѣхъ по рѣчѣи. Сирѣ-
чѣи Адама, како соудилъ еѣ бѣ; во ѿдѣ-
шѣхъ ѿрадовѣхъ бѣхъ, урѣчѣи на сласто и
кестѣю, самозластнѣю на всѣхъ по солнѣстѣю
тварѣи Царѣ, и наслаждѣнѣи всѣхъ Величѣи ѿна-
роженствѣа. Сирѣчѣи Иса Хрѣта, како дозель
еѣ

Изабрана јеванђељска поученија XVI век, око 1590/1600. године, л. 5а
(PP IV 17)

и миро дръжителіа . понесшѸми грѣхѸ
мира, и сѸмирѸ оупразнившѸ . и живопѸ
кѣтнаго подавшѸ вамъ . Сіа оубо и прѣ
же распѣтіа глашеимъ , мирѸ ѿспавлаю
вамъ . и омиѣ мирѸ и мѣице , не тѣкмо
бо глаомъ мира оуптолихѸ сѸмѸщеніе . и
спрахѸ еже и мѣіахѸ аплы , нѣ и показа
ніемъ еже показа и крѣтнаа знаменіа .
извѣщаимъ ѿ мртвѸ въскрѣніе
Іакоже бо воеводѸ възвратившѸсе ѿ бра
ни , и рами повѣдаными сіающѸ . не
срамляете се сихъ ради , понеже бо пате
венць соу краснѣиши . таково и спѣсѸ
раны ѿ ѿбщемъ спѣсѣніи пріемъ , нескры
ваетъ спрадана нѣ ѿкрываетъ . іако да
покаже свою храбрость и силѸ гѣ , еже
на ради неизреченное свое съхожденіе и ми
лосрдіе . послѣдиже споешѸ видѣнѣ
всѣми оутеникѸхѸ , мира подаемъ и
безмльіе все коньтное , и безспрѣтїе .
Сего ради аще и мѸхоше братїе , и къна
прїити гѸ іакоже къ аплѸ и оутеникѸ .
затворены двере , пошци мсе затво
рити двери . сирѣвса тѸкестрїа наша .
оуста оубо крѣпкы и добры мльтаніе ,
понеже всакъ глѸ тѸщестнѸ . ЕгѸже
ѡше глаю тлїи , да ти слѸво и моуѸнїе

Handwritten flourish or signature.

Изабрана јеванђельска поученија XVI век, око 1590/1600. године,
л. 93а (PP IV 17)

тоне оубо покаяніемъ и исповѣданіемъ
исправимъ въ скорѣ съгрѣшеній, кающе
се на вса къ тасъ, и шпхти нашего злаго
оудаліающе се, прибѣгаемъ къ бжїю тїко
любїю и милти, и въздыханіемъ шгль
бтны срца, къ могущому спїсти насъ
нашему ісху, и млімее прибѣжно съ
слъзами теплыми, даже простїи на
ша прѣгрѣшенїа, и вражїаго тпо млі
и навѣта и збавїи и свободитъ насъ.
тѣмбо и свободитель и и збавитель
дшамъ нашихъ, и бсѣдхей онасъ бгд
и шцд. иже даруїе намъ въ житїи
сѣмъ блгаа и пользнаа, въ боущемъ же
вѣце црствїе свое беззаконьное и блже
ное. еже полхтити сподбимсе вси
охѣ бсѣ нашемъ. емхже слава
поощренїе, въплю, ораслабленїемъ
Евліе, шїена, слово, шестое на десе.

Многими и великими злыми хода
таи бываїе грѣхъ, и дшх повре
жаєть и погубляїе зѣло, множи
цею же и тѣлх касаетсе, оумно
жившїе злѣбѣ грѣха, и и зобил
на бывши, понїже бо многажды
дшїи злѣ сущи, беззѣвѣстїи прѣ
бываемъ множаши, тѣлх же не зра

149
145
быти снѣмъ, сего ради пріетни мамъзъ,
ташѣже спудены всды даѣ, и поучае ра
спалаемы бжтвны снѣи, и радугае
мы непобными вѣждѣлѣнми и дѣлы.
и творѣ и оучѣнхъ, непогубляе тѣбо
ни снѣмъзѣсвою. Сіа оубо слышеще
братіе моа, посла дѣмъ гнѣимъ запо
вѣдемъ, и блгыми нравы оукрашае
себѣ, и всакыми добродѣлами потыси
себѣ потычимсе. Бѣгае платьекаго
вѣждѣлѣнїа, и мирьскла дѣла, бѣгае
приспроеніе прѣлѣстника, и смради
швасендше. крѣпко и мѣжъски супро
тивимсе на коварства и на вѣти злона
челнаго врага, до нѣже вѣрѣме и мамы
блгга дѣлаимъ. дѣланїабо и вѣрѣмсе,
будущееже, възданїе. іакоже въ свѣѣ
и днѣ ходи, да же снѣ свѣта, и днѣ бу
де. и пора зрѣшенїи житїа сего, и плъ
твекїе тежестїи шложенїа, кь вьсегда
истинному и бжтвному свѣтѣ шиде
шхѣ ісѣ о гдѣ нашемъ. Емѣже пообѣ
слава и тпѣ и поклоннїе:

поучїе влю. в ю. еѣліе шмла слс. мѣ.
Понїжебо бжтвнаго и прѣваго и блкена
го живота, шлѣтнхомсе прѣспудле
нїа ради прѣдѣла сьвръжени быхомъ

гга, в. еѣліе, в. е.

323
319

ПОУЧЕНІЯ СВЯТЫХЪ ИЗБРАННЫХЪ МЦА СЕП
ТЕМВРІА . ВЪ ТРЪВЫИ ПОУЧЕНІЕ . ВЪ
НАЧЕЛѢ НОВАГО ЛѢТА . ГЛАВА . НГ .

Въсегда оубо блгимь поуучаписе дльж
ни есмы братіе . да же лукавы немоу
учаемсе . ико оумь нашъ стоати и бе
змльствовати нехоще . понеже бо
въсегда подвижны . и нестоимь етъ .
и ѡзъждителіа вѣхъ бга . блгаа по
оучаписе оучини етъ . сего ради по
тъщимсе и подвижаемъ оумашего на
поуученіе . и послушаніе бжтвны словесъ
напѣніе и словословіеніе бжіе . на мѣхъ
и мѣхъ . и на помышленіа блгаа въсегда
іако да поволи бжіи жити и дѣлати . поне
же бо поуученіе свѣтное . дѣла свѣтла възра
стаетъ . и смръть едѣловатъ . блгосеже по
оученіе плоды блгы въздаватъ . и жнбо
тѣ испіенію бывае ходати . вса кадо оубо
оубо дѣла свѣтла . въ нихъ же блго при
ходетъ . нъ напастемъ и погубленіемъ
вина бывае . елици же бжтвно обога
щаюте . и отомъ прославляюте . жи
вотъ въ тномъ наслѣдницы будѣте . іако

157
483
МЦѢ СВѢТОВЕДІИ: ЖИТІЕ

и жизнь прѣбывающа на шеяхъ нашихъ . съ
нимъ же и каже прѣнесена въ мѣстахъ въ гра
дѣ прѣновѣ . сѣтисано євѣмѣмъ
патрїархъ свѣтосвѣтскїи . бѣли .
въ клѣвнїи слѣнца прѣбывающа пѣткѣмъ .
Аще подробнѣе пое съповѣми житїе .
дѣянїа же ихъ оуденїа іаже ради хъ и лю
бве подвѣтъ . нѣ кто оубо пое почески
изречетъ дѣянїа же и чюдеса . кто блго
дѣянїа и заступлїнїа и прѣстательства .
іаже въ спїванїи . іаже въ траїскїи . прѣно
вѣже . и мисїи . и далматїи . нечѣтїю же
нѣ и повѣселїи нѣи пое събрѣщешн съно
симо нме . мнѣ оубо и дѣлга боудѣ
съпрѣбнѣи сѣи повѣтъ . и нашъ оумѣ
къ сѣи полѣпотѣ недовлїе съповѣданїи .
Сїа оубо сїла прѣбнаа пѣтка . шѣткѣ
и мѣткѣ спїванїи . родителїе же блго
чїнїи . ходещїи въ вѣсѣхъ бѣжїихъ запо
вѣдѣхъ неуклонно . мѣткѣми и блго
творенїи всѣхъ своєю оукрашающе жизнь .
сѣспїташе же сїю добродїю чнстїю голоу
бнцѣ хъ боу . въ свѣтнѣхъ правохъ . и за
коноу бѣжїю добрѣтѣ оу на казавше . въ
нѣеные прѣидоше съблїтѣли . на слѣдѣ

Изабрана јеванђельска поученија XVI век, око 1590/1600. године,
л. 457а (PP IV 17)

оуаютоваса насно ето икыена изисго
 шатана. а не токо выгна ас и дшевнос
 спсене емоу да. усмоу и ты наймиши
 хртіансеи члвге. нехотешъ або не
 маешъ заплатити и мовити дога
 бл, и вброю и здобрі соумлѣніомъ.
 съкпоможене своє. то е сдшоу ко
 ю милую аже быса шатанъ недѣла
 нанею. Исѣше плачъ молиса вѣрѣ
 проси. постъ шеды тогъ вшико сдѣ
 ржишъ што боудешъ пожада. и вѣ
 рою несомною. тисо снѣ члвкъ и
 сно свои. Словуахъ насъ та Фра
 собали оучици пытаючи га. милрды
 ги. чое не мы немотаи сто выгнати
 ас реисъ. неможе то рожа непрош
 то изчлвса вынти едмо прѣпо и
 матвоу. Тоу на двѣ рѣчи сзнакми
 слъ кѣи. асправданиѣе. едма спра
 вквалъ матва. адройта по. права
 стейса. и гостенщъ доцртѣла неке
 нлго. доисоторого на ра домѣ стити
 сѣе. и сие. и стый дше несвоими
 стыми навѣси
 вѣчный аминь.

Одломак поученија за четврту и пету недељу поста XVII век,
око 1669. године, л. 3а (PP IV 40)

ПУНІЕ РНЕ С ПСА БУЛІЕ:
СЪМІЕ:

113
ЧАСЫ ПОА ІС ДВА НАДЕСА
АПАТЬ СВОИ. И ПОУА И ПОВЪДАТИ.
ЩО МАЛО ПРИИТИ НАНЕТО. А ТО И
ДЕМО ДО СРАМА. ВЪДАТЕ И ЕСТЬ СІХ
ЧАКІСІН БЫДАТЬ БОУДЕ, РАЦА ПІ
НО, И КЕНІАНИСО. И СЪСОУДА ЕТО
НА СМРТЬ И БЫДАДОУ ЕТО ПОТАНОМЪ.
И БОУДОУСА СЕТО НА СМЪВАТИ. И СЪ
ПІЮЮ ЕТО. И ЗАБІЮ. И ТРЕТЕТО ДНЕ,
БЪСІСРІЕ. А ПОТО ПРИСТОУПИЛИ ДО НЕ
ГО ІАКОВЪ ІСІА. СНОБЕ ЗЕВЕДЕСЪКЫ
И МОУКАИ. ОУЧИТЕМО; ХОЧЕМО АБЫ СЪ
НА ОУЧИНИИ ЦО ІСОВІСЪ БЫ СМО ПРО
СНАИ. А СЪ. РІСІА И. ЧТО ХОЩЕТЕ АБЫ
БІ ОУЧИНИЛЪ. И РІСІАИ; ДІАНА АБЫ
САДНИА НА ПРАВИЦИ ТВОЕИ А ДРОУТІА,
НА ПРАВИЦИ ТЕБЕ СЪДАВАК Е СМО ВЪХВА
ЛЪ ТВОЕИ. А ІС. РІСІА И. НЕ ВЪДАТЕ
ТОГО ПРОСИТЕ. МОЖЕТЕ ЛИ ПІТИ ЧАШЪ
ІС ОТОРОЮ А ПІЮ. А ЛБО ІС РТО ІС ОТО
РЫ А БЫВІЮ ІС РЩЕНЪ, БЫТИ СІСРІ
ЩЕИ. А СІА И РІСІАИ МОЖЕМО. А ІС
РІСІА И. ЧАШОИ ІС ОТОРОЮ А ПІЮ БОУ
ДЕТЕ ПІТИ. И ІС РТО ІС ОТОРЫ А БЫВІ
Ю ІС РЩЕНЪ, БОУДЕТЕ СІСРІЩІИ. А ЛЕ
СЪДАТИ НА ПРАВИЦИ МОЕИ, А БО НА

Употреба писаног **ж** у складу је с *Прописима*, где само такво **ж** постоји, док писање брзописног **ж** одговара правилима датим у *Калиграфији*. Изостајање писаног **ж** у књизи *РР III 27* (из 1782. год.) и његова ређа употреба у *РР III 26* (око 1775/1785. год.) и *РР II 65* (око 1790/1802. год.) сведочи о томе да ново правило још није завладало.

Према старијој правописној норми датој у *Калиграфији* у све три књиге долазе и брзописно (положено) **б** и **д** са дугим ножицама (у *Прописима* су дати само писани облици тих слова, а за **д** постоји и тип сличан штампаном, с кратким ножицама), као и *ижица* са две цртице изнад (у *Прописима* над словом нема надредног знака).

Разлика између рукописа тиче се и облика слова **т**. У сва три рукописа употребљавају се писано, брзописно високо и троного, а у *РР III 26* слово по-негде има облик писаног латиничког *t*, који се као варијанта у *Прописима* налази, а у *Калиграфији* га нема.

Језик књига *РР III 27* и *РР II 65* је рускословенски, с тим што се у *РР II 65* норма скоро доследно поштује, а у *РР III 27* има и неких српских црта под утицајем народног језика писара, као и доста руских одлика пренетих из предлошка. Језик рукописа *РР III 26* је славеносрпски.

У наредним томовима поменутог каталога редоследом у зависности од садржаја биће каталожки описани и остали рукописи Василија Крстића из збирке Библиотеке Матице српске. Тиме ће и слика бити комплетнија о овом широкообразованом, вредном и веома цењеном пароху, педагогу, преписивачу и преводиоцу, који је својим преданим и плодотворним радом оставио снажан траг у српском црквеном, просветно-образовном и културном животу.

Љупка Васиљев

ИЛУМИНАЦИЈА И ПОВЕЗ РУКОПИСНИХ ПОУЧЕНИЈА БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

У дванаестом тому каталога *Турилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* описано је пет рукописа, тематски обједињених под насловом *Поученија*. Од њих један рукопис је из последње деценије XVI века, један одломак је из XVII, док три најмлађе рукописне књиге, које је преписао румски свештеник и наставник Василије Крстић, потичу с краја XVIII века.

Следећи хронологију ових рукописа, укратко ћу се осврнути на њихову илуминацију и повез.

Књига *Изабрана јеванђељска поученија (PP IV 17)* према воденим знацима хартије настала је око 1590/1600. године. На л. 5 налази се правоугаона заставица. Она се састоји од једночланог преплета (петље су елипсасте и решеткасте површине), који обликује пет ромбоида. На угловима преплет излази из свог оквира у виду стилизованих грана са листовима и пупољцима. Са горње стране, по средини заставице, налази се велики стилизовани цвет – симбол крста. Цртеж заставице изведен је сепијом и дебљим пером. Преплет је небојен, местимично су обојене црвеном бојом решеткасте површине, бобице, цветни украси. Испод заставице исписан је велики црвени наслов, који заузима неколико редова.

На истој страни у истом стилу као и заставица нацртан је иницијал *G*. Изведен је сепијом, тањим пером. Преплет је небојен, обојени су само делимично међупростори и бобице. Иницијал је већим делом укомпонован у текстуални блок, а по висини заузима пет редова.

Посебну групу чине декоративни иницијали са наглашено танким и издуженим стаблима украшеним цртицама, гранулицама, а на крајевима повијеним гранчицама. Поједини иницијали имају изражене стилизоване цветне петље и богато стилизоване гране са декоративним цветовима и пупољцима. Иницијали су циноберни и геометријског су облика. Они имају равна издужена стабла једнаке ширине, благих прелаза од дебљих ка тањим линијама. По средини су вертикалне бобице уоквирене двома хоризонталним тананим цртицама. Иницијали су укомпоновани у блоковну површину текста, а својом висином заузимају простор од три до десет редова.

Писарев манир је да различитом дебљином пера издужује и савија елементе појединих слова и ствара петље или машнице.

Текст је писан дебљим пером, тамном и густом сепијом.

Повез чине две дрвене корице (325x210 мм) са закошеним рубовима према унутрашњој страни, са ребрима на хрпту и са капиталном врпцом у сивоплавој боји. Сачувана је само једна кожна пречага која има на крају металну копчу. Корице су пресвучене мрком орнаментираном кожом на којој су сачувани трагови позлате.

На средини правоугаоног простора предње корице налази се барокни картуш у чијем средишњем делу је медаљон са *Христовим распећем*, са *Богородицом* и *Јованом Богословом*. У угловима су јеванђелисти са својим атрибутима у седећем ставу. Испред њих су отворене књиге. У спољашњем оквиру су мали медаљони са лавовима.

Задња корица има у централном правоугаоном простору такође картуш са композицијом *Дванаест апостола са Христом*. У позадини је архитектура – две идентичне цркве које су симетрично постављене, а изнад је Св. дух у облику голуба. У угловима правоугаоног простора су барокни цветови. Спољни оквир украшен је таласасто повијеним гранама са цветовима и листовима. На композицијама постоје трагови позлате.

Повез из времена преповезивања рукописа, највероватније из XVIII века, добро је очуван.

Одломак поученија за четврту и пету недељу поста (PP IV 40), који чине 3 волантна листа, а према воденом знаку хартије настао је око 1669. године. Исписан је дебљим пером, тамном и густом сепијом. Наслов и важнија места у тексту, као и почетна слова изведена су верзилком. Има само један иницијал, **В** на л. 3', који је нацртан доста невешто и укомпонован је у блоковну површину текста у висини пет редова.

Повеца нема, чува се у картонској кутији.

Рукописне књиге *Поучна слова* (PP III 26), око 1775/1785, *Великопосна поученија* (PP III 27) 1782, и *Догматска поученија* (PP II 65), око 1790/1802, преписао је румски свештеник и учитељ Василије Крстић. Од њих само други наведени рукопис садржи запис писара који казује да је књигу преписао у Руми 1782. године. Друга два рукописа нису датирани, а према палеографским одликама приписана су овом писару. У књизи PP III 26 постоји запис са подацима да је грчански парох Арон прочитао последњу проповед из књиге у вароши Рума 29. јуна 1787.

Све три књиге исписане су лепим, уредним курзивним писмом уз присуство и неких брзописних слова, тамном сепијом (при крају PP II 65 тамна сепија прелази у смеђу) и тањим пером. У PP III 26 и PP III 27 текст је уоквирен широким маргинама, што даје визуелну лепоту рукопису и представља његов украс. У PP II 65 маргинални простор се налази само уз хрбат и ширине је око 15 мм. Орнаменталних украса ни у једној књизи нема. У PP III 26 наслови су исписани крупним стилизованим словима у два, три или више редова. Слично су изведени и у PP III 27, с тим што између стилизованих слова пос-

тоје одређени размаци. У *PP III 26* писар раздваја текстуалне целине са по три или више водоравних линија, а у *PP III 27* изнад наслова на л. 4 и 20 налазе се две паралелне хоризонталне и праве линије, од којих је горња пунија од доње. Линијом у виду витичасте заграде испупченом надоле подвучени су неки поднаслови, а на исти начин у обе ове књиге истакнути су и неки наслови записа. У *PP III 27* на л. 96' иницијал **К** је изведен тамном и густом сепијом у геометријском стилу, а украшен је гранчицом. На л. 98' налази се геометријски иницијал **П** без украсних детаља исписан тамном, скоро црном густом сепијом. У истом стилу је и иницијал **В** на л. 99. У *PP II 65* нема иницијала.

Рукописна књига *PP III 26* увезана је у картонске корице пресвучене мраморираном хартијом. На хрпту и угловима је кожа. Рукопис *PP III 27* има картонске корице пресвучене тамномрком кожом, која је на појединим местима изгребана и оштећена. Ребра на хрпту украшена су цветним златотиском, испод кога је написано: *мїна/тїи / I том* у златотиску.

Књига *PP II 65* има само задњу корицу – дашчицу пресвучену мраморираном хартијом, којом је обложен и хрбат. У горњем делу хрпта хартија је подерана. Листови су на резу обојени ружичастом бојом.

САДРЖАЈ

КАТАЛОГ

98. ДОГМАТСКА ПОУЧЕНИЈА XVIII–XIX век, око 1790/1802. године	7
99. ПОУЧНА СЛОВА XVIII век, око 1775/1785. године	11
100. ВЕЛИКОПОСНА ПОУЧЕНИЈА 1782. година	25
101. ИЗАБРАНА ЈЕВАНЂЕЉСКА ПОУЧЕНИЈА XVI век, око 1590/1600. године.....	33
102. ОДЛОМАК ПОУЧЕНИЈА ЗА ЧЕТВРТУ И ПЕТУ НЕДЕЉУ ПОСТА XVII век, око 1669. године.....	44
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОЈЕ СУ КОРИШЋЕНЕ У ОПИСУ ВОДЕНИХ ЗНАКОВА	48

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

<i>Душица Грбић</i> НЕКЕ ПАЛЕОГРАФСKE И КОРЕКТОРСKE ОСОБЕНОСТИ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ <i>ИЗАБРАНА ЈЕВАНЂЕЉСКА ПОУЧЕНИЈА</i>	51
<i>Катица Шкорић</i> ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ РУКОПИСА <i>ИЗАБРАНА ЈЕВАНЂЕЉСКА ПОУЧЕНИЈА С КРАЈА 16. ВЕКА</i>	65
<i>Душица Грбић</i> О СРПСКОСЛОВЕНСКИМ ПРЕПИСИМА И ПРЕДЛОШКУ ЖИТИЈА СВЕТЕ ПЕТКЕ.....	87
<i>Душица Грбић</i> О ПРОВЕНИЈЕНЦИЈИ <i>ОДЛОМКА ПОУЧЕНИЈА ЗА ЧЕТВРТУ И ПЕТУ НЕДЕЉУ ПОСТА</i>	98
<i>Душица Грбић, Катица Шкорић</i> ВАСИЛИЈЕ КРСТИЋ (1749–1818) – СВЕШТЕНИК, ПЕДАГОГОГ И ПРЕПИСИВАЧ	115
<i>Љупка Васиљев</i> ИЛУМИНАЦИЈА И ПОВЕЗ РУКОПИСНИХ ПОУЧЕНИЈА БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ	122

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига XII

ПОУЧЕНИЈА

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

За издавача
Миро Вуксановић

Техничко уређење
мр Душица Грбић
мр Катица Шкорић

Илустрације
Силвиа Вал

Коректура
мр Душица Грбић
мр Катица Шкорић

Тираж
350 примерака

Штампа
АД Будућност
Нови Сад, Шумадијска 12

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство за културу Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

091:027.54(497.113 Novi Sad)
017.1:091(497.113 Novi Sad)

ЋИРИЛСКЕ рукописне књиге Библиотеке Матице српске. Књ. 12, Поученија / аутори каталога Душица Грбић... [и др.] ; аутори прилога Душица Грбић, Катица Шкорић, Љупка Васиљев ; редактор Вера Јерковић. – Нови Сад : Библиотека Матице српске, 2007 (Нови Сад : Будућност). – 124 стр., [16] стр. с таблама (факс.) ; 25 см. – (Рукописне књиге Библиотеке Матице српске ; књ. 12)

Тираж 350. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-80061-41-2

1. Грбић, Душица

а) Библиотека Матице српске (Нови Сад) – Ћирилске рукописне књиге – Каталогизација
б) Поуке – Библиотека Матице српске – Нови Сад

COBISS.SR-ID 227857671

